

Venäläisen sanaston ja koodinvaihdon lainalaisuuksia udmurtinkielisessä puheessa

Tomi Koivunen
Pro gradu -tutkielma
Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus
Suomalais-ugrilainen kielentutkimus
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Turun yliopisto
Elokuu 2019

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

KOIVUNEN, TOMI: Venäläisen sanaston ja koodinvaihdon lainalaisuuksia udmurtinkielisessä puheessa

Pro gradu -tutkielma, 118 s.

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus / suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Elokuu 2019

Analysoin työssäni nuorten udmurttiopiskelijoitten puheessa esiintyvää venäläistä lainasanastoa ja koodinvaihtoa. Tutkimuksen painopiste asettuu koodinvaihtoon, jota tekemäni lainasanatutkimus ikään kuin pohjustaa. Annan suurta huomiota koodinvaihdon ja lainasanaston erottamisen kriteereille. Analysoin koodinvaihdon rakenteellisia piirteitä ennen kaikkea Carol Myers-Scottonin (1993) matriisikielikehysmallin pohjalta.

Aineistonani käytän vuonna 2015 itse äänittämäni materiaalia, jossa natiivit udmurtinpuhujat keskustelevat udmurtiksi keskenänsä ja minun kanssani noin tunnin ajan. Aineistossa esiintyy runsaasti sekä koodinvaihtoa että lainasanoja. Erittelen kaikki koodinvaihdoksi tulkitsemani tapaukset ja suuren osan lainasanoista tässä työssä. Työ nojaa siihen näkemykseen, että lainasanat ja koodinvaihto eivät ole toisistansa irralliset ilmiöt vaan saman jatkumon kaksi päätä. Tällöin pitää vetää raja mainittujen ilmiöitten väliin, eivätkä kaikki tapaukset ole lainkaan selviä. Käyttämäni teorian mukaan yksittäinenkin venäläisen sanan esiintymä voi edustua koodinvaihtona täyttäänsä tietyt kriteerit.

Etenkin Venäjän uralilaisten kielten koodinvaihtoa on tutkittu verrattain vähän ennen 2010-lukua. Siitä syystä on tarpeen soveltaa universaaleiksi ajateltuja koodinvaihdon sääntöjä tällaiseen kielipariin. Tutkittavista kielistä molemmat ovat perusluonteeltaan agglutinoivia, mikä mahdollistaa hyvin esimerkiksi morfologisten rajoitteitten testaamisen.

Tutkimuksen tulosten perusteella eräät lähes universaaleina pidetyt koodinvaihtoon tai sanojen lainaamiseen liittyvät seikat eivät päde udmurttilais-venäläisessä kielikontaktitilanteessa. Esimerkkeinä mainittakoon adverbien vähäinen lainautuvuus ja upotetun kielen mukaisesti taivutettujen finiittiverbien harvinaisuus koodinvaihtotilanteissa. Pääosin käyttämäni teoriapohja kuitenkin soveltuu myös udmurttilais-venäläisen kontaktitilanteen tutkimukseen.

Asiasanat: udmurtin kieli, venäjän kieli, koodinvaihto, lainasana, kielikontakti

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	3
1.1. KÄSITELTÄVIEN KIELTEN KESKINÄISET SUHTEET	3
1.2. AINEISTO	3
1.3. TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET	4
2. KIELIKONTAKTITUTKIMUS	6
2.1. KIELIKONTAKTIT	6
2.2. KIELIKONTAKTITUTKIMUKSEN HISTORIAA	7
3. KONTAKTI-ILMIÖN KAKSI PÄÄTÄ: KOODINVAIHTO JA LAINAAMINEN	9
3.1. KOODINVAIHTO	9
3.1.1. KOODINVAIHDON MÄÄRITELMÄ	9
3.1.2. MATRIISIKIELIKEHYSMALLI	11
3.1.2.1. MATRIISIKIELI	12
3.1.2.2. MATRIISIKIELIHYPOTEESI	13
3.1.2.3. YKSISANAINEN KOODINVAIHTO	14
3.1.2.4. KOODINVAIHDON RAKENTEELLISET TAPAUKSET	14
3.1.2.5. MATRIISIKIELIKEHYSMALLIN PSYKOLINGVISTISET LÄHTÖKOHDAT	15
3.1.2.6. KAKSOISMORFOLOGIA	17
3.1.2.7. SISÄLTÖ- JA SYSTEEMIMORFEEMIT	18
3.1.2.8. PALJAAT MUODOT	21
3.1.2.9. MATRIISIKIELIKEHYSMALLIIN LIITTYVIÄ ONGELMIA JA KRITIIKKIÄ MALLIA KOHTAAN	21
3.1.3. KATEGORIOITTEN HIERARKIA KOODINVAIHDOS- SA	23
3.1.4. SYITÄ KOODINVAIHTOON	24
3.1.4.1. SOSIOHISTORIALLISTA SYITÄ KOODINVAIHTOON JA MUIHIN KIELIKONTAKTITILANTEISIIN	24
3.1.4.2. SOSIOLINGVISTISIÄ SYITÄ KOODINVAIHTOON	26
3.1.4.3. TILANTEINEN JA METAFORINEN KOODINVAIHTO	28
3.1.4.4. KAKSIKIELINEN MOODI	30
3.2. LAINASANAT	32
3.2.1. LAINASANAN MÄÄRITELMÄ	33

3.2.2. SYITÄ SANOJEN LAINAAMISEEN	36
3.2.3. MINKÄLAISIA SANOJA LAINATAAN?	37
3.2.4. LAINASANOJEN ADAPTAATIO	39
3.2.5. LAINASANASTON JA KOODINVAIHDON VÄLINEN SUHDE	40
3.2.6. LAINASANAN MERKITYS TÄSSÄ TUTKIMUKSESSA	42
3.3. SUHTAUTUMINEN LAINAAMISEEN JA KOODINVAIHTOON	43
4. VENÄLÄINEN VAIKUTUS UDMURTTIEN PUHEESSA	46
4.1. HUOMIOITA INFORMANTEISTA	46
4.2. TUTKIJAN POSITIO	47
4.3. AINEISTOSSA ESIINTYVÄ VENÄLÄINEN VAIKUTUS	48
4.3.1. LAINASANASTO	50
4.3.1.1. KULTTUURILAINAT	50
4.3.1.2. YDINLAINAT	58
4.3.1.3. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ AINEISTOSSANI ESIINTYVÄSTÄ VENÄLÄISPERÄISESTÄ SANASTOSTA	71
4.3.2. AINEISTOSSA ESIINTYVÄ KOODINVAIHTO	72
4.3.2.1. YKSISANAINEN KOODINVAIHTO	73
4.3.2.2. LAUSEITTENVÄLINEN KOODINVAIHTO	84
4.3.2.3. LAUSEENSISÄINEN KOODINVAIHTO	90
4.3.2.3.1. VENÄLÄISET ADPOSITIOLAUSEKKEET SEKÄ AJAN JA PAIKAN ILMAUKSET	90
4.3.2.3.2. REFEROINTI	100
4.3.2.3.3. MUUT LAUSEENSISÄISET KOODINVAIHTOTAPAUKSET	102
4.3.2.4. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ AINEISTOSSANI ESIINTYVÄSTÄ KOODINVAIHDOSTA	107
5. PÄÄTÄNTÖ	110
LYHENTEET	114
LÄHTEET	115

1. JOHDANTO

1.1. KÄSITELTÄVIEN KIELTEN KESKINÄISET SUHTEET

Tämä on pro gradu -tutkimus udmurtinuorten puheessa esiintyvistä venäläisestä lainasanastosta ja koodinvaihdosta. Tutkimus kuuluu pääasiassa kielikontaktitutkimuksen eli kontaktilingvistiikan alaan, mutta myös sanastontutkimus, tarkemmin lainasanatutkimus, sekä sociolingvistiikka ovat tärkeässä osassa. Käsiteltävät kielet ovat uralilaisen kielikunnan permiläiseen haaraan kuuluva udmurti ja indoeurooppalaisen kielikunnan slaavilaiseen haaraan kuuluva venäjä. Kummallakin kielellä on Venäjän federaation Udmurtian tasavallassa virallisen kielen asema, mutta todellisuudessa venäjä on alueen dominoiva kieli. Käytännössä kaikki udmurtin puhujat ovat vähintään kaksikielisiä ja osaavat udmurtin lisäksi ainakin venäjää, osa myös lähialueitten kieliä tataaria, baškiiria, maria tai jotakin muuta. Venäjän kieli dominoi muun muassa koulutuksessa, hallinnossa ja mediassa. Udmurtin kieli on elinvoimaisimmillansa maaseudun kylissä. Udmurtilla on vuoden 2010 Venäjän väestönlaskun mukaan 324 338 puhujaa (NRF 2010), mutta täytyy ottaa huomioon, että kyseisiä väestönlaskuja ei tehdä eri vuosina yhtenäisin menetelmin.

Dominoivan asemansa takia venäjän kieli on vaikuttanut udmurtiin kielen monilla tasoilla: se on vaikuttanut sanaston lisäksi ainakin morfologiaan ja syntaksiin. Omassa tutkimuksessani keskityn näkyvimpään kontaktivaikutukseen eli venäläiseen lainasanastoon ja saman jatkumon toisessa päässä sijaitsevaan koodinvaihtoon, jota tarkastelen sanastollisista, muoto- ja lauseopillisista sekä sociolingvistisistä näkökulmista. Äänneopillisiin seikkoihin en juuri puutu, mutta käyttämäni teoriataustan valossa ne eivät ole avainasemassa koodinvaihtotutkimuksessa.

1.2. AINEISTO

Äänitin aineistokseni neljän udmurttilaisen filologian opiskelijan välistä udmurtinkielistä keskustelua ižkarilaisessa pikaruokaravintolassa keväällä 2015. Johdin itse keskustelua tarpeen mukaan muutamalla valmiiksi laatimallani ja paikan päällä improvisoimallani udmurtinkielisellä kysymyksellä mutta pyrin siihen, että informantit keskustelisivat

pääasiassa keskenänsä. Yritin kattaa kysymyksilläni useita elämänalueita kysellessäni esimerkiksi sekä kylä- että kaupunkielämään liittyviä kysymyksiä. Kaikki informanttini ovat naisia ja äänityshetkellä noin 20-vuotiaita. Litteroin aineistoni tutkimusta varten. Äänite kestää tunnin ja neljä minuuttia. Materiaalin pienuutta ja informanttien homogeenisyyttä kompensoin sillä, että tarkastelen koodinvaihtoa ja muuta venäläistä sanatason vaikutusta perusteellisesti ja monesta eri näkökulmasta.

Alun perin tarkoitukseni oli äänittää informantteja heidän omassa asuntolassansa, joka olisi ollut hiljainen paikka. Olosuhteitten pakosta valitsimme kuitenkin läheisen ruokaravintolan, joka osoittautui varsin äänekkääksi, minkä takia äänittämässäni tallenteessa on huomattavaa taustamelua. Sen takia jokaisen puhujan jokainen lausuma ei kuulu äänitteessä niin selvästi, että sitä olisi ollut mahdollista litteroida, vaikka sainkin suodatetuksi taustamelua jonkin verran. Joka tapauksessa aineiston litteroitava osuus riittää tämän tutkimuksen tekemiseen.

1.3. TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET

Venäjän federaation alueella puhutaan venäjän lisäksi lukuisia vähemmistökieliä, joihin venäjän kieli vaikuttaa. Riippuu yleensä kontaktin pituudesta ja intensiivisyydestä, kuinka suuri vaikutus venäjän kielellä on ollut vähemmistökieleen. Venäjän vaikutus udmurtiin ei ole ollut niin pitkäkestoista kuin eräisiin muihin uralilaisiin kieliin, mutta udmurtin äidinkieliä puhujia kuunnellessansa huomaa usein varsin nopeasti, että heidän puheensa seassa on ainakin jonkin verran venäjää eli että puhujat käyttävät koodinvaihtoa ja kieleen vakiintuneita venäläisperäisiä sanoja. Käytännössä jokainen udmurtin puhuja hallitsee venäjää korkealla tasolla, nuoret usein jopa paremmin kuin perintökieltänsä. Täten jokainen udmurtin puhuja voisi sanoa minkä tahansa sanan tai morfeemin venäjäksi udmurtinkielisen puheen seassa ja tulla ymmärretyksi. Koodinvaihdon esiintymisehdoille on kuitenkin esitetty universaaleja sääntöjä, joitten pätemistä udmurttilaiseen kontekstiin lähdin tutkimaan. Valitsin udmurtti–venäjä-kieliparin siksi, että osaan kumpaakin kieltä kelvollisella tasolla ja satuin viettämään muutaman kuukauden Udmurtiassa juuri silloin, kun oli aika kerätä aineistoa pro gradu -tutkielmaa varten.

Alun perin tarkoitukseni oli keskittyä ainoastaan koodinvaihtoon ja verrata puhuttua koodinvaihtoa kirjoitettuun koodinvaihtoon. Pian kuitenkin kävi ilmi, että lainasanaston ja koodinvaihdon erottaminen toisistansa vaatii niin paljon huomiota, että kirjoitetun kielimuodon mukaan ottaminen laajentaisi tutkimusta liikaa. Jätin kirjoitetun kielen koodinvaihdon tutkimuksen pois ja keskityin lopulta lähes yhtä painokkaasti lainasanoihin kuin koodinvaihtoon. Puhutun ja kirjoitetun udmurtin koodinvaihdon yhtäläisyyksien ja erojen selvittäminen vaatisi oman tutkimuksensa.

Koodinvaihtoa voi tutkia eri näkökulmista. Pyrin antamaan aineistoni perusteella mahdollisimman kattavan selvityksen siitä, miten koodinvaihdon kielioppi toimii kielitietoisien nuorten aikuisten udmurtin puhujien kielessä. Toisaalta esitän myös syitä siihen, miksi jossakin tietyssä tilanteessa puhuja päätyy vaihtamaan koodia. Lainasanaosuudessa perustelen, miksi jotakin tiettyä venäjän sanaa on syytä pitää lainana ennemmin kuin koodinvaihtona.

Valitsemani tutkimusasetelma lisää tietoa koodinvaihdon ja lainasanaston universaaleista toimintaperiaatteista ja esiintymisympäristöstä. Työlläni lienee tarjottavaa etenkin kaksikielisen kansallisen vähemmistön keskuudessa esiintyvän koodinvaihdon tutkimukselle. Valitsemani teoriakehyksen pohjalta voitaisiin harjoittaa myös lainasanatutkimusta, sillä esitän ehtoja, joitten perusteella laajemmasta aineistosta voidaan erottaa vakiintuneet lainasanat koodinvaihdosta.

Useilla kielikontaktitutkijoilla on erilaisia näkemyksiä koodinvaihdosta. Käyttämäni teoriatausta pohjaa koodinvaihdon kieliopillisen rakenteen osalta pitkälti Carol Myers-Scottonin matriisikielikehysmalliin, jonka hän esittelee teoksessaan *Duelling Languages: Grammatical Structure in Codeswitching* (1993). Yaron Matrasin teos *Language Contact* (2009) on tärkein lähteeni koodinvaihdon sosiolingvististä puolta tarkastellessani. Lainasanojen käsittelyn perustana olen käyttänyt ennen kaikkea Martin Haspelmathin ja Uri Tadmorin toimittamaa kirjaa *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook* (2009). Näitten lisäksi olen käyttänyt vähemmissä määrin useita muita lähde teoksia.

2. KIELIKONTAKTITUTKIMUS

Tämän luvun alaluvuissa esittelen kielikontaktien ja niiden tutkimuksen taustoja ja historiaa. Tämän työn molemmat tutkimusaiheet koodinvaihto ja lainasanasto kuuluvat kielikontaktitutkimuksen eli kontaktilingvistiikan alaan. Esittelen tarkemmin koodinvaihdon ja lainasanaston teoriaa luvussa 3.

2.1. KIELIKONTAKTIT

Kielikontaktitutkimuksessa eli kontaktilingvistiikassa tutkitaan tapauksia, joissa eri kielten puhujayhteisöt ovat tai ovat olleet kosketuksissa keskenään. Kontakteja syntyy, kun eri kieliä puhutaan toistensa naapuruudessa tai samalla alueella. Tällaisissa tilanteissa molemmat kielet vaikuttavat toisiinsa tai vain toinen vaikuttaa toiseen. Kielikontaktitutkimus keskittyy kontaktitilanteen aiheuttamiin kielenmuutoksiin. Usein kielikontaktitutkimus pyrkii osoittamaan jonkin kielessä esiintyvän piirteen kontaktilähtöisyyden. (Riionheimo 2013: 219.) Todellisuudessa kontaktissa ovat tietenkin kielten puhujat keskenänsä eivätkä kielet itsenäisinä toimijoina (Winford 2003: 2).

Myös muut tieteenalat, kuten psykologia ja sosiologia, tutkivat osittain samoja kysymyksiä kuin kontaktilingvistiikka, kun taas kielitieteen sisällä kielikontaktitutkimuksen lähialoja ovat sosiolingvistiikka ja monikielisyystutkimus. Osa tutkijoista haluaa erottaa kielikontaktitutkimuksen pelkästään kielen rakenteitten tutkimukseksi ja jättää sen ulkopuolelle esimerkiksi yhteisöllisen monikielisuuden ja yksilöllisen kaksikielisuuden, jotka jaottelun mukaan kuuluisivat sosio- ja psykolingvistiikkaan. (Riionheimo 2013: 219–220.)

Kontaktivaikutuksen selvin merkki on lainaaminen. Sanaston lisäksi lainaamisen piiriin kuuluu kieliopillisten ainesten, kuten johdinten tai sijapäätteitten, lainautuminen. (Riionheimo 2013: 221.) Muita kontaktivaikutuksen ilmentymiä ovat kielenvaihdon aiheuttama vaikutus eli substraatti ja kielen kuoleman lähestyessä rappeutuminen (Riionheimo 2013: 221; vrt. kuitenkin Siegl 2013), mutta tässä tutkimuksessa en kajoa

niihin. Yksi erittäin selvä kontaktivaikutus on koodinvaihto, jonka suhdetta lainasanastoon käsittelemme luvussa 3.2.5.

Kielikontaktien tuloksena syntyviin kielisekoituksiin suhtaudutaan tavallisesti negatiivisesti. Puristit eivät hyväksy tällaisia kielimuotoja eivätkä suostu välttämättä pitämään niitä edes kielinä, koska kielten yhdisteleminen ei ole minkään normin mukaista. Kielisekoitukset ovat kuitenkin luovan prosessin tulos, joka koskee tavalla tai toisella jokaista tai lähes jokaista luonnollista kieltä. Tällaiset kontaktit ilmenevät eri tavoin: lievimmillään niitten tuloksena on vain pari lainattua sanaa, kun taas laajimmillaan kontaktissa olevien kielten pohjalta syntyy kokonaan uusia kieliä, kreoleja. Ääripäitten välissä on laaja kirjo mahdollisia ilmenemismuotoja. (Winford 2003: 1–2.) Väliin sijoittuvat myös tämän työn tutkimuskohteet.

Joissakin tapauksissa kielikontaktiin ei tarvita kielenpuhujien välistä suoraa kontaktia, sillä esimerkiksi sanastoa voi nykypäivänä lainautua helposti kirjallisuuden, massamedian, internetin ynnä muun kautta. Muissa tapauksissa kielten pitkäaikainen keskinäinen kosketus voi aiheuttaa monenlaisia sekoituksia ja rakenteellisia muutoksia kontaktikieliin. Äärimmäisille kontaktitapauksille on luonteenomaista kielen tai kielten sanaston ja rakenteitten raju yksinkertaistuminen. (Winford 2003: 2–3.)

2.2. KIELIKONTAKTITUTKIMUKSEN HISTORIAA

Kielikontakteja on ruvettu tutkimaan 1800-luvun puolivälin historiallisessa kielitieteessä, mutta varsinaisesti omaksi alakseen se on kehittynyt vasta 1950-luvulla. (Riionheimo 2013: 219.) Todellisuudessa samoja asioita oli pohdittu jo vuosisatoja aiemmin. Nykyaikaisen kontaktilingvistiikan synnyn motivaatio on vahvasti kytköksissä kielihistoriaan: 1800-luvun kielitieteilijät kiistelivät sukupuumallin oikeellisuudesta, sillä moni kieli sisältää eri lähtökielten kontaktivaikutusten sekoituksen. Ala hajosi kahtia 1800-luvun jälkipuoliskolla. Toisaalla uskottiin kielten välisen kieliopillisen lainautumisen olemattomuuteen tai äärimmäiseen harvinaisuuteen. Toisaalla kieliopillinen lainautuminen ja kielisekoitukset nähtiin mahdollisina ja todistettuinakin. Selvinä esimerkkeinä kieliopillisesta lainaamisesta pidettiin pidgineitä eli eri

kieliyhteisöjen muodostamia yhteiskieliä ja niistä kehittyneitä kreolikieliä. Isoin osa tutkijoista jäi katsantokannoiltaan näitten ääripäitten välimaastoon. (Winford 2003: 6–7.)

Kontaktilähtöinen, ulkoinen vaikutus kielen kehittymiseen haastoi perinteisen sukupuuteorian. Kontaktin ja geneettisen kytköksen suhde on kiistanalainen yhä nykyään. Historiallisen kielitieteen tutkijat ovat usein sitä mieltä, että pitäisi erottaa normaali ja epänormaali kielellinen siirtyminen toisistaan. Normaalin siirtymisen piiriin kuuluvat kielet, joitten ainekset ovat pääasiassa jäljitettävissä yhteen lähtökieleen, vaikka niihin olisi kohdistunut menneisyudessa isokin ulkoinen vaikutus. Epänormaalia siirtymistä on tapahtunut sekakielissä, joitten ainekset palautuvat useisiin lähtökieliin. Tällaisia kieliä ovat pidginit, kreolit ja kaksikieliset sekakielet. Epänormaalin siirtymisen kieliä ei voida sijoittaa yksittäisiin kielikuntiin. Jaottelusta huolimatta osa tutkijoista on sitä mieltä, että jokainen kieli on jollain tasolla sekoittunut; sekoituksen aste on jatkumo, sillä kreolienkaan sekoittumisaste ei ole vakio. (Winford 2003: 7.) Myös udmurtin samaa venäläisvaikutus on nähtävä jonkinasteisena sekoittumisena, mutta äärimmäisyyksistä ei ole kyse. Venäjän vaikutus ainakin puhutun udmurtin sanastoon on huomattava muttei kuitenkaan äärimmäinen.

Jaottelun erimielisyyksistä huolimatta 1800-luvun ja 1900-luvun puolivälin välillä kehittyi voimakas kontaktilähtöisten muutosten tutkimuksen perinne kielihistoriassa ja muilla kielitieteen aloilla. Tutkimus alkoi keskittyä kontaktialueitten maantieteeseen, kontaktilähtöisen muutoksen tyypeihin ja sen aiheuttamiin kielellisiin muutoksiin, erityisiin sekoituksiin, kuten kaksikieliseen koodinvaihtoon, kreoleihin ja pidgineihin, sekä kontaktilähtöisten muutosten rajoituksiin. Aiheita oli tutkittu jossain määrin jo 1800-luvulla. (Winford 2003: 7–8.)

Kontaktilingvistiikan tutkimuksen uusi kausi alkoi 1950-luvulla, jolloin Weinreich ja Haugen korostivat sekä kielitieteellistä että sosiokulttuurista näkökulmaa kontaktilingvistiikkaan. Kyseiset tutkijat saivat kielikontaktit jälleen huomion keskipisteeksi ja kielikontaktitutkimuksen itsenäiseksi kielitieteen alalajiksi. (Winford 2003: 8–9.)

3. KONTAKTI-ILMIÖN KAKSI PÄÄTÄ: KOODINVAIHTO JA LAINAAMINEN

Koodinvaihto on kontaktikielitetiedettä, jossa on sekä rakenteellinen että sosiolingvistinen näkökulma. Käsittelen tässä pääluvussa ensin koodinvaihdon rakenteellisia seikkoja, sitten koodinvaihdon sosiolingvistisiä ja keskusteluanalyttisiä aspekteja, sen jälkeen lainasanoja ja lopuksi kielenkäyttäjien ja -tutkijoiden suhtautumista kontakti-ilmiön jättämiin jälkiin. Näin koodinvaihdon kolme näkökulmaa, kieliopillinen, vuorovaikutuksellinen ja sosiolingvistinen (Auer 1984: 1), tulevat käsitellyiksi. Selitän koodinvaihdon rakennetta ennen kaikkea Carol Myers-Scottonin matriisikielikehysmallin pohjalta teoksesta *Duelling Languages: Grammatical Structures in Codeswitching* (1993) ja lainasanoja Martin Haspelmathin ja Uri Tadmorin toimittaman *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook* -teoksen (2009) pohjalta. Koodinvaihdon sosiolingvistisiä ja vuorovaikutuksellisia seikkoja olen tarkastellut pitkälti Yaron Matrasin *Language Contact* -teoksen (2009) pohjalta. Vaikka käsittelen myös lainasanojen teoriaa, luvun pääpaino pysyy koodinvaihdon ilmiöissä.

Luvun lähdekirjallisuus on enimmäkseen englanninkielistä siitä syystä, että aiheesta on kirjoitettu eniten englanniksi. Usein on hankala arvioida, mitkä koodinvaihdon termien suomenkieliset käännösvastineet ovat mitenkään vakiintuneita, jos niitä ylipäätään on. Olen käyttänyt suomenkielisistä teksteistä, kuten aihetta käsittelevistä artikkeleista, löytämiäni käännösvastineita, mutta silloin tällöin olen paremman tiedon puutteessa päätynyt kääntämään tai mukauttamaan termejä itse. Useimpien suomenkielisten koodinvaihtotermien perään olen ensimmäisen kohdalla lisännyt lähteessä käytetyn alkuperäiskielisen vastineen.

3.1. KOODINVAIHTO

3.1.1. KOODINVAIHDON MÄÄRITELMÄ

Kielenpuhujan käyttämä kieli edustaa koodia. Monikielisille yhteiskunnille on luonteenomaista useamman koodin käyttö ja sekoittaminen kommunikointitilanteessa, mikä on sosiolingvistinen ilmiö. Venäjänmaalaisessa yhteiskunnassa koodia vaihdetaan tavallisesti paikallisesta kielestä venäjään. (Gavrilova 2014: 5.) Yleisintä koodinvaihto

on sanaston tasolla. Koodinvaihto on oikeastaan kattotermi erilaisista syistä johtuvalle monikieliselle ja -murteiselle kielisekoitukselle. (Winford 2003: 101–102.)

Koodinvaihtona voidaan pitää ”kahden tai useamman kielen vaihtelevaa käyttöä samassa keskustelutilanteessa” (Grosjean 1982: 145). Määritelmä kattaa laajuudessaan kaiken kieltenvälisen vaihtelun ja sekoittamisen. Myers-Scotton (1993: 3) määrittelee koodinvaihdon tarkemmin: se on toisen variantin, upotetun kielen, sisällyttämistä matriisivarianttiin saman keskustelun aikana. Matriisikieli on keskustelun pääkieli ja upotettu kieli jokin muu, pienemmässä määrin keskustelussa käytetty kieli. Matriisikieli ikään kuin luo morfosyntaktisen kehyksen koodinvaihtoa sisältäville lausumille. Käsittelen matriisikieltä ja upotettua kieltä tarkemmin alaluvussa 3.1.2, jossa esittelen matriisikielikehysmallin. Vastoin Grosjeanin määritelmää Myers-Scotton (1993: 3) pitää koodinvaihtona myös tyylin- ja rekisterinvaihtoa, mutta tämä työ keskittyy ainoastaan kahden kielen väliseen koodinvaihtoon.

Osa tutkijoista käyttää englanninkielisiä termejä *codeswitching* ja *codemixing* eri merkityksissä: ensiksi mainittu viittaa tällöin lauseittenväliseen ja jälkimmäinen lauseensisäiseen koodinvaihtoon. Tätä jakoa seuraavien mukaan *codemixingiä* ei voi esiintyä yksikielisten puheessa. (Matras 2009: 101.) Esimerkiksi Yaron Matras (2009: 101) käyttää termejä synonyymisesti; sen sijaan esimerkiksi Pieter Muysken (2000: 4) ei käytä *codeswitching*-termiä ollenkaan, koska hänen mielestään *codemixing* kuvaa ilmiötä paremmin. En näe tarvetta erottaa kyseisiä tarkoituksia toisistaan, joten viittaan tässä tutkimuksessa termillä *koodinvaihto* kumpaankin ilmiöön ja erotan ne tarvittaessa *lauseittenväliseen* ja *lauseensisäiseen koodinvaihtoon*.

Vielä 1970- ja 1980-luvuilla yleinen käsitys oli se, että ”todellista koodinvaihtoa” edustavat ainoastaan täydelliset lauseet tai virkkeet, toisin sanoen lauseittenvälinen koodinvaihto. Sellaiset tapaukset ovat määritelmän kannalta helpoimmat, koska kokonaiset lauseet välttävät laajasti integraatiota matriisikielen fonologiaan. Mainittuun aikaan nimittäin fonologista assimilointumista pidettiin kriteereistä tärkeimpänä, mutta näkemys on sittemmin muuttunut. (Myers-Scotton 1993: 21–24.)

Sosiolingvistiksessä mielessä koodinvaihto mahdollistaa monikielisten puhujien ilmaisuvarojen laajenemisen samaan tapaan kuin tyylinvaihto toimii yksikielisillä.

Psykolingvistiksestä näkökulmasta koodinvaihto antaa joustoa kielen tuottamiseen; psykolingvistiikka keskittyy tässä ongelmaan, miten sujuvaa puhe on. Koodinvaihto voi auttaa puhujaa sanomansa suunnittelussa, kun yhden kielen varojen sijasta hänen käytettävissään onkin kahden – tai useamman – ilmaisuvoima. (Myers-Scotton 2003: 1–2.)

Koodinvaihto ei ole kuitenkaan mielivaltaista yhtä useamman kielen sekoitusta (Myers-Scotton 1993: 2–3; Matras 2009: 101). Koodinvaihtoa rajoittavat ainakin sosiaaliset motivaatiot, kielten väliset typologiset erot ja kieltenvälisen kongruenssin puute. Jälkimmäinen tarkoittaa sitä, että yhdessä kielessä voi olla vaikkapa sijamuoto, jonka kieliopillinen merkitys ilmaistaan toisessa kielessä vaikkapa prepositiolla. Mainituista rajoituksista huolimatta koodinvaihdon parametrit ovat kaikkialla samat. (Myers-Scotton 1993: 2–3.)

3.1.2. MATRIISIKIELIKEHYSMALLI

Tämä alaluku perustuu Myers-Scottonin urauurtavaan matriisikielikehysmalliin, jonka hän esittelee teoksessaan *Duelling Languages: Grammatical Structure in Codeswitching* (1993). Iästänään huolimatta teos on nähtävä yhä ajankohtaisena, sillä nykyinen kielikontaktitutkimus viittaa siihen jatkuvasti. Esittelen alla matriisikielikehysmallin periaatteet ja lähtökohdat. Morfeemeista puhuttaessa on otettava huomioon, että niihin kuuluvat niin itsenäiset lekseemit kuin epäitsenäisetkin morfeemit.

Myers-Scotton käyttää englanniksi termiä *code-switching*, koska sanan molemmat osat ovat perinteisiä. *Code* 'koodi' on melko neutraali nimitys kielimuodolle, eikä se ota kantaa siihen, onko kyseessä esimerkiksi murre vai kieli. Sen sijaan *switching* 'vaihto' voi johtaa harhaan, koska vain yksi koodinvaihdon kolmesta esiintymistavasta voidaan katsoa varsinaiseksi vaihtamiseksi. Matriisikielikehysmalli tarkastelee koodinvaihdon rakennetta ja sen "kielioppia", jotka perustuvat ennen kaikkea morfologiaan. Myös fonologisilla tekijöillä voi olla merkitystä koodinvaihdossa, mutta matriisikielikehysmalli ei ota niitä huomioon. Ennen kyseistä mallia monet olivat tarkastelleet koodinvaihtoa pelkästään sosiolingvistiikan kannalta. (Myers-Scotton 1993: vii.)

Myers-Scotton (1993: 24) on sitä mieltä, että sekä termin *codeswitching* että termin *codemixing* käyttö aiheuttaa ainoastaan tarpeetonta hämmennystä. Noudatan itse samaa linjaa ja käytän suomeksi *koodinvaihto*-termiä. Myers-Scottonin (1993: 20) käyttämän terminologian mukaan *codeswitching* 'koodinvaihto' kattaa sekä lauseittenväliset että lauseensisäiset tapaukset. Palaan sosiolingvistisiin lähtökohtiin alempana luvussa 3.4.2. Käytän jatkossa matriisikielikehysmallin terminologiaa tarvittaessa ja mahdollisuuksien mukaan myös silloin, kun en viittaa suoraan Myers-Scottonin tutkimuksiin.

3.1.2.1. MATRIISIKIELI

Myers-Scotton käyttää matriisikielikehysmallissa termejä *matriisikieli* (engl. *matrix language, ML*) ja *upotettu kieli* (engl. *embedded language, EL*).¹ Matriisikieli on koodinvaihtolausumien pääkieli monin tavoin. Upotettu kieli on toinen koodinvaihdossa esiintyvä kieli, mutta sen rooli on vähäisempi. Matriisikieli asettaa koodinvaihtoa sisältäville lausumille ”morfosyntaktisen kehyksen”, jonka rajoissa koodinvaihtoa voi tapahtua. Matriisikieli on pohjakieli ja upotettu kieli on kontribuoiva kieli. Matriisikieli on kieli, jonka morfeemeja keskustelu tai lausuma sisältää enemmän. Jos kyseessä on kuitenkin kaksi typologisesti erilaista kieltä, esimerkiksi agglutinoiva ja analyttinen, kannattaa laskea pelkkiä sanoja, sillä on todennäköistä, että agglutinoivan kielen morfeemeja esiintyy joka tapauksessa enemmän.² (Myers-Scotton 1993: 3, 67–68.) Jos koodinvaihtoon osallistuu enemmän kuin kaksi kieltä, niistä vain yksi voi silti olla matriisikieli. (Myers-Scotton 1993: 75.)

Matriisikieli on usein kieli, jota keskusteluun osallistuvat osaavat kollektiivisesti parhaiten, mutta sen ei ole pakko olla yhdenkään keskusteluun osallistuvan yksilön parhaiten osaava kieli. Joittenkin yhteisöjen osalta on ylipäänsä hankala määritellä, mikä on L1; toisaalla taas on yhteisöjä, joissa L2:ta osataan L1:tä paremmin. Sosiolingvistiksi matriisikieli on dominantimpi kieli ja sosiaalisesti merkitsemätön valinta koko yhteisössä. Joskus koodinvaihto voi itsessään olla merkitsemätön vaihtoehto. Niissä tilanteissa on

¹ Olen ottanut suomenkieliset termit Kovácsilta (2009). Seuraan hänen ratkaisunsa myös siinä, että käytän lyhenteitä ML ja EL.

² Tämä huomio lienee merkityksetön oman tutkimukseni kannalta, sillä molemmat tutkimani kielet – sekä udmurtti että venäjä – ovat perusluonteeltaan agglutinoivia.

mahdotonta päättää, kumpi kieli on vähemmän merkitty, mutta silloinkin morfeemien suhteellinen taajuus paljastaa matriisikielen. Yhden virkkeen perusteella ei voida kuitenkaan tehdä jakoa matriisikieleen ja upotettuun kieleen koko keskustelun osalta, vaan siihen tarvitaan koko konteksti. (Myers-Scotton 1993: 67–68.)

Matriisikieli voi vaihdella saman keskustelun sisällä kolmella ehdolla. Yksi mahdollisuus on se, että koko kieliyhteisö on vaihtamassa senhetkisestä matriisikielestä upotettuun kieleen. Tällöin kyseessä on etenevä kielenvaihto, yleensä vähemmistökielestä valtakielen hyväksi. Toinen vaihtoehto on se, että puheenaiheen vaihtuessa puhujat kokevat aiemman upotetun kielen olevan luonnollisempi kyseisessä kontekstissa. Kyseessä on tilanteisesti motivoitu koodinvaihto, joka on yleistä nk. vakaissa kaksikielisissä yhteisöissä. Kolmantena tapauksena matriisikieli voi vaihtua, kun koodinvaihto on merkitsemätön valinta. Matriisikielen vaihtelu on itsessään sosiolingvististen tekijöitten seuraus, mutta eri matriisikielten työnjaolla on rakenteelliset seuraukset. (Myers-Scotton 1993: 72–73.)

3.1.2.2. MATRIISIKIELIHYPOTEESI

Matriisikielihypoteesi koostuu seuraavasta kahdesta rajoitteesta: (1) Matriisikielen morfeemijärjestys ei voi vahingoittua koodinvaihtolausumissa (*Morpheme-Order Principle* 'morfeemijärjestysperiaate'). Periaatteen mukaan pintatason morfeemijärjestyksen tulee olla matriisikielen mukainen. Jos matriisikielen ja upotetun kielen morfeemijärjestykset eivät kohtaa, matriisikieli voittaa. (2) Lisäksi kaikkien syntaktisesti relevanttien systeemimorfeemien täytyy tulla matriisikielestä (*System Morpheme Principle* 'systeemimorfeemiperiaate'). Tällaisia ovat morfeemit, jotka ilmaisevat pääkonstituenttinsa ulkopuolisia kieliopillisia suhteita. (Myers-Scotton 1993: 7, 83.) Käsittelen systeemi- ja sisältömorfeemeja luvussa 3.1.2.7.

Estohypoteesin (*Blocking Hypothesis*) mukaan matriisikieli estää minkä tahansa upotetun kielen sisältömorfeemin esiintymisen, jos se ei noudata tiettyjä kongruenssiehtoja. Upotetun kielen saarekkeen laukaisuhypoteesin (*EL Island Trigger Hypothesis*) sisältö on se, että jos lausumassa esiintyy estohypoteesin tai matriisikielihypoteesin vastainen upotetun kielen morfeemi, esimerkiksi systeemimorfeemi, se laukaisee valinnaisen

upotetun kielen saarekkeen. Upotetun kielen merkityshierarkiahypoteesin mukaan valinnaisten upotetun kielen saarekkeitten osallistuessa puheeseen ne ovat idiomaattisia tai perifeerisiä suhteessa lauseen kieliopillisiin argumentteihin. (Myers-Scotton 1993: 7, 84.)

3.1.2.3. YKSISANAINEN KOODINVAIHTO

Monet tutkijat ovat ratkaisseet ongelman koodinvaihdon ja lainasanaston erosta sulkemalla kaikki yksisanaiset tapaukset tutkimuksen ulkopuolelle. Tärkeimpänä kriteerinä on pidetty sanan täydellistä tai osittaistakin fonologista assimiloitumista matriisikielen, mutta matriisikielikehysmallin mukaan ei ole syytä pitää sitä kriteereistä tärkeimpänä. Näitä yksittäisiä matriisikielen morfofonologisesti ja syntaktisesti integroituneita vapaita morfeemeja ovat jotkut tutkijat nimittäneet ”tyhjiksi lainoiksi” (engl. *nonce-borrowings*). Ne eivät noudata (muun) lainasanaston ehtoja, joten matriisikielikehysmallin mukaan tyhjät lainat ovat koodinvaihtoa. (Myers-Scotton 1993: 20–23.) Käsittelen lainasanaston ja koodinvaihdon eroja perusteellisemmin luvussa 3.2.5.

3.1.2.4. KOODINVAIHDON RAKENTEELLISET TAPAUKSET

Matriisikielikehysmallissa koodinvaihto jaetaan kolmeen erilaiseen rakenteelliseen tapaukseen:

1. ML + EL -sekakonstituentteihin, jotka koostuvat tyypillisesti kummankin kielen morfeemeista. Prototyypisimmät tapaukset sisältävät yhden EL-lekseemin minkä tahansa morfeemimäärän ML-kehyksessä. ML + EL -sekakonstituentit saattavat kuitenkin sisältää useampiakin morfeemeja upotetusta kielestä, esimerkiksi määritteen ja substantiivin. Tällöin ne noudattavat matriisikielen kielioppia. Esimerkkejä suahili–englanti-koodinvaihdon ML + EL -sekakonstituentista (upotettu kieli lihavoituna):

(1) *leo si-ku-come* ’tänään en tullut’

(2) *job small* ’pieni työ’

Esimerkissä (2) tulee huomata, että sen sanajärjestys noudattaa suahilin kielioppia; siitä syystä se ei voi olla upotetun kielen saareke. (Myers-Scotton 1993: 77–78.)

2. ML-saarekkeisiin, jotka ovat pelkästään ML:n morfeemeja sisältäviä konstituentteja. Ne noudattavat ML:n kielioppia sisäisine rakenneriippuvuussuhteinensa. (Myers-Scotton 1993: 77–78.) Esimerkiksi omassa aineistossani kaikki pelkästään udmurttia sisältävät konstituentit ovat ML-saarekkeita. ML-saareke on siinä mielessä keskustelun perustapaus.

3. EL-saarekkeisiin, jotka ovat pelkästään EL:n morfeemeja sisältäviä konstituentteja. Ne noudattavat EL:n kielioppia. Omassa aineistossani kaikki pelkästään venäjää sisältävät konstituentit ovat EL-saarekkeita. (Myers-Scotton 1993: 77–78.)

Matriisikielihypoteesin perusajatus on se, että molemmat puhujan päässä olevat kielet eivät ole yhtä aktivoituneita koodinvaihtotilanteissa. Sen takia matriisikielen rooli on isompi kuin upotetun kielen ja upotetun kielen saarekkeita on vähemmän kuin matriisikielisaarekkeita. Matriisikieli on sillä tavoin dominantti. (Myers-Scotton 1993: 47.)

3.1.2.5. MATRIISIKIELIKEHYSMALLIN PSYKOLINGVISTISET LÄHTÖKOHDAT

Matriisikielikehysmallin lähtökohdat ovat psykolingvistiikassa ja puhevirhetutkimuksessa. Merkittäviä innoittajia Myers-Scottonin matriisikielikehysmallille ovat olleet ainakin J. P. Stembergerin (1985) ja M. F. Garrettin (1990) tutkimukset. Puhevirheissä on kaksi merkittävää seikkaa matriisikielikehysmallin kannalta: virhetyypit ja morfosyntaktisen kontekstin vaikutus virheisiin. Sanavirheet jaetaan kolmia sanansekoitukseen (engl. *blends*), substituutioihin (engl. *substitutions*) ja sananvaihtoihin (engl. *word exchanges*). Virhetyypeistä merkittävin on sekoitukseen kuuluva väärän ääntämispaikan valinta (engl. *sound mislocations*), esim. englanniksi sanottu *an anguage lacquisition device*, kun on tarkoitettu sanoa *language acquisition*, tai *even the best team losts*, kun tarkoitetaan *teams lost*. Ensimmäisessä esimerkissä huomiota kiinnittää se, että virheellisesti tuotetun vokaalialkuisen sanan eteen on pantu virhettä mukaileva vokaalialkuista sanaa edeltävä artikkeli *an*, jälkimmäisessä taas se,

että morfeemi sijoittuu väärin. Tällaisten tapausten takia on oletettava joittenkin morfologisten ja fonologisten prosessien tapahtuvan vasta morfosyntaktisen kehyksen asettamisen jälkeen. (Myers-Scotton 1993: 53.)

Sanansekoituksissa eli kontaminaatioissa kaksi sanaa sulautuu yhdeksi. Tämä johtuu siitä, että molempien sanojen lemmat³ kutsuvat lekseemin samaan syntaktiseen paikkaan. Kyseessä on esimerkki kilpailevista prosesseista kielen tuotossa, esim. englanniksi tuotettu *Irvine is quite clear*, kun on haluttu sanoa yhtä aikaa *close* ja *near* 'lähellä'. Samalla mekanismilla toimivat häiriötekijät, jotka johtavat niin sanottuihin freudilaisiin lipsahduksiin. (Myers-Scotton 1993: 54.)

Sanasubstituutioita on erityyppisiä, mutta useimmat niistä vaikuttavat olevan vastakohtaisia. Englanniksi on tuotettu kehoitus *don't burn your toes* 'älä polta varpaitasi', kun on tarkoitettu sanoa *don't burn your fingers* 'älä polta sormiasi'. Tällaisessa tapauksessa *fingers*-lekseemi aktivoi 'sormet'-lemman, jonka assosiaationa on 'varpaat'. Jostain syystä 'varpaat' aktivoituu ja saavuttaa tuottokynnyksen ensin. Yksittäisten sanojen vaihdot ovat selvin todiste siitä, että eri lemmat pyrkivät eri fragmentteihin. Esimerkkinä on käytetty englannin lausumaa *well you can cut rain in the trees*, kun on tarkoitettu *cut trees in the rain*. (Myers-Scotton 1993: 54.)

Puhevirhetutkimus antaa syyn olettaa, että erikokoisia kielellisiä yksiköitä käsitellään tuottamisen eri tasoilla, koska sanavaihdot ja äänteenvaihtovirheet (engl. *sound-movement errors*) eroavat toisistansa joiltakin osin. Sanavaihdot tapahtuvat yleensä lauseitten tai lausekkeitten välillä ja saman kieliopillisen kategorian sanoille. Garrett (1990: 160, viitattu lähteestä Myers-Scotton 1993: 55) olettaa äänteellisen asun ja merkityksen olevan erillisiä vielä hyvin lähellä pintatasoa. Tämä helpottaa upotetun kielen morfeemin valintaa matriisikielen lemmalle tarkoitettuun paikkaan, koska kaksi kieltä ovat jatkuvasti "päällä". (Myers-Scotton 1993: 55.)

Puhevirheitten relevanssi kiteytyy seuraavaan kysymykseen: Jos lemموjen valinta toimii kuvatulla tavalla yhdessä kielessä, miksi se toimisi eri tavoin silloin, kun käytettävissä on kaksi kieltä? Mentaalinen tuotin (engl. *formulator*) voisi joustavuudessaan tehdä samat

³ *Lemma* tarkoittaa tässä sanan sisältämää kaikkea paitsi fonologista informaatiota.

virheet kaksikielisessäkin kontekstissa, jos upotetun kielen lemmat vastaavat matriisikielen lemman spesifikaatiota. Näin koodinvaihto luultavasti toimii sisältömorfeemien osalta ML + EL -sekakonstituenteissa. Hylkäävissä vaihdoissa (engl. *stranded exchanges*) sisältömorfeemit jättävät affiksinsa, mikä johtaa virheisiin, kuten *the flood was roaded*, kun tarkoitus on sanoa *the road was flooded*. Samoin koodinvaihtotilanteissa on merkityksetöntä, onko morfeemi sidottu vai vapaa. (Myers-Scotton 1993: 54–56.) Toisin sanoen jotkin tuottamisen kannalta olennaiset ratkaisut tehdään vasta niin lähellä pintatasoa, että matriisikielen rakentama morfosyntaktinen kehys on jo valmis. Sisältömorfeemit ovat silloin vasta tuottovaiheessa, joten niissä voi vielä tapahtua virheitä.

3.1.2.6. KAKSOISMORFOLOGIA

Koodinvaihdossa esiintyy kaksoismorfologiaa (engl. *double morphology*), mikä tarkoittaa sitä, että upotetun kielen sanassa tavataan samafunktioisia affikseja sekä matriisikielestä että upotetusta kielestä. Tämän vuoksi taivutusaffiksien ”sijainti” mentaalileksikossa on kysymyksen aiheena. Etenkin monikon tunnus vaikuttaa niin alttiilta kaksoismorfologialle, että on syytä epäillä sen sijoittumista samaan leksikkomuotoon pääsanansa kanssa. Šona–englanti-koodinvaihdosta esimerkiksi käy (upotettu kieli lihavoituna) *ma-day-s* ’päivät’, jossa on sekä šonan että englannin monikontunnus. (Myers-Scotton 1993: 61–63.)

Myers-Scotton esittää kaksoismorfologialle viisiportaisen hypoteesin. Ensimmäisessä portaassa upotetun kielen tuotin valitsee jostakin syystä upotetun kielen lemman, joka voi sisältää joitakin taajaan käytettyjä affikseja. Tämä tapahtuu matriisikielestä riippumatta, koska esimerkiksi upotetun kielen monikontunnuksille on oma ”lemmaosoitteensa”. Toisessa portaassa matriisikielen tuotin ei huomaa, mitä on tapahtunut ensimmäisessä portaassa. Siispä se lisää systeemimorfeemin. Kolmannessa portaassa matriisikielen tuotin kohtelee upotetun kielen lemmaa monikkoaffikseinensa yhtenä yksikkönä: jos tuotin löytää täyttämättömän paikan, se täyttää sen. Neljännessä portaassa matriisikielen tuotin ei löydä oman luettelonsa mukaista monikontunnusta, joten se lisää sellaisen ”tyhjään” kohtaan. Viidennessä portaassa tuloksena on pintatason saavuttava substantiivi, jolla on kaksi samamerkityksistä suffiksia. (Myers-Scotton 1993: 134–135.)

Matriisikielikehysmallin motivaationa oleva psykolingvistinen sisältö- ja systeemimorfeemien välinen ero tulee esiin myös afasiapotilaitten kielenkäytössä (Myers-Scotton 1993: 65–66). Jos systeemi- ja sisältömorfeemit erotetaan yksikielisessä tuotossa, ne erotetaan myös kaksikielisessä tuotossa. (Garrett 1990, viitattu lähteestä Myers-Scotton 1993: 77.) Seuraavassa alaluvussa tarkastelen näitten morfeemityyppien määritelmiä ja eroja.

3.1.2.7. SISÄLTÖ- JA SYSTEEMIMORFEEMIT

Myers-Scotton (1992, viitattu lähteestä Myers-Scotton 1993: 99–100) on määritellyt sisältö- ja systeemimorfeemien ominaisuudet. ML + EL -sekakonstituenteissa kaikki systeemimorfeemit tulevat matriisikielestä. Kolme sisältö- ja systeemimorfeemit erottavaa ominaisuutta ovat [+/-kvantifikaatio]⁴ (engl. *quantification*), [+/-temaattisen roolin määrääjä] (engl. *thematic role-assigner*) ja [+/-temaattisen roolin vastaanottaja] (engl. *thematic role-receiver*). Ominaisuus [+kvantifikaatio] sisältää kvanttoreitten lisäksi myös kaikki muut kategoriat, jotka käyttäytyvät ”kvantifikaatiivisesti” teoreettis-semanttisessa mielessä. Näitä ovat esimerkiksi possessiivisuuden merkitsimet, tapaluokan ja aspektin merkitsimet sekä tarkenteet. Jos morfeemilla on ominaisuus [+kvantifikaatio], se on systeemimorfeemi, jos taas ominaisuus [-kvantifikaatio], se on mahdollinen sisältömorfeemi. [-kvantifikaatio]-ominaisuudellisten morfeemien joukosta sisältömorfeemeja ovat ne, joilla on joko ominaisuus [+temaattisen roolin määrääjä] tai [+temaattisen roolin vastaanottaja]. (Myers-Scotton 1993: 99–100.)

Temaattiset roolit eli theeta-roolit (θ -roolit) viittaavat verbien ja adpositioitten sekä niiden argumenttien välisiin suhteisiin. Esimerkiksi verbillä *lyödä* on kaksi argumenttia, jotka se määrää temaattisiksi rooleiksi. Prototyypillisesti verbeillä on ominaisuus [+temaattisen roolin määrääjä], kun taas substantiivit ovat yleensä niitä, joilla on ominaisuus [+temaattisen roolin vastaanottaja]. Jos sanalla molemmat ominaisuudet ovat miinusmerkkiset, sana on systeemimorfeemi. (Myers-Scotton 1993: 100.)

⁴ Päädyin ainoastaan mukauttamaan termin sen varsin spesifin käyttöalan takia. Mahdollinen käännös voisi olla vaikkapa *määrittäjä*, mutta se saattaisi johtaa lukijoita harhaan.

Seuraava taulukko pohjautuu Myers-Scottonin (1993: 101) kaavioon. Se sisältää tyypillisiä esimerkkejä systeemi- ja sisältömorfeemeista. Myers-Scottonin käyttämässä laajassa Nairobi-korpuksessa on 374 suahili–englanti-koodinvaihtotapausta, jotka eivät ole EL-saarekkeita. Tapausten joukossa on vain yksi esimerkki, joka sotii matriisikielikehysmallia eli systeemi- ja sisältömorfeemeille asetettuja rajoituksia vastaan. (Myers-Scotton 1993: 101–102.)

TAULUKKO 1. Tyypillisiä systeemi- ja sisältömorfeemeja.

systemimorfeemit	sisältömorfeemit
kvanttorit	verbit yleisesti ottaen
possessiiviset morfeemit	adpositiot
aikamuodon ja aspektin merkitsimet	substantiivit
tarkenteet	pronominit yleisesti ottaen
komplementit	adjektiivit
subjekti–verbi-kongruenssi	
kopula	
’tehdä’-merkityksiset verbit	
ekspletiivit ⁵	
joittenkin idiomien osat	

Aiemmin mainitun estohypoteesin mukaan matriisikielen ja upotetun kielen morfeemien joutuessa ristiriitaan matriisikieli voittaa. Sen takia matriisikieli estää upotetun kielen sisältömorfeemin esiintymisen, jos upotettu kieli realisoi kyseisen kategorian sisältömorfeemina mutta matriisikieli systeemimorfeemina. Samoin matriisikieli estää upotetun kielen sisältömorfeemin siinä tapauksessa, että se ei kongruoi matriisikielisen sisältömorfeemin vastaparin kanssa temaattisten roolien työnjaon osalta. Upotetun kielen ja matriisikielen sisältömorfeemit kongruoivat keskenänsä diskursiivisten ja pragmaattisten funktioittensa rajoissa. Esimerkiksi pronominit voivat olla yhdessä

⁵ Ekspletiivi = subjektin paikalla käytetty ei-referentiaalinen pronomini (tai partikkeli) (Tieteen termipankki 6.08.2018: Nimitys:expletive (tarkka osoite: <http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:expletive>).

kielessä systeemimorfeemeja ja toisessa kielessä sisältömorfeemeja.⁶ (Myers-Scotton 1993: 121.)

Monet lokatiiviset ja temporaaliset adpositiot ovat systeemimorfeemeja, koska ne määrittävät yksilöitä vaaditusti. Täten ne voivat tulla ainoastaan matriisikielestä, jos adpositiolauseke⁷ on ML + EL -sekakonstituentti. Sen sijaan osa adpositioista on sisältömorfeemeja, koska niillä on ominaisuudet [+temaattisen roolin antaja] ja [-kvantifikaatio]. Esimerkkinä jälkimmäisestä Myers-Scotton antaa englannin preposition *for*, joka olisi potentiaalinen upotetun kielen morfeemi. Suahili–englantikoodinvaihdon ML + EL -sekakonstituentissa se ei kuitenkaan voi esiintyä, sillä suahilin vastaava morfeemi on systeemimorfeemi. Näin englannin prepositio estyy estohypoteesin mukaisesti. Sen sijaan englannin prepositiot *before* ja *between* voivat esiintyä ML + EL -sekakonstituenteissa, koska niillä on ominaisuus [+temaattisen roolin antaja], sillä ne määräävät temaattiset roolit temporaalisille adjunkteille, ja suahilin vastaavat prepositiot myös ovat sisältömorfeemeja. (Myers-Scotton 1993: 123–125.)

Myers-Scottonin (1993: 128–132) mukaan systeemimorfeemeja ovat myös komplementoijat, possessiivadjektiivit ja adverbis. Nairobi-korpuksessa ei ole yhtään upotetun kielen adverbis ML + EL -sekakonstituenteissa, mutta moni upotetun kielen saareke alkaa englantilaisella adverbilla. Tämä johtuisi siitä, että laukaisuhypoteesin mukaan upotetun kielen systeemimorfeemi joutuu aloittamaan upotetun kielen saarekkeen, mikä tukee oletusta siitä, että adverbis olisivat systeemimorfeemeja. Omiin havaintoihini perustuva vahva hypoteesini kuitenkin on, että udmurtinkielisessä puheessa esiintyy paljon venäläisiä komplementoijia ja adverbeja. Komplementoijien systeemimorfeemiudelle esiintyy kuitenkin vastaesimerkki lingala–ranskakoodinvaihdosta, jossa komplementoija voi tulla kummasta kielestä tahansa. Myers-Scotton pitää tapausta ongelmallisena, mutta siinä konjunktiot tuntuvat toimivan aivan samalla tavalla kuin udmurtin ja monien muitten uralilaisten kielten konjunktiot.

⁶ Tässä myös esim. persoonapäätteitä pidettäneen pronomineina.

⁷ Adpositiolauseke on nähdäkseni tässä yhteydessä käyttökelpoinen termi, vaikka esim. suurta suosiota nauttiva R. M. W. Dixonin *Basic Linguistic Theory, vol. 1* (2010: 127) vastustaa sitä.

3.1.2.8. PALJAAT MUODOT

Niin kutsutut paljaat muodot (*bare forms*) ovat universaalisti yleinen ilmiö koodinvaihdossa. Ne ovat ML + EL -sekakonstituenteissa esiintyviä upotetun kielen muotoja, joita ei taivuteta mitenkään. Esiintyy sekä sellaisia paljaita muotoja, jotka eivät vaatisi muita morfeemeja yksikielisessä upotetun kielen lausumassa, että sellaisia, joihin ei syystä tai toisesta ole lisätty matriisikielen systeemimorfeemeja. Syynä voi olla kongruenssin puute. Paljas muoto esiintyy myös sellaisissa tapauksissa, joissa käytetään upotetun kielen verbin vartaloa tai perusmuotoa, jonka yhteyteen liitetään matriisikielen 'tehdä'-merkityksinen verbi. Tämä apuverbi sisältää kaiken tarpeellisen taivutuksen, kun taas upotetun kielen verbi kantaa semanttisen sisällön. Ilmiö on yleinen erilaisten kieliparien koodinvaihdossa. (Myers-Scotton 1993: 112.) Kyseistä strategiaa käytetään laajalti myös udmurtissa,⁸ jossa osa näin muodostetuista sanaliitoista on niin vakiintuneita, että ne ovat päässeet sanakirjoihinkin.

3.1.2.9. MATRIISIKIELIKEHYSMALLIIN LIITTYVIÄ ONGELMIA JA KRITIIKKIÄ MALLIA KOHTAAN

Paljaat muodot ovat matriisikielikehysmallin kannalta ongelmallisia mutteivät kuitenkaan vastaesimerkkejä, koska ne eivät vahingoita morfeemijärjestys- ja systeemimorfeemiperiaatteita. Malli ei voi selittää paljaitten muotojen esiintymistä muulla tavoin kuin hyväksymällä sen, että niitä käytetään upotetun kielen sisältömorfeemeina siten, että malli ei vahingoitu. Paljaat muodot ovat todennäköisiä, kun matriisikielen ja upotetun kielen väliltä puuttuu kongruenssi, mutta niitten esiintyminen ei ole mitenkään johdonmukaista. On myös epäselvää, miksi jotkin upotetun kielen verbivartalot esiintyvät ainoastaan systeemimorfeemit kantavan apuverbin kanssa ja joihinkin toisiin tarvittavat affiksit lisätään suoraan. Jos kyseinen rakenne esiintyy vain koodinvaihtotapauksissa, on hankala väittää matriisikielen morfosyntaktisten menetelmien olevan käytössä. (Myers-Scotton 1993: 149–151.)

⁸ Aihetta lisää ovat tutkineet mm. Simo Kantele (2016) ja Laura Horváth (2018).

Lisäksi esiintyy lausekkeensisäisiä upotetun kielen saarekkeita, kuten esimerkki (3) suahili–englanti-koodinvaihdosta ja esimerkki (4) ranska–englanti-koodinvaihdosta (upotettu kieli korostettuna). Ensimmäisessä esimerkissä koko upotetun kielen saareke saa suahilin monikon tunnuksen (ja lisäksi englannin monikon tunnuksen peräänsä). Jälkimmäisessä tapauksessa englannin ’korkeinta luokkaa’ merkitsevä NP on ranskankielisen lausekkeen sisässä. Ilmiö vaikuttaa olevan yleisempi toisissa kielipareissa kuin toisissa. Matriisikielikehysmalli ei pysty selittämään ilmiötä. (Myers-Scotton 1993: 153–154.)

(3) *ma-small house-s*

(4) *Ça c’est le **highest class** français.*

Joissain kielipareissa upotetun kielen saareke voi koostua määritteestä ja substantiivista, mutta joissain kielipareissa näin ei tapahdu. Tällainen kahtalaisuus heikentää epäilyä, jonka mukaan usein käytetyt affiksit tai modifioijat varastoituisivat samaan lemmaan pääsanansa kanssa, millä perustellaan sitä, että tuotin hakee ne samalla kertaa. On myös tapauksia, joissa muutama matriisikielen morfeemi kehystää kokonaisen upotetun kielen lauseen. (Myers-Scotton 1993: 155–156.)

Myös muitten muassa Pieter Muysken (2000: 18) esittää kritiikkiä matriisikielikehysmallia kohtaan. Muyskenin mukaan matriisikieli on määritelty liian ahtaasti ja systeemimorfeemin määritelmä on ongelmallinen. On myös hankala määritellä kongruenssia täsmällisesti, eikä psykolingvistinen prosessointimalli ole täysin selkeä. Silti Muyskenkin antaa arvostusta Myers-Scottonin matriisikielikehysmallille, joka on ensimmäinen koodinvaihdon psykolingvistiset, sosiolingvistiset ja rakenteelliset näkökohdat yhdistävä malli ja joka toi siten koodinvaihdon käsittelyn uudelle tasolle. Myös Muyskenillä on oma mallinsa koodinvaihdon kuvaamiseksi, mutta se sisältää niin paljon kategorioita, peräti 18, ettei tämän työn laajuus riitä sen kaiken kattavaan käsittelyyn.

3.1.3. KATEGORIOITTEN HIERARKIA KOODINVAIHDOS- S

Monet tutkijat ovat luetteloineet kielen kategorioita sellaiseen järjestykseen, jossa ne todennäköisimmin esiintyvät osana koodinvaihtoa upotetun kielen saarekkeena. Seuraava esitys on peräisin Matrasilta (2009: 133), joka on koonnut eri tutkijoiden havaintoja yhteen. Esityksessä vasemmanpuolimmaisena on aines, jonka kohdalla koodinvaihto tapahtuu kaikkein todennäköisimmin. Kategorioitten yläpuolella on koodinvaihtoon osallistuva kielipari ja perässä lähde.

Turkki–hollanti:

substantiivit > verbit > adverbit > adjektiivit, prepositiolausekkeet > konjunktiot > pronominit (Backus 1996).

Marokon arabia–hollanti:

substantiivit > adverbit > adjektiivit > konjunktiot > verbit > prepositiot > pronominit > numeraalit (Nortier 1990).

Suahili–englanti:

substantiivit > verbit > adjektiivit > adverbit > interjektiot > konjunktiot (Myers-Scotton 1993).

Elsassi–ranska:

substantiivit > tervehdykset, interjektiot, liitteet, faattiset merkitsimet > adverbit > verbit > adjektiivit > konjunktiot (Gardner-Chloros 1991).

(Juutalais)espanja–heprea

substantiivit > adverbit > adjektiivit > konjunktiot > verbilausekkeet > prepositiolausekkeet > pronominit, interrogatiivit > verbit (Berk-Seligson 1986).

Espanja–englanti:

substantiivilausekkeet > verbilausekkeet > adjektiivit (Pfaff 1979).

Espanja–englanti:

substantiivilausekkeet > verbilausekkeet, konjunktiot > adverbit > adjektiivit (Poplack 1980).

Marokon arabia–ranska:

substantiivit > adjektiivit > verbit > pronominit, adpositiot (Bentahila, Davies 1995).

Jokaisen mainitun tutkijan mukaan substantiivit tai substantiivilausekkeet ovat koodinvaihtohierarkian kärjessä. Se selittyy sillä, että substantiivit ovat tarkkuus- ja tietoisuushierarkiankin kärjessä (Backus 1996, viitattu lähteestä Matras 2009: 134), koska ne nimeävät ainutlaatuisia referenttejä ja uusia konsepteja. Sen sijaan pronominit ovat hierarkiassa aina alhaalla (jos ollenkaan), koska niitä ei yhdistetä spesifeihin

vuorovaikutuskonteksteihin eivätkä niitten semanttiset sisällöt juuri poikkeaa eri kielissä. (Matras 2009: 134.)

Myers-Scottonin mukaan todennäköisimpiä upotetun kielen saarekkeita ovat kaavamaiset ilmaukset ja idiomit. Sen jälkeen seuraavat järjestyksessä muut ajan ja tavan ilmaisut, kvanttori-ilmaukset, ei-kvantoriaaliset ja ei-temporaaliset NP:t VP-komplementteina, agentti-NP:t ja viimeisenä temaattiset roolin ja sijan antajat, kuten pääfiniittiverbit täysine taivutuksinensa. Esimerkiksi ajanilmausten runsasta esiintymistä ei kuitenkaan tulkita semanttisista syistä johtuvaksi vaan siitä, että ne ovat niin sanottuja asetettuja ilmaisuja (*set expression*)⁹. Tätä argumentoidaan tuottamisen helppoudella: jos ajanilmaisut tulkitaan asetetuiksi ilmaisuiksi, niitten tuottamisen upotetulla kielellä pitäisi vaatia vähemmän ponnistelua. Jos taas tärkein upotetun kielen saarekkeen laukaiseva ominaisuus olisi 'aika', olisi todennäköistä, että Nairobi-korpuksessa suosittaisiin yleisesti englantilaisia lukusanoja, koska numerot ovat länsimainen tapa ilmaista aikaa. Niin ei kuitenkaan ole. (Myers-Scotton 1993: 144–146.) Tätä voidaan soveltaa myös udmurtin kontekstiin. Udmurtin puhujat kuulevat kellonaikoja ja esimerkiksi päivämääriä yleensä huomattavasti enemmän venäjäksi kuin udmurtiksi, mikä tekee niistä asetettuina ilmauksina alttiita koodinvaihdolle.

3.1.4. SYITÄ KOODINVAIHTOON

3.1.4.1. SOSIOHISTORIALLISTA SYITÄ KOODINVAIHTOON JA MUIHIN

KIELIKONTAKTITILANTEISIIN

Suurin osa maailman ihmisistä on monikielisiä, ja heistä kolmannes käyttää päivittäin useampaa kuin yhtä kieltä. Kontaktitilanteita aiheuttavat kansainvälistyminen ja muuttoliike maitten välillä ja maansisäisesti. Ilmiön seurauksena puhujamäärältänsä pienet kielet ovat vaarassa kadota, mutta samalla syntyy uusia monikielisiä yhteisöjä. Siitä huolimatta lähes kaikki kieliopilliset kuvausmallit koskevat vain yhtä kieltä kerrallaan. Kuvauksen kohteena on yksikielinen ihminen, vaikka maailman mittapuulla

⁹ Usein *set expression* käännetään *sanaliitoksi*, mutta mielestäni se ei ole riittävän havainnollistava käännösvastine tässä kontekstissa.

sellainen on enemmän poikkeus kuin sääntö. Aivan viime vuosikymmeninä kontaktitilanteita on alettu pitää vakavasti otettavina tutkimuskohteina. (Kalliokoski 2009a: 9.)

Historiallisesti koodinvaihto on ollut pitkään normi monissa monikielisissä kieliyhteisöissä. Nykyään sitä esiintyy yhä useammissa yhteisöissä, sillä erilaiset sosiohistorialliset syyt ovat johtaneet useisiin erilaisiin koodinvaihtotilanteisiin. Winford jaottelee tilanteet neljiä sosiohistoriallisten syitten perusteella. On vanhoja monikielisiä yhteisöjä, joissa monikielisyys on normi. Tällaisia yhteisöjä ovat esimerkiksi Sveitsin ja Belgian valtiot. Toiseen ryhmään kuuluvat kolonisoidut alueet, joista annetaan esimerkeiksi Afrikka, Itä-Aasia, Karibia ja Etelä-Amerikka. Kolmannessa ryhmässä ovat kehittyneitten maitten kasvavat maahanmuuttajayhteisöt, joitten on yleensä pakko oppia maan valtakieli tai jokin niistä selvitäkseen yhteiskunnassa. Neljänteen ryhmään kuuluvat kielet, joitten murteitten puhujien on opittava standardivariantti saavuttaaksensa sosiaalisia etuja. (Winford 2003: 101–102.)

Neuvostoliiton alkuaikoina bolševistit halusivat venäläisten lisäksi tukea myös ei-venäläisiltä, joita siihen aikaan oli valtion väestöstä noin puolet. Sen takia kansallisuusperiaate oli tärkeässä asemassa Neuvostoliiton valtiorakenteessa. Venäjän sosialistisesta federatiivisesta neuvostotasavallasta tuli uuden valtion isoin tasavalta, ja sen sisälle muodostettiin erilaisia hallinnollisia yksiköitä, joista osa nimettiin ei-venäläisten kansallisuuksien mukaan. Neuvostoliitossa harjoitettiin 1920-luvulla ”korenisaationa” (ven. *коренизация*) tunnettua kansallisuuspolitiikkaa, jossa kannustettiin alkuperäiskielten käyttöön ja käytön laajentamiseen. Sitä myötä monille Neuvostoliiton kielille luotiin kirjakieli, ja jos kielellä oli jo sellainen, sitä alettiin kehittää täysivaltaiseksi. Kuitenkin 1930-luvun puolivälistä alkaen venäläisten erityisasemaa alettiin korostaa. Samalla venäjän kieli nostettiin kansojen väliseksi kieleksi alun perin siitä syystä, että tarvittiin yhteinen kieli. 1930-luvun lopun ja toisen maailmansodan jälkeen venäläisten dominanttia asemaa kielinensä ja kulttuureinensa painotettiin niin paljon, että toimintatapa kehittyi vähitellen venäläistämispolitiikaksi. (Zamyatin 2014: 13–14.)

Tämä kehitys ei silti vaikuttanut kansallisten tasavaltojen nimityksiin. Lopulta Neuvostoliiton hajoamisvaiheessa 1980-luvun lopussa kaikkien uralilaisten tasavaltojen

nimikkokansat olivat tasavaltansa vähemmistönä. Myös kielenvaihto venäjään oli jatkuvaa. Neuvostoliiton hajottua kaikki uralilaiset tasavallat jäivät osaksi Venäjän federaatiota, jossa uralilaiset tasavaltojen nimikkokielet saivat 2000-luvulle tultaessa virallisen aseman tasavalloissansa venäjän kielen rinnalla. Kuitenkin tämä asema on monilta osin vain nimellinen. Ei edes ole kansainvälisiä standardeja sille, miten virallinen kieli määritellään. (Zamyatin 2014: 14–17.)

Neuvostoliiton aikana udmurtin kielen asema heikkeni. Vaikka udmurteilla oli sitä ennen ollut voimakkaitakin kielikontakteja bolgaarien, tataarien, baškiirien, marien ja venäläistenkin kanssa, vasta neuvostoaikana udmurtin kieli marginalisoitui. Mikään muu kieli ei ole uhannut udmurtin olemassaoloa. Nyttemmin kaikki Udmurtian kaupungit ja kaupunkimaiset keskukset ovat venäläistyneet, mutta maaseutu on jäänyt osin laajalti udmurtinkieliseksi. Alle puolet udmurttilapsista saa äidinkieltensä opetusta. (Bartens 2000: 14–24.) Nämä seikat ovat omiansa aiheuttamaan laajaa venäläistä vaikutusta udmurtissa. Monet udmurttilapset oppivat esimerkiksi koulussa puhumaan tietyistä asioista pelkästään venäjäksi, mikä edistää tilanteista koodinvaihtoa (ks. luku 3.1.4.3).

Nähdäkseni Udmurtia ja muut udmurtin pääasialliset puhuma-alueet kuuluvat Winfordin (2003: 101–102) toiseen ryhmään. Tulkinnan tueksi otettakoon esiin venäläisten melko hiljattainen siirtyminen yhä idemmäs, vaikka Venäjää ei usein mielletä siirtomaaisännäksi eikä venäjää kolonialistikieleksi samalla tavalla kuin läntisemmän Euroopan valtioita ja kieliä. Venäläisen asutuksen leviäminen udmurttien keskuuteen kesti 1500-luvulta 1800-luvun loppupuolelle asti (Bartens 2000: 19). Niin kuin entisissä ja nykyisissä siirtomaissa myös Udmurtiassa hallinnolliset ja julkiset asiat sekä koulutus tapahtuvat tavallisesti kolonialistikielellä, venäjäksi.

3.1.4.2. SOSIOLINGVISTISIÄ SYITÄ KOODINVAIHTOON

Koodinvaihdon ei oleteta tapahtuvan sattumalta, vaan siihen vaikuttavat eri tekijät monella kielen prosessoinnin tasolla. Koodinvaihtoon motivoivat vaikeudet tuoda mieleen yhden kielen korrektit ilmaisut, diskurssin stilistiikka ja sen luova rakentaminen tai kielikohtaiset, keskustelun aikana heränneet assosiaatiot. (Matras 2009: 105.) Kaksikielinen koodinvaihto tarjoaa puhujille tavan lisätä ilmaisunsa joustavuutta

menemällä yksikielistä tyylinvaihtoa pitemmälle. Samalla myös lauseenrakennusongelmat vähenevät, kun puhuja voi käyttää useamman kielen varoja. (Myers-Scotton 1993: 1–2.)

Joissain tapauksissa koodinvaihdon laukaisee yksi upotetun kielen sana. Matras (2009: 102–104) käyttää esimerkkinä romani–saksa-kaksikielisten keskustelua. Kesken romaninkielisen puheen toinen keskustelijoista käyttää saksankielistä ilmausta *wir haben uns isoliert* 'olemme eristäytyneet'. On todennäköistä, että verbi *isolieren* on tässä tapauksessa koodinvaihdon laukaisija. Asia voitaisiin ilmaista romaniksi ainakin selittämällä, ellei romanissa ole sanaa vastaavalle käsitteelle. Puhuja kuitenkin turvautuu tilanteessa saksan *isolieren*-ilmaukseen, koska tällöin hän pystyy esittämään asiansa lyhyemmin ja täsmällisemmin toiselle saksantaitoiselle. Tapaus on esimerkki siitä, miten kaksikielinen käyttää vapaasti kielellisiä varantojansa kielirajan yli valitessansa yksittäistä ilmausta. (Matras 2009: 105.)

Yleinen koodinvaihdon laukaisija on idiomi. Kun toisessa kielessä on valmiina tapa ilmaista asia idiomaattisesti, osa sen merkityksestä voi kadota ilmausta käännettäessä. Upotetun kielen idiomi myös saattaa sisältää vivahteen, jota matriisikielen vastaava ilmaus ei sisällä. Tällainen tapaus on edellä mainitussa romanikielisessä esimerkissä kommentti *du bist total fertig* 'olet aivan murtunut [kirj. ”valmis”]'. Joskus puhujat sanovat saman asian ensin toisella kielellä ja sitten toisella. Samassa esimerkissä puhuja sanoo ensin saksaksi *ist weg* 'on mennyt' ja heti perään merkitykseltänsä vastaavan ilmauksen romaniksi *naj* 'ei ole'. Näin hän tekee korostaaksensa hetkeä aiemmin sanomaansa. (Matras 2009: 105–106.)

Koodinvaihtoa käytetään usein silloin, kun halutaan poiketa matriisikielisestä pääkerrontalinjasta. Upotetulla kielellä annetaan sivuhuomautuksia, selityksiä ja muita pääkerrontalinjaan kuulumattomia kommentteja. Tällöin koodinvaihdon aiheuttama kahden kielen välinen kontrasti jakaa ilmaukset kahteen kanssakäymisen luokkaan, joista kummallakin on oma päämääränsä: koodinvaihto jaksottaa kerrontaa. Mainitussa esimerkissä tällainen pääkerrontalinjan ulkopuolinen sivuhuomautus on romanikielisen puheen keskellä saksankielinen kommentti *und das finde ich das ist krank* 'ja minä pidän sitä sairaana'. Tällainen koodinvaihto toimii lausumatasolla. (Matras 2009: 106.)

3.1.4.3. TILANTEINEN JA METAFORINEN KOODINVAIHTO

Tilanteinen koodinvaihto (engl. *situational switching*) on koodinvaihtoa, joka liittyy suoraan jokaisen kielen rooliin ja kielivalinnan soveltuvuuteen tietyissä sosiaalisen toiminnan luokissa. Tilanteisia vaihtoja voivat aiheuttaa puheenaiheen muutokset, halu ottaa muita mukaan keskusteluun tai sulkea heitä ulos siitä tai sivullisten läsnäolo. (Matras 2009: 114.) Clynen (1967, 1987, viitattu lähteestä Matras 2009: 114) mukaan koodinvaihto on herkkä kommunikaatiota ympäröiville tapahtumille, nimittäin tietyille sanoille, aiheille, osallistujille ja asetelmille. Vaikka se, mikä voi esiintyä lauseensisäisenä koodinvaihtona, ei liity sosiaaliseen paineeseen, paineella on kuitenkin vaikutusta siihen, missä tilanteissa koodinvaihtoa todella esiintyy (Myers-Scotton 1993: 9).

Koodinvaihto auttaa puhujaa määrittämään keskustelukontekstin uudestaan. Koodinvaihdon avulla puhuja erottaa uuden informaation vanhasta, tekee painotuksia, erottaa topiikin subjektista ja suhteuttaa sanomansa asemaansa. Puhuja käynnistää koodinvaihdot rakentaaksensa ja laajentaaksensa puhehetkisen kontekstin ja jo sanotun suhdetta. Täten koodien välinen kontrasti luo ”merkityksellisen vastakkainasettelun”. Koodinvaihto ei tällöin johdu pelkästään tilanteesta ja kielten sosiaalisista rooleista. (Gumperz 1982: 48–58.)

Gardner-Chlorosin (1991, viitattu lähteestä Matras 2009: 115) mukaan Strasbourgin institutionaalisissa tilanteissa eli kaupoissa ja virastoissa tehdään valintoja ranskan ja elsassin välillä monimutkaisin perustein. Vaihto määräytyy sosiaalisen tilanteen perusteella: keskustelukumppanien identiteetin ja keskinäisten suhteitten, tilanteen virallisuuden ja henkilöitten oman kielitaustan perusteella. Samaan aikaan on otettava huomioon lukuisia muita seikkoja: henkilökohtaiset mieltymykset ja kyvyt, keskustelutoverin odotukset, terminologiset seikat ja keskustelun kulku, johon kuuluvat puheenaiheen vaihdot, osallistujaryhmän muutokset ja muitten keskustelijoitten mukaanotto tai poissuljenta. Siitä syystä puhujien on joskus hankala valita käytettävä kieli.

Metaforinen koodinvaihto viittaa siihen ilmiöön, että käytetyillä kielillä on oma funktionsa paikallisessa kielenkäytössä. Kielen valinnan ja sosiaalisen kontekstin välillä

on lähes yksikoikoinen suhde. Puhujat eivät yleensä ole järin tietoisia metaforisesta vaihtelusta, koska he keskittyvät saamaan sanomansa läpi eivätkä omaan koodinvaihtoonsa. (Gumperz 1982: 60–62.) Metaforinen koodinvaihto ei liity puheenaiheeseen eikä muihin tilanteisiin, kielenulkoisiin seikkoihin. Sen sijaan se toimii kontekstualisointivihjeenä. (Gumperz 1982: 97–99.) Metaforinen koodinvaihto kuuluu diskurssifunktionaalisen koodinvaihdon (engl. *discourse-functional codeswitching*) alle (Matras 2009: 116).

Auer jakaa koodinvaihdon diskurssiin liittyvään (engl. *discourse related*)¹⁰ ja osallistujiin liittyvään (engl. *participant related*). Diskurssiin liittyvä koodinvaihto koskee keskustelun jäsentymistä. Se vaikuttaa vuoronvaihtoon, aiheenvaihtoon, korjaamiseen, keskustelun sekventointiin ynnä muuhun. Koodinvaihdoilla merkitään muutoksia keskustelun tasojen välillä. Myös yksikieliset merkitsevät keskustelussa samoja asioita mutta elein ja äänenpainoin; näiden lisäksi monikielisillä on käytössään vielä koodinvaihtostrategia. Rakenteelliset seikat eivät vaikuta diskurssiin liittyvään koodinvaihtoon. Osallistujiin liittyvän koodinvaihdon tarkoitus on löytää kanssakäymiseen sopiva kieli, joka on hyvä tilanteen, keskustelijoitten kielitaidon ja mieltymykset ja vastaavat seikat huomioon ottaen. Sitä käytetään myös selvittämään, onko keskustelukumppaneilla enemmän kieliä käyttövalmiudessaan. (Auer 1984: 24.)¹¹

Koodinvaihdoilla voidaan järjestää diskurssin sekventiaalisuutta. Kyseisissä tapauksissa koodinvaihtaja ilmaisee tyypillisesti jonkin tason erimielisyyttä esimerkiksi kieltäytymällä tarjouksesta. Tarjoajan suosima vastaus tarjoukseensa olisi myöntö, mutta kieltäytyjä korostaa kieltäytymistensä vaihtamalla kieltä. Koodinvaihto luo kontrastin tarjoajan odotusten ja vastaajan kieltäytymisen välille. Sen sijaan myöntö ilmaistaisiin todennäköisesti matriisikielillä. (Li Wei, Milroy 1995, viitattu lähteestä Matras 2009: 121–122.) Esimerkki (5) havainnollistaa tapausta. Siinä kantoninkieliset osuudet on käännetty alemmalla rivillä englanniksi.

¹⁰ Ilmeisesti sama kuin Matrasin käyttämä *discourse-functional*.

¹¹ Auer (1984) jakaa kielenvaihtelun kahtia koodinvaihtoon ja transferiin, mutta en näe syytä noudattaa hänen linjaansa.

(5)

- a. A: *Oy-m-oy faan a?*
'Want some rice?'
 - b. B: (no response)
 - c. A: *Chaaufan a, oy-m-oy?*
'Fried rice. Want or not?'
 - d. B: (2.0) *I'll have some shrimps.*
 - e. A: *Mut-ye?* (1) *Chaaufan a.*
'What? Fried rice'
 - f. B: *Hai a.*
'O.k.'
- (Li Wei ja Milroy 1995: 287–288.)

Keskustelunanalyttisestä lähtökohdasta koodinvaihtoa selitetään pikemminkin vuorovaikutuksen paikallisella tasolla kuin yhteiskunnallisen funktion määräämillä valinnoilla. Sen mukaan puhujat käyttäytyvät paikallisesti saavuttaaksensa käynnissä olevan vuorovaikutustilanteen tavoitteet. Keskustelunanalyttisen mallin mukaan tutkija ei voi tietää koodin sosiaalista arvoa, ellei hän tunne yhteisöä tai kuulu siihen, mutta hän pystyy silti tekemään johtopäätöksiä tulokseen pyrkivistä koodivalinnoista. (Matras 2009: 122.)

Koodinvaihtoa voidaan käyttää metakielellisiin tarkoituksiin. Chen (2007: 130–131, viitattu lähteestä Matras 2009: 124–125) käyttää esimerkkinä taiwanilaista keskustelutelevisio-ohjelmaa, jossa keskustelu käydään suureksi osaksi mandariiniksi. Taiwaniksi sanotaan pääasiassa ilmauksia, kuten 'tarkoitan, että', 'haluan sanoa, että' ja 'ymmärrätkö'. Taiwan on siinä mielessä metakielen asemassa, että sillä kerrotaan sivukommentit, raportoitu puhe ja itsekorjaus. Lisäksi metakieleen vaihtaminen voi ilmaista epävarmuutta, erimielisyyttä, ironiaa, naurettavuutta ja topiikinvaihtoa. Kiina on ollut yhteisössä pitkään julkisen käytön kieli, kun taas taiwanilla on yhä monille intiimimpi merkitys, mikä voi vaikuttaa puhujien kielivalintaan: mandariiniksi esitetään argumentit ja taiwaniksi henkilökohtaiset sivukommentit.

3.1.4.4. KAKSIKIELINEN MOODI

Joillekuille kaksikielisille jatkuva koodinvaihto on perustapaus. Monien psykososiaalisten ja kielellisten tekijöitten ohjaamana kaksikielisen on päätettävä, mitä kieltä tilanteessa täytyy käyttää ja kuinka paljon toista kieltä tarvitaan. Jos toista kieltä ei

tarvita, sitä ei käytetä, mutta jos puhuja kokee tarvitsevansa toista kieltä, se aktivoituu. Toinen kieli aktivoituu näissä tilanteissa kuitenkin vähemmän kuin valittu pääkieli. Kaksikielisten kielten aktivointiastetta nimitetään kielimoodiksi (engl. *language mode*). Yksikielisessä moodissa kaksikielinen sulkee toisen kielen muttei koskaan kokonaan. Kaksikielisessä moodissa kaksikielinen valitsee pohjakielen matriisikieleksi ja aktivoi toisen kielen tuottamaan upotettua kieltä aika ajoin. (Grosjean 2001: 1–2.)

Kaksikieliset ovat yleensä yksikielisessä moodissa keskustellessansa yksikielisten kanssa, koska silloin he eivät voi käyttää toista kieltä. Välimoodissa eli osin aktivoituneessa kaksikielisessä moodissa he ovat keskustellessansa sellaisen ihmisen kanssa, joka ymmärtää toista kieltä mutta joko ei osaa sitä erityisen hyvin tai ei halua sekoitella kieliä. Täysin kaksikielisessä moodissa kaksikieliset ovat silloin, kun he puhuvat toisen kaksikielisen kanssa, jonka kanssa he kokevat olevan sopivaa vaihdella kieliä. Silloinkin toinen kieli on vähän vähemmän aktivoituna kuin pääkieli. Kaksikieliset voivat vaihtaa puheensa pääkieltä ja kaksikielisyysastetta tilanteen mukaan. (Grosjean 2001: 3–5.)

Moodin kaksikielisyysasteeseen vaikuttavia asioita ovat keskustelukumppanit ja heidän kielitaitonsa, koodinvaihtotottumuksensa ja -asenteensa, yleinen kanssakäymismoodinsa, sukulaisuussuhteensa, sosioekonominen asemansa ynnä muu, tilanne eli fyysinen sijainti, yksikielisten läsnäolo ja virallisuuden aste, viestin sisältö eli käytettävä kieli, aihe, tarvittava sanasto ja sekoitetun kielen määrä sekä puheaktin merkitys, joka voi olla esimerkiksi informaatio, pyyntö, sosiaalinen eronteko tai jonkun poissuljenta. Myös tutkimustilanne vaikuttaa. Moodi voi riippua esimerkiksi siitä, tietävätkö puhujat tutkimuskysymyksen, miten ärsykkeet on valittu tai minkälaista koetta tutkimuksessa käytetään. (Grosjean 2001: 5.)

Jos puhuja käy keskustelua tuntemattoman ihmisen kanssa, jota hän luulee yksikieliseksi, mutta käykin ilmi, että tämä on kaksikielinen, yksikielinen moodi voi helposti alkaa luisua kaksikielisen suuntaan. Tällöin koodinvaihtoa alkaa tapahtua helpommin tai koko pääkieli voi vaihtua. Vaikka toinen kieli on pääsääntöisesti selvästi tulkittavissa kaksikielisen keskustelun pääkieleksi, on joitain poikkeustapauksia, joissa molemmat kielet ovat käytännössä yhtä aktivoituneita. Tällaisia ovat esimerkiksi simultaanitulkkaustilanteet, joissa tulkin täytyy kuulla yhtä ja tuottaa toista kieltä yhtä aikaa. Toinen vastaava tilanne on nk. reseptiivinen kaksikielisyys, tilanne, jossa toinen

keskustelijoista käyttää aktiivisesti yhtä ja toinen toista kieltä. Tällöin kummankin tulee vastavuoroisesti aktivoida toinen kieli passiivisesti. (Grosjean 2001: 7–8.)

3.2. LAINASANAT

Tämä tutkimus vaatii lainasanojen ja koodinvaihdon erottamista toisistansa. Käytännössä kuka tahansa udmurtinpuhuja voi missä tahansa tilanteessa käyttää venäläistä sanaa ja tulla ymmärretyksi. Mikä lopulta erottaa lainatut sanat vaihdetusta koodista? Diakroninen kielikontaktitutkimus sivuuttaa usein kysymyksen ja siihen liittyvät käsitteelliset ongelmat epäolennaisina (esim. Juntila 2015: 53), vaikkakaan ei aina (Nurmi 2009: 192–193). Tämän tutkimuksen kannalta vastaus kysymykseen on joka tapauksessa ensiarvoisen tärkeä. Tämän alaluvun tärkeimmät lähteet ovat Martin Haspelmathin ja Uri Tadmorin toimittama kirja *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook* (2009) lainasanaa määriteltäessä sekä jo luvussa 3.1.2 käsitelty Carol Myers-Scottonin *Duelling Languages: Grammatical Structure in Code-Switching* (1993) lainasanan ja koodinvaihdon eroja käsiteltäessä.

Sanojen lainaaminen on maailmanlaajuinen ilmiö, sillä tuskin yksikään maailman kielistä on välttynyt siltä. Eri kieliin on kuitenkin lainattu eri määrä sanastoa. Esimerkiksi mandariinikiinassa on hyvin vähän lainoiksi todettuja sanoja, kun taas erään romanikielen sanastosta yli puolet on lainaa. Tähän vaikuttavat kielen puhuma-alueen sosiolingvistiset olosuhteet sekä puhujien asenne lainaamista kohtaan. Romanin lainojen määrään vaikuttavat ainakin puhujayhteisön yleinen kaksikielisyys, asema vähemmistökielenä, suhteellisen lyhyt historia, pitkä poissaolo esi-isien mailta, sallivuus lainaamista kohtaan, standardoimattomuus sekä hyvin tutkitut kielikontaktit ja lainanantajakielet. Mandariinikiinan lainojen määrään vaikuttavat puhujayhteisön laaja yksikielisyys, asema enemmistökielenä, suhteellisen pitkä historia, pitkä säilyvyys esi-isien mailla, purismi, voimakas standardi, kielikontaktien tutkimuksen vähyys ja lainanantajakielten tuntemattomuus. (Tadmor 2009: 55–58.)

3.2.1. LAINASANAN MÄÄRITELMÄ

Luvun tärkein lähde Martin Haspelmathin ja Uri Tadmorin toimittama *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook* (2009) on syntynyt osana lainasanatypologiahanketta (*Loanword Typology project*). Teoksessa lainasanaksi käsitetään kielimuodosta ("lektistä") toiseen siirtynyttä leksikaalista ainesta, jota vastaanottajakielessä käytetään itsenäisenä sanana eli vapaana morfeemina eli lekseemina eikä esimerkiksi ensisijaisesti suffiksina. Sen sijaan hankkeessa lainoina ei pidetä esimerkiksi vastaanottajakielen lainasanasta muodostamia johdoksia. (Haspelmath, Tadmor 2009: 13.) Lainasanatypologiahanke ei pidä lainasanoina myöskään "tyhjiä lainoja" (engl. *nonce borrowings*), joita se pitää yksisanaisena koodinvaihtona (Haspelmath, Tadmor 2009: 12; vrt. myös Myers-Scotton 1993). Sen sijaan tässä tutkimuksessa lainasanan ja koodinvaihdon rajan pohdinta on mielekästä. Lainasana viittaa aina päättyneeseen kielikontaktitilanteeseen, joka on lähtenyt liikkeelle yksittäisestä innovaatiosta ja sitten levinnyt puhujayhteisöön (Haspelmath 2009: 38).

Eräänlainen lainailmiö on käänöslaina, jossa kompleksisen muodosteen semanttinen sisältö siirtyy kielestä toiseen vieraskielisen mallin mukaan mutta itse sanat eivät (Haspelmath, Tadmor 2009: 14). Tällainen on esimerkiksi udmurtin muodoste *Bidžim atikaj ožgar* 'suuri isänmaallinen sota, so. toinen maailmansota', jonka osat on käännetty suoraan venäjän vastaavasta ilmauksesta *V'el'ikaja ot'ečestv'ennaja vojna*, joka niin ikään merkitsee 'toista maailmansotaa'.

Muun sanaston tapaan lainasanastokin jakautuu rekistereihin. Haspelmath ja Tadmor (2009: 15) jakavat lainasanat virallisiin (*formal*), puhekielisiin (*colloquial*) ja yleisiin (*general*). Tarkkaa rajaa kategorioitten väliin tuskin voi aina vetää. Hypoteesini on, että venäjä on udmurtinkielisessä arjessa aina läsnä niin voimakkaasti, että venäläistä sanastoa on jokaisessa kategoriassa.

Jokainen lainattu sana muuttaa vastaanottajakielen sanastoa. Se voi korvata aiemmin kielessä esiintyneen suunnilleen samanmerkityksisen sanan (korvaaminen, engl. *replacement*) tai jäädä käyttöön aiemman sanan rinnalle (rinnakkaiselo, engl. *coexistence*). Kolmas vaihtoehto on se, että kielessä ei ole ollut sopivaa sanaa kuvaamaan tarkoitetta, minkä seurauksena lainasana vain lisätään vastaanottajakielen sanastoon

ilman suhdetta vanhempaan sanastoon (lisäys, engl. *insertion*). (Haspelmath, Tadmor 2009: 16.) Omassa aineistossani lienee lisäys-kategorian sanoja etenkin uusille tarkoitteille, jotka eivät kuulu perinteiseen udmurttilaiseen elämänmenoon vaan pikemminkin kaupunkielämään ja jotka koskevat muutoin modernia maailmaa. Kokemukseni mukaan udmurttinuorten kielenkäyttö on niin venäjän sanaston värittämää, että muihinkin kategorioihin kuuluvia lainasanoja on luultavasti runsaasti.

Lainaamisen yhteydessä uusi sana usein mukautetaan lainanottajakieleen fonologisesti tai morfologisesti. Lainasanat voidaan jakaa kolmia mukauttamisen asteen mukaan vahvasti mukautettuihin (engl. *highly integrated*), jossain määrin mukautettuihin (engl. *intermediate*) ja mukauttamattomiin (engl. *unintegrated*). Vastaanottajakielen puhujat tunnistavat mukauttamattomat lainasanat lainasanoiksi, sillä mukauttamattomat lainasanat ovat säilyttäneet merkittävässä määrin lainanantajakielen fonologisia ja morfologisia erityispiirteitä. Sen sijaan vahvasti mukautettujen sanojen muodossa ei ole mitään, mikä viittaisi lainattuuteen. (Haspelmath, Tadmor 2009: 16.) Useimpia udmurtin venäläisiä nykylainoja ei ole mukautettu udmurtin äännejärjestelmään ollenkaan, mutta toisaalta pakottavaa tarveakaan sellaiseen ei tavallisesti ole.

Lainasanoja voidaan jaotella myös sen mukaan, onko niitten tarkoitteita ollut vastaanottajakielen puhuma-alueella ennen lainaamista. Haspelmath ja Tadmor jakavat tilanteet kolmeen vaihtoehtoon: (1) tarkoite on ollut kielessä ennen vastaavan sanan lainaamista; (2) tarkoite on tullut vastaanottajakieliseen maailmaan kontaktin aikana, ts. sana on tullut lainanantajakielestä samalla, kun tarkoite on omaksuttu lainanantajakielisestä kulttuurista; tai (3) tarkoitetta ei ole ollut vastaanottajakielisessä maailmassa ennen lainasanan omaksumista eikä sen jälkeen. Sanat ovat voineet siirtyä kielestä toiseen joko puhujien välisessä puhekontaktissa tai tekstien välityksellä. (Haspelmath, Tadmor 2009: 17.)

Lainasanat ovat aina sanoja eli lekseemejä eli itsenäisiä morfeemeja. Näin on myös siinä tapauksessa, että kieli lainaa toisesta kielestä yhdyssanan, johdoksen tai fraseologisen yksikön. Toisin sanoen lainasana muuttuu lainaamisen yhteydessä johtamattomaksi perussanaksi huolimatta siitä, mikä sen muodostustapa on lähtökielessä. Esimerkkinä toimikoon saksan *Butterbrot* 'voileipä' -sanasta venäjään lainattu *but'erbrod* 'id.' Saksan sana on yhdyssana 'voi + leipä', mutta venäjässä sana on jakamaton. Poikkeuksia tähän

sääntöön ovat sellaiset tapaukset, joissa kieli on lainannut toisesta kielestä niin paljon sanoja, että lainanantajakielen morfologia on muuttunut läpinäkyväksi. (Haspelmath 2009: 37–38.) Tällaista tilannetta edustavat esimerkiksi tataarista udmurttiin lainatut sanat, joissa on ominaisuudennimijohdin *lik*. Johdin on produktiivinen nykyudmurtissa, ja ainakaan ensinäkemältä ei ole selvää, onko udmurtin ’terveyttä’ tarkoittava sana *tazaljk* muodostettu ’omaperäisistä aineksista’ *taza* udm. ’terveys’ (< tat. *taza* ’id.’) + *lik* vai lainattu sellaisenansa tataarista.

Lainasanaa pidetään omaperäisen sanan vastakohtana. Omaperäiset sanat voidaan palauttaa tuhansien vuosien takaisin kielimuotoihin, mutta ne voivat silti olla lainasanoja kyseisissä kielimuodoissa. Mistään sanasta ei siis voida sanoa varmasti, että sitä ei ole lainattu jossain kielenvaiheessa. Tällaisissa tilanteissa sana on voinut kadota mahdollisesta lainanantajakielestä; myös itse kieli on voinut kadota jättämättä itsestensä välttämättä muita jälkiä kuin lainasanoja. Täten lainaamaton sana on oikeammin sana, jonka lainattuutta ei voida todistaa. (Haspelmath 2009: 38.) Tämän tutkimuksen aiheena ei ole kantakielivaiheisiin palautuva lainasanasto, sillä venäjä on vaikuttanut udmurttiin vain melko viime aikoina, kummankin kielen erilliskehityksen aikana. Esimerkiksi Sándor Csúcs (1970, 1972: 46, viitattu lähteestä Bartens 2000: 20) arvioi, että sanojen runsas lainaaminen venäjältä udmurttiin on alkanut vasta 1800-luvulla.

Sanojen lainaaminen on *materiaalista lainaamista*, johon kategoriaan kuuluvat myös harvinaisemmat affiksien ja kokonaisten lauseitten lainaamiset. Sen vastakohtaparina on *rakenteellinen lainaaminen*, jolla viitataan syntaktisten morfologisten tai semanttisten mallien omaksumiseen. (Haspelmath 2009: 38.)

Joskus on hankala tietää, miten päin lainautumisprosessi on kulkenut. On neljä melko yksiselitteistä merkkiä lainanantajakielestä. (1) Jos sana on morfologisesti analysoitavissa kielessä B mutta ei kielessä A, sanan on tultava kielestä B. (2) Jos sana vaikuttaa fonologisesti integroidulta kielessä A mutta ei kielessä B, sanan on tultava kielestä B. (3) Jos sanan etymologinen vastine on atestoitu kielen B sukukielestä, joka ei ole voinut olla kielen A vaikutuksen alaisena, sanan on tultava kielestä B. (4) Sanan merkitys on usein paljastava. (Haspelmath 2009: 45.)

Termiä *lainasana* on kritisoitu vakiintuneisuudestaan huolimatta. Metaforana se ei ole lainkaan täsmällinen. Sanaa ei noin vain oteta toisesta kielestä, vaan usein prosessi vie aikaa. Lainasanaa ei myöskään ole tarkoitus palauttaa lainanantajakieleen käytön jälkeen. Myöskään lainanantajakieli ei ole sanan omistaja, jolle lainanottajakieli olisi vastuussa. Siitä syystä jotkut tutkijat käyttävät lainasanasta eri termejä. (Matras 2009: 146.) Mielestäni *lainasana* on kuitenkin niin vakiintunut termi, että muitten termien käyttö aiheuttaisi tässä tutkimuksessa ainoastaan tarpeetonta hämmennystä.

3.2.2. SYITÄ SANOJEN LAINAAMISEEN

Sanojen lainaamisen syynä ovat usein kulttuuriset olosuhteet; niin kuin aiemminkin on tullut ilmi, sanan kulkeutuminen käsitteensä mukana on yleistä. Kuitenkaan sanan lainaaminen edes näissä tilanteissa ei olisi välttämätöntä, koska jokainen kieli pystyy muodostamaan uusia sanoja omista sana- ja johdinvarannoistansa. (Haspelmath 2009: 35.) Tästä ovat esimerkkeinä monien Venäjän vähemmistökielten uudissanat, joita sepittämällä venäläisperäinen lainasana pyritään korvaamaan omaperäisellä muodosteella.

Suhteessa matriisikieleen kulttuurilainat ovat eräänlainen jatkumon pää, sillä kun kulttuurilaina on kerran tullut tarpeelliseksi, on todennäköistä, että sen käyttäjät käyttävät sitä uudestaan viitatessaan taas samaan tarkoitteeseen; kulttuurilainat kulkeutuvat matriisikieleen siis melko lailla äkkiä. Siitä huolimatta ilmiö ei takaa sitä, että koko puhujayhteisö omaksuisi sanan täydellisesti, koska jotkin puhujaryhmät saattavat kehittää käännöslainan tai muun ilmauksen. Kulttuurilainojen vakiintumisesta puhuttaessa on otettava huomioon suhteellinen taajuus. Esimerkiksi Neuvostoliiton ajan venäjistä on lainautunut moniin kieliin poliittisia termejä, kuten *glasnost'*, ja Neuvostoliiton politiikan kontekstissa sana on yleisessä käytössä, vaikka kukaan ei-venäjänkielinen ei käyttäisi sitä primäärimerkityksensä 'avoimuus'. (Myers-Scotton 1993: 171–172.)

On epäselvää, minkä takia kieleen on lainattu sana toisesta kielestä, kun lainanottajakielessä on jo valmiina olemassa sana kyseiselle tarkoitteelle. Haspelmath käyttää esimerkkeinä englannin sanaa *window* 'ikkuna', joka on lainattu muinaisnorjasta,

vaikka vanhassa englannissa on ollut samaa tarkoittava sana *eagbyrel*, sekä ranskan frankkilaista lainasanaa *blanc* 'valkoinen', joka on korvannut latinassakin olleen samanmerkityksisen *albus*-sanan. (Haspelmath 2009: 35.) Joukkoon sopii myös esimerkiksi suomen *kaula*, joka on korvannut vanhemman **sepä*-sanan, vaikka usein sanotaan, että nk. ydinsanasto ei lainaudu helposti. Tällaisen heikosti lainautuvan ydinsanaston sisältö kuitenkin määritellään tutkimuksissa vain harvoin. Pääsyyksi sanojen lainautumiselle on esitetty sosiaalisia ja kieliopillisia tekijöitä, joista ensiksi mainittuun kuuluvat asenteet kielimuotoja kohtaan ja jälkimmäiseen esimerkiksi kieliopillisen adaptaation tarve, mikä tarkoittaa sitä, että usein esimerkiksi verbien lainaaminen on substantiivien lainaamista vaikeampaa, koska niitä täytyy useammin muokata morfologisesti vastaanottajakieleessä. (Haspelmath 2009: 35–36.)

Kun kulttuurilainat täyttävät kielessä ammottavan kulttuurisen aukon, ydinlainojen luonne sitä vastoin on tarpeeton, koska matriisikielessä on aina sanoja, jotka ovat merkitykseltänsä riittävän lähellä ydinlainan konseptia. Ydinlainoja lainataan siksi, että joissain tilanteissa on tarpeen identifioitua upotekielen kulttuuriin, jolloin upotekulttuurissa käytettyjen sanojen omaksuminen on luonteva identifioitumistapa. (Myers-Scotton 1993: 172.) Lisäksi tilanteeseen vaikuttaa olennainen psykolingvistinen syy: vieraan kielen sanoilla voi olla prestiisiarvoa esimerkiksi tilanteissa, joissa kielen puhuja kokee olevansa alempiarvoinen toisen kielen puhujaan nähden. Näin esimerkiksi englannin puhujat ovat omaksuneet ranskan sanastoa hyvin pitkälti Ranskan vallan aikana. (Nurmi 2009: 203–205.) Samankaltainen tilanne on pitkään ollut vallalla useitten Venäjän vähemmistöjen keskuudessa. Joskus ydinlainoja lainataan siksi, että toiseen kieliryhmään halutaan identifioitua mutta sen kieltä ei osata. Se johtaa harvinaiseen tilanteeseen, jossa toisesta kielestä on lainattu enemmän perussanastoa kuin erikoissanastoa. (Haspelmath 2009: 46.)

3.2.3. MINKÄLAISIA SANOJA LAINATAAN?

Haspelmathin ja Tadmorin lainasanatypologiahanke (Haspelmath, Tadmor, toim. 2009) on vahvistanut kielitieteessä usein esitetyn yleistyksen, jonka mukaan sisältösanoja (engl. *content words*) lainataan enemmän kuin funktiosanoja (engl. *function words*). Hankkeessa tutkituista kielistä kolme on tätä trendiä vastaan. Hankkeen tietokannassa yli

31 % substantiiveista on lainoja, kun taas verbeistä lainoja on vain 14 %. Jotkin kielet tosin poikkeavat tästäkin trendistä. Yleinen näkemys on, että substantiivit ovat verbejä lainautuvampia siksi, että verbit ovat kompleksisempia ja vaativat siten enemmän adaptaatiota lainaamisen yhteydessä; substantiiveja olisi näkemyksen mukaan helpompi lainata. Kuitenkin myös erittäin isoivat kielet lainaavat substantiiveja verbejä enemmän, mihin syynä lienee se, että asiat ja konseptit eli substantiivien tarkoitteet kulkevat helposti kulttuurien välillä. Kuten on jo todettu, tarkoitteitten mukana kulkevat usein myös niitä merkitsevät sanat. (Tadmor 2009: 61.)

On syytä olettaa sosiaalisten tekijöitten olevan kielellisiä tekijöitä merkittävämpiä. Vaikka mandariinikiina on erittäin isoiva kieli, sen verbeistä lainattuja on 0,0 %. Lukua arvioitaessa on otettava huomioon mandariinikiinan vahva asema. Sen sijaan berberiin on lainattu paljon verbejä, vaikka se on erittäin synteettinen kieli, mihin syynä on arabian pitkäaikainen paine. (Tadmor 2009: 63.)

Lainautumisen todennäköisyys riippuu sanaluokan lisäksi semanttisista kentistä. Jo Greenberg (1957: 39) mainitsi, että perussanasto on vähemmän lainautuvaa kuin ei-perussanasto, so. kulttuurinen sanasto. Kuitenkin mikä tahansa sana voidaan lainata. Yleensä ei ole paljon syytä lainata sukulaisuussanoja, sillä niitä voi olettaa olevan kaikissa kielissä. (Tadmor 2009: 64–65.) Kuitenkin esimerkiksi udmurtin yleiskielessä vanhempien nimitykset ovat selvästi turkkilaiskielistä alkuperää, ja ne tuntuvat olevan väistymässä venäläisten vanhempien nimitysten tieltä. Myös sisarusten ja serkkujen nimityksiin vaikuttaa venäjä, mutta mielestäni kyse on siinä ennen kaikkea sanastotypologiasta: udmurtti ilmaisee sukulaisuussuhteita eri tavalla kuin venäjä, joten jos halutaan ilmaista sukulaisuussuhde venäläisittäin, on käytettävä venäläistä sanaa. Esimerkiksi udmurtin (turkkilaisperäinen) sana *apaj* voi tarkoittaa isosiskoa, tätiä tai vanhempaa naispuolista serkkua. Jos sukulaisuussuhde halutaan täsmentää, käytetään usein venäläistä ilmausta, esim. *dvojurodnaja šestra* '(naispuolinen) serkku'.

Lainasanatypologiahankkeen tulosten mukaan harvimminkin lainataan funktiosanoja (engl. *function words*) ja deiktejä (Tadmor 2009: 65). Sanat jaetaan usein leksikaalisiin ja kieliopillisiin, mutta riippuu usein tutkimuksesta, mikä sana määritellään kumpaankin luokkaan. Jotkin sanat saattavat jäädä luokkien väliinkin. Epäselviä tapauksia ovat ainakin jotkin adpositiot ja apuverbit. Funktiosanat muodostavat lauseen rakenteellisen

selkärangan. Muysken rinnastaa funktiosanat (tai ”funktioelementit”) pitkälti Myers-Scottonin (1993) systeemimorfeemeihin. (Muysken 2000: 154–156.)

Funktiosanat ja -elementit voidaan erottaa sisältösanoista (engl. *content words*) muutamien kriteerein, joista esittelen olennaisimmat. Ensimmäisen kriteerin mukaan sisältösanoilla on konkreettinen merkitys, kun taas funktiosanoilla on abstrakti, kontekstista riippuva merkitys. Toinen kriteeri on luokan suljettuus. Substantiivit ja verbit kuuluvat yleensä avoimeen luokkaan ja pronominit suljettuun. Adjektiivit ja adverbit kuuluvat toisissa kielissä avoimeen luokkaan, mutta toisissa kielissä niiden luokat ovat hyvin pienet ja suljetut. Usein kielissä on rajoitettu määrä rinnastuskonjunktioita ja adpositioita, mutta usein niitä voi lisätäkin esimerkiksi kielen omista aineksista muodostamalla. Siispä suljettuus on usein hankala kriteeri. Kolmas kriteeri on se, voiko jostakin elementtiluokasta muodostaa johdoksia. Sisältösanat, kuten substantiivit, adjektiivit ja verbit, ovat yleisiä johdettavia. Neljäs kriteeri on sanan rooli lauseen rakentamisessa. Esimerkiksi alistuskonjunktioilla on tärkeä rooli lauseessa mutta deminutiivijohtimella ei niinkään. Funktiosanat ovat usein myös paradigmaattisesti jäsentyneitä sekä fonologisesti kevyitä, usein yksitavuisia. Sidotut morfeemit ovat yleensä funktioelementtejä. Muysken esittää kriteeristönsä pohjalta laaditun taulukon siitä, millä hollannin sanoilla on eniten funktiosanojen piirteitä. Sen mukaan artikkelit ovat kaikkein tyypillisimpiä funktiosanoja, mutta kompleksiset prepositiot eivät täytä mainittuja piirteitä ollenkaan. (Muysken 2000: 157–160.)

Harva tutkija tuntuu antavan selvää luokitusta konjunktioille. Ne olisivat nähdäkseni intuitiivisesti funktiosanoja (ja systeemimorfeemeja), mutta tulkintaa vastaan soti kovasti se seikka, että udmurtissa ja monissa muissa Venäjän kielissä konjunktiot ovat selvää lainaa tai areaalisesti yhtäläisesti muodostettuja, mikä osoittaa selvästi, että eri kielten konjunktiot lainautuvat toisiin kieliin ja vaikuttavat toisiinsa.

3.2.4. LAINASANOJEN ADAPTAATIO

Lainasanojen lähdesanoilla on usein fonologisia, ortografisia, morfologisia ja syntaktisia ominaisuuksia, jotka eivät sovi lainanottajakielen järjestelmään. Esimerkiksi ranskan

résumé on venäläisille hankala, koska venäjältä puuttuvat pyöreät etuvokaalit. Samoin ranskalaisten on vaikea adaptoida englannin elottomia ja suvuttomia sanoja omaan järjestelmäänsä. Monissa tapauksissa adaptaation aste vaihtelee. Siihen vaikuttavat esimerkiksi lainasanan ikä, lähtökielen osaaminen kieliyhteisössä sekä suhtautuminen lähtökieleen. Täydellinen adaptaatio voi viedä hyvin kauan, mutta siinäkin tapauksessa yleensä ainakin kielen fonotaksin tunteva kielitieteilijä voi tunnistaa sanan lainasanaksi sen muodon perusteella. (Haspelmath 2009: 42.)

Kielenpuhujat tunnistavat tavallisesti adaptoimattomat lainasanat eli vierassanat lainasanoiksi. Yleensä koodinvaihto on vielä vähemmän adaptoitua kuin vierassanat, jolloin se ei ole ainakaan selvästi osa kielen leksikkoa. Jos yhdestä kielestä lainataan paljon sanoja, adaptaation tarve vähenee; sen sijaan lainanantajakielen kategoriamallit otetaan sanojen mukana lainanottajakieleen. (Haspelmath 2009: 42.) Tällaisia tapauksia ovat tai ovat olleet esimerkiksi kiinalaiset sanat japanissa, alaksalaiset ja englantilaiset sanat saksassa sekä venäläiset sanat udmurtissa.

3.2.5. LAINASANASTON JA KOODINVAIHDON VÄLINEN SUHDE

Lainasanoista poiketen koodinvaihto ei ole kontaktilähtöinen kielenmuutos vaan kontaktilähtöinen puhetapa. Joskus on hankala päättää, onko yksittäinen yhden kielen sana koodinvaihtoa vai lainasana, jos lausuman kaikki muut sanat ovat toista kieltä. Lainasana on sellainen lekseemi, jota kuka tahansa tietyn kielen puhuja voi käyttää; se esiintyy siis myös yksikielisten puheissa, jossa koodinvaihtoa ei teoriassa voi esiintyä. Tämä on yksinkertaisin ja luotettavin lainasanan ja koodinvaihdon erottaja, mutta sitä ei luonnollisesti voi soveltaa tilanteissa, joissa koko yhteisö on kaksikielinen ja siten kyvykäs koodinvaihtoon. Tällöin taajuus voi olla paras käytettävissä oleva erottamiskriteeri. Usein lainasanoja mukautetaan vastaanottajakielessä fonologisesti ja morfologisesti, mutta koodinvaihtoa ei mukauteta. (Haspelmath 2009: 40, vrt. kuitenkin Myers-Scotton 1993: 20–23.)

Monikielisissä yhteisöissä lainasanat tulevat kieleen tavallisimmin sellaisesta kielestä, jolla on korkeampi sosioekonominen tai poliittinen prestiisi lainanottajakieleen nähden. Koodinvaihdon kontekstissa ei kuitenkaan ole syytä olettaa prestiisikielen

lähtökohtaisesti olevan matriisikieli. Pikemminkin matriisikielenä on kieli, joka rakentaa yhteisöllisyyttä puhujien välille. (Myers-Scotton 1993: 166.) Omassa aineistossani tilanne on nimenomaan näin: matriisikielenä on yhteisöllisyyttä rakentava udmurtti, kun taas upotettuna kielenä toimii lähes poikkeuksetta alueen prestiisikieli venäjä.

Koodinvaihtoon verrattuna lainautumista on tutkittu monin verroin enemmän: lähes kaikissa yleistä kielitiedettä käsittelevissä kirjoissa käsitellään lainautumista, ja lainautumista on käsitelty yhä enemmän viime vuosikymmenien kaksikielisyyttä ja kielikontakteja käsittelevässä kirjallisuudessa. Lainautumista käsittelevä tutkimus on perustunut isossa määrin Haugenin (esim. 1953) ja Weinreichin (esim. 1953) 1900-luvun puolivälissä kirjoittamiin klassikkoteoksiin, jotka kuitenkin ovat aikansa kirjallisuutta ja näkevät kielen miltei suljettuna järjestelmänä ja lainautumisen perifeerisenä ja vain sanastoa koskevana ilmiönä. Kreoli- ja pidgintutkimus ovat sittemmin antaneet aihetta epäillä sanastoa laajemman lainautumisen mahdollisuutta. Muoto- ja lauseopillisen lainautumisen mahdollisuus onkin ollut selvää jo pitkään. (Myers-Scotton 1993: 167.)

Eräitten tutkijoiden mukaan sanojen lainaaminen ja koodinvaihto ovat saman ilmiön eri osia, kun taas toiset haluavat vetää rajan niiden väliin (esim. Kovács 2001: 63). Käsitteet voidaan nähdä irrallisten ilmiöitten sijaan jatkumona, jonka toisessa ääripäässä ovat selvät koodinvaihtotapaukset ja toisessa selvät lainasanat. Vaikka koodinvaihdolla ja lainasanoilla on kiistatta yhteisiä piirteitä, niiden leksikkomuodot ovat erilaiset: lainasamuodot kuuluvat matriisikielen mentaalileksikkoon eli ihmisen mielessä olevaan sanavarastoon mutta koodinvaihtomuodot eivät. Eronteko liittyy systeemimorfeemin mahdollisuuteen liittyä kyseessä olevaan sanaan ja sanan esiintymistaajuuteen, sillä koodinvaihtosanan esiintyminen uudestaan on epätodennäköisempää. (Myers-Scotton 1993: 163.)

Myers-Scotton (1993: 165) pitää sanojen esiintymisen absoluuttista taajuutta kriteereistä luotettavimpana. Näin ollen usein selvimpänä lainat ja koodinvaihdon erottavana tekijänä pidettyä fonologista, morfologista ja syntaktista mukautumista ei ole pidettävä taajuuteen verrattavana kriteerinä. Myers-Scotton perustelee näkemystensä sillä, että todisteitten valossa voimakkaan kulttuurisen kontaktin yhteydessä koodinvaihto ja lainasanat muistuttavat toisiansa enemmän kuin tutkimukset olivat osoittaneet 1990-luvun alkuun mennessä. Samoin hän vastustaa käsitystä, jonka mukaan vain sanaa laajemmat upotetun

kielen upotteet edustavat todellista koodinvaihtoa. Kaikki lainasanat eivät kuitenkaan ole yhtä lailla integroituneet lainanottajakieleen. (Myers-Scotton 1993: 167.) Jotkin tutkimukset ovat sivuuttaneet täysin kysymyksen yksisanaisen koodinvaihdon ja lainasanan suhteesta ja pitäneet kaikkia yksinäisiä upotetun kielen sanoja lainoina (esim. Myers-Scotton 1993: 167; Nurmi 2009: 192).

Frekvenssiperiaatteen mukaan lainana voidaan pitää toisen kielen ainesta, joka esiintyy puheessa useammin kuin kerran. Siihen ei vaikuta sanan foneettinen asu. Tällainen lähestymistapa vaatii kuitenkin laajaa aineistoa, ja pienempää aineistoa tutkittaessa voidaan turvautua muihin koodinvaihdon ja lainasanan erottaviin tekijöihin, kuten juuri sanan mukautumiseen vastaanottajakieleessä. Jotkut tutkijat, kuten Kovács, erottavat jatkumolle lainasanan ja koodinvaihdon väliin vielä tilapäiset lainat. (Kovács 2009: 24–25.) Minä en kuitenkaan käytä kyseistä kategoriaa, koska matriisikielikehysmallissa upotetusta kielestä peräisin olevat sanat jaetaan vain kahteen kategoriaan eli koodinvaihtoihin ja lainasanoihin.

Lainasanoista suurin osa on substantiiveja, niitä seuraavat verbit, lukusanat ja muotosanat. Usein koodinvaihtoa ja lainasanoja erotettaessa ajatellaan lainasanojen olevan kulttuurilainoja, ja suurin osa lainoista sellaisia onkin. Osa lainoista on rajatapauksia, mutta on myös selviä ydinlainoja, kuten Zimbabwen korpuksen 'yhtä' ja 'aikaa' merkitsevät englantilaisperäiset sanat. Myers-Scotton viittaa Sridharin ja Sridharin (1980: 409) tutkimukseen, jonka mukaan lainan ja koodinvaihdon erottava tekijä on se, että koodinvaihto ei välttämättä "täytä aukkoja" toisin kuin lainat, mutta se ei tietenkään päde kaikkiin lainoihin. Kulttuurilainoille se on luonteenomaista, mutta ydinlainoista ei niin voi sanoa. (Myers-Scotton 1993: 170–171.)

3.2.6. LAINASANAN MERKITYS TÄSSÄ TUTKIMUKSESSA

Käsittelen lainasanoina sellaisia leksikaalisia elementtejä, jotka on lainattu venäjän kielestä udmurttiin. Rajanveto yksisanaiseen koodinvaihtoon ei ole ollenkaan yksiselitteistä. Ilmiöitten erottamisessa tärkeä kriteeri on sanan vakiintuneisuus, josta on usein kuitenkin vaikea todeta mitään varmaa. Tärkeänä lähteenä vakiintuneisuudelle voidaan pitää sanan pääsyä sanakirjaan, mutta toisaalta sanakirjat eivät ole täydellisiä.

Lisäksi Venäjällä tehtyihin sanakirjoihin ei ole lisätty venäläisiä sanoja, koska venäläiselle lukijalle niitten merkitykset ovat ilmiselviä. Udmurtinkielinen kieliyhteisö on käytännössä täysin kaksikielinen, joten udmurtinpuhujat tulee ymmärretyksi käyttäessään milloin tahansa venäjänkielistä sanaa. Joissakin tapauksissa minun on luotettava omaan vieraskielisen puhujan intuitioon sanan vakiintuneisuudesta. Tekstikorpuksiin ei kannata luottaa puhekielen tutkimuksessa, sillä uutistekstit ja vastaavat pyrkivät usein korvaamaan venäjänkieliset sanat omakielisillä vastineilla, minkä takia sanan vakiintuneisuus kirjakielissä ei välttämättä vastaa sanan vakiintuneisuutta puhekielessä.

3.3. SUHTAUTUMINEN LAINAAMISEEN JA KOODINVAIHTOON

Perinteisesti tavallisia kielikontakti-ilmiöitä, kuten koodinvaihtoa, on pidetty kielitaidottomuuden merkinä sekä tutkijoitten että tavallisten kielenkäyttäjien keskuudessa. Tällöin tutkimus on keskittynyt sellaisiin harvinaisiin tapauksiin, joissa puhujat on osannut kahta kieltä täydellisesti. Sittemmin kontaktikielitieteen tutkimus on edennyt huomattavasti, mikä on johtanut siihen, että enenevässä määrin sosiolingvistiikka, kielisosiologia, historiallinen kielitiede ja kieliopin synkroninen kuvaus joutuvat ottamaan huomioon kontaktikielitieteen tuloksia. Yksikielisyyden ihannoiti liittyy nationalistiseen ajatteluun, joka aloitti 1800-luvulla kansalliskielten kehittämisen ja suojelun. Yksikielisyyteen pyritään monin paikoin yhä, vaikka samaan aikaan korostetaan monikielisyyden etuja. (Kalliokoski 2009a: 9–10.) Etenkin kieltenopetuksessa useamman kuin yhden kielen käyttö nähdään yhä kielitaidon puutteena, mitä se usein onkin. Toisaalta kommunikaatiostrategiana monen kielen yhtäaikainen käyttö voi olla hyödyllistä tai jopa välttämätöntä. (Kalliokoski 2009b: 313–314.)

Monien kieliyhteisöjen koulutettu eliitti kannustaa puhujia purismiin eli kielen ”puhtauteen” vastustamalla vieraskielisten sanojen ja muotojen kotiutumista kieleen ja pyrkimällä korvaamaan ne omakielisin ilmauksin.¹² Yhteisössä saattaa olla suosituksia

¹² Määritelmä lähteestä Tieteen termipankki 8.08.2018: Nimitys:purismi (Tarkka osoite: <http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:purismi>).

tai kieliuuktoriteetteja, jotka määräävät opettajia, toimittajia ynnä muita käyttämään ”puhdasta” kieltä, so. mahdollisimman vähän lainasanoja, tai toivovat heidän tekevän niin. Joissain tällaisissa tapauksissa kielen ”puhdistus” saattaa onnistua ja lainasanoja aletaan korvata omaperäisillä ilmauksilla. Jos taas tällainen puristinen lähestymistapa puuttuu, on todennäköistä, että uusia konsepteja ilmaistaan sitä enemmän lainasanoilla, mitä paremmin kieliyhteisö osaa lainanantajakieltä. (Haspelmath 2009: 47–48.)

Purismilla pyritään hillitsemään myös koodinvaihtoa, joka usein edelleen nähdään joissain yhteyksissä rappiollisena kielenä. Koodinvaihto yhdistetään huonoon koulutustasoon, huonoihin tapoihin tai kahden kielten puutteelliseen hallintaan. Kielen rappeutumisen vastustamiseksi monikielisissä yhteisöissä, esimerkiksi ranskankielisessä Kanadassa, on järjestetty kampanjoita ”oikean kielen” puolesta, mikä heijastelee virallisia asenteita koodinvaihtoa ja lainaamista kohtaan. Kuitenkaan koko puhujayhteisö ei yleensä jaa tällaisia arvoja. Poliittisen ideologian muuttuessa myös suhtautuminen koodinvaihtoon voi muuttua. (Gumperz 1982: 62–63.)

Myös kielitieteessä koodinvaihtoa oli yleisesti pidetty kielenoppimisen siirtymävaiheena yleisesti ainakin 1970-luvulle asti (Gumperz 1982: 63). Venäjällä koodinvaihto on ollut kielitieteilijöitten mielestä epänormatiivinen ja kielteinen ilmiö vielä aivan viime aikoihin asti. Koodinvaihto on yhdistetty sen käyttäjien puhekuulttuurin matalaan tasoon ja välinpitämättömyyteen kielen laatua kohtaan. Esimerkiksi marilais-venäläinen koodinvaihto on nähty marin kielen kirjalliset normit tuhoavana ilmiönä ja kieliopillisten sääntöjen tappajana sekä ”makaronikielenä”. Useitten tutkijoiden mukaan koodinvaihtoa ovat käyttäneet ihmiset, joilla on huono kielitaito. Nykyään ilmapiiri on muuttumassa Venäjälläkin ja koodinvaihdon parjaamisen sijaan kielitieteilijät pyrkivät mieluummin selittämään koodinvaihtoa tilanteisin keinoin esimerkiksi puhestrategian pohjalta ja hyväksyvät, että koodinvaihtaja osaa todennäköisesti käyttämiänsä kieliä erinomaisesti. (Gavrilova 2014: 6–7.)

V. G. Gavrilova on selvittänyt tutkimuksessansa mari–venäjä-koodinvaihdesta, miten hänen informanttinsa suhtautuvat koodinvaihtoon. Hän on jakanut informantit neljään ikäryhmään, jotka edustavat kaikenikäistä väestöä kahdeksanvuotiaista lapsista vanhuksiin (Gavrilova 2014: 7–9). Jokainen ikäryhmä oli yhtä mieltä seuraavista neljästä asiasta: (1) He suhtautuvat kielteisesti koodinvaihtoon. (2) Syynä koodinvaihtoon on

marin kielen käyttömahdollisuuksien rajallisuus. (3) Koodinvaihtoa käyttävät enimmäkseen nuori sukupolvi, kaupunkilaiset ja korkeasti koulutettu väestö. (4) Kielteisistä asenteista huolimatta informantit tiedostavat vaihtavansa usein kieltä marin ja venäjän välillä. Informanttien kieliasteet korreloivat heidän sukupuolensa ja koulutustasonsa kanssa: naiset suhtautuvat koodinvaihtoon miehiä kielteisemmin ja matalammin koulutetut suhtautuvat koodinvaihtoon korkeammin koulutettuja myönteisemmin. (Gavrilova 2014: 171.)

Kielikontaktien jättämiä jälkiä ei kuitenkaan ole aina pidetty vahingollisina. Esimerkiksi valistuksen ajan englantilainen eliitti on pitänyt lainaamista tärkeänä keinona kasvattaa kielen sanavarastoa ja ilmaisuvaroja. Eliitti suosi myös koodinvaihtoa kokiessansa, että omassa kielessä ei ole tyydyttävää tapaa ilmaista haluttu asia. Lainauksen ja koodinvaihdon kautta esimerkiksi moni ranskalainen ilmaisu ja sana jäi elämään Englantiin. Tuohon aikaan oli myös kontaktijälkiä vastustavia voimia, mutta toimikoon tapaus silti esimerkkinä siitä, ettei lainaamista ja koodinvaihtoa ole aina nähty turmiollisina. (Nurmi 195–196.) Samasta näkemyksestä kertoo selvästi esimerkiksi 1800-luvun venäläisen eliitin ranskan kielen käyttö.

4. VENÄLÄINEN VAIKUTUS UDMURTTIEN PUHEESSA

Aineistonkäsittelyluvun rakenne on seuraava: teen huomioita informanteista alaluvussa 4.1, tarkastelen omaa positiotani alaluvussa 4.2 ja analysoin aineistossani esiintyvää venäläisperäistä sanastoa alaluvussa 4.3 siten, että käyn ensin läpi lainasanoiksi tulkitsemani aineksen ja sen jälkeen siirryn koodinvaihtoon.

4.1. HUOMIOITA INFORMANTEISTA

Erotan informantit toisistansa numeroin yhdestä neljään. Näin heitä ei voi tunnistaa heidän nimiensä perusteella. Merkitsen itseäni varsinaisessa analyysissä numerolla 0, mikä kuvastaa myös sitä, että nollan tuottamaan udmurttiin ei kannata kiinnittää erityistä huomiota.

Kaikki informantit tunsivat toisensa; yhtä lukuun ottamatta kaikki opiskelivat äänityshetkellä samalla vuosikurssilla. Kaikki informantit ovat kotoisin keskiseltä murrealueelta. Informantti 1, jonka itse tunnen parhaiten, on kertonut olevansa kotoisin hyvin venäläistyneestä kylästä. Viitteitä siitä voi huomata myös hänen puheestansa, joka edustaa nähdäkseni kaksikielistä moodia (ks. luku 3.1.4.4) silloin, kun hän puhuu toisten udmurttien – tai vaikkapa minun – kanssa. Keskustelemme keskenämme yleensä udmurtiksi, toisinaan mutta melko harvoin suomeksi. Informantti 1 tiedostaa vaihtavansa koodia melko paljon ja on sanonut, että joskus hänen mieleensä tulee ensimmäisenä jonkin toisen kielen sana, jota hän sitten käyttää. Tämä näkyy siinäkin, että joskus puhuttuamme suomea tai Suomesta ja vaihdettuamme sen jälkeen udmurttiin informantti 1 saattaa käyttää venäjän lisäksi joitakin suomalaisiakin sanoja udmurtinkielisen puheensa seassa. Oletettavasti tutkimustilanne vaikutti informantin 1 puhetapaan siten, että se edustui toisinaan osin kaksikielisenä moodina mutta pitkälti yksikielisyyteen pyrkivänä udmurtina. Yleisesti ottaen informantti 1 puhuu äänityksessä eniten ja ottaa paikoin myös keskustelun vetäjän roolin.

Informantti 2 vaikuttaa luonteeltansa hiljaisemmalta, mutta hänkin ottaa hyvin osaa keskusteluun. Hän on kotoisin samoilta seuduilta kuin informantti 1. He ovat käsitykseni mukaan tunteneet toisensa lapsuudesta lähtien. Informantti 3 sanoo olevansa kotoisin

kylästä, jonka asukkaista venäläisiä on yli puolet. Siitä huolimatta informantit 2 ja 3 käyttävät ehkä vähiten koodinvaihtoa. Informantti 4 ei ollut minulle entuudestaan tuttu, sillä hän ei opiskellut sivuaineena suomea vaan englantia. Hänestä huokui aluksi se, ettei häntä kiinnosta äänitystilanne ollenkaan, mutta lopulta hänenkin äänensä saatiin kuuluviin ja hän puhui kohtalaisen määrän.

4.2. TUTKIJAN POSITIO

Tutkijat ovat viime vuosikymmeninä arvioineet omaa tutkijanpositiotansa etenkin antropologian mutta myös vähemmistökielten tutkimuksen alalla. Tutkijat suhteuttavat asemansa tutkimaansa yhteisöön. Osa kielitieteellisestä tutkimuksesta ottaa kantaa ja pyrkii edistämään vähemmistökielten asiaa, osa pyrkii puolueettomaan havainnointiin. (Pasanen 2015: 48–50.) Vaikka näen itseni myös kieliaktivistina, tämä tutkimus pyrkii puolueettomuuteen. Tutkimuksen lähtökohdat ja tulokset palvelevat ensisijaisesti kielitiedettä, eivätkä ne edistä suoraan udmurtin kielen käyttömahdollisuuksia. Toisaalta jo se, että vähemmistökieltä tutkitaan ja sitä kohtaan osoitetaan kiinnostusta, voi nostattaa joittenkin vähemmistökielenpuhujien omaakin arvostusta kieltä kohtaan ja madaltaa kynnystä käyttää sitä.

Kuulun enimmäkseen tutkimani yhteisön ulkopuolelle: en ole asunut muutamaa kuukautta pitempään Udmurtiassa, en edusta udmurttilaista kansallisuutta, puhun udmurtia vieraana kielenä enkä ollenkaan täydellisesti ja olen ulkomaalainen paikallisten silmissä. Jossain määrin voi nähdä minun kuuluvan myös sen sisäpuolelle: olen tehnyt töitä kielen parissa ja osaan sitä kohtalaisen korkealla tasolla, kun taas moni udmurtti ja enemmistö Udmurtian asukkaista ei hallitse kieltä lainkaan. Olen käynyt Udmurtiassa useita kertoja eri syistä. Näillä matkoillani olen oppinut udmurtin kieltä ja tutustunut udmurttilaiseen kulttuuriin. Olen opiskellut udmurtia eri paikoissa yhteensä noin pari vuotta vuodesta 2013 alkaen. Olen myös tehnyt udmurtin kieleen liittyvää tutkimusta ja sanakirjatyötä.

Jotkut udmurtit ovat sanoneet, että olen kuin oikea udmurtti tai että puhun kieltä paremmin kuin syntyperäiset udmurtinpuhujat, mikä ei tietenkään pidä paikkaansa. Sellainen asenne saattaa saada kielestänsä epävarmat tai paljon koodia vaihtavat

udmurtinpuhujat lopettamaan udmurtin puhumisen kokonaan, mikä ei missään nimessä ole tavoitteeni. Joka tapauksessa tällainen asenne on merkki siitä, että minuun ja toimintaani udmurttien keskuudessa ei suhtauduta yleisesti ottaen kielteisesti.

Kuuluin toisaalta myös haastateltavieni sisäpiiriin, sillä työskentelin äänityshetkellä samassa paikassa, jossa he opiskelivat, ja osallistuin joillekin samoille kursseille heidän kanssansa. Kolmelle heistä opetin suomea kerran viikossa. Saatoin olla opiskelijoitteni silmissä auktoriteettiasemassa myös äänityksen aikana, mikä näkyy siinä, että äänityksen alkuvaiheessa informantit tuntuivat pyrkivän erityisen ”puhtaaseen”, so. venäläisvaikutuksettomaan, udmurtin kieleen. Myös äänitystilanne vaikutti varmasti heidän kielenkäyttönsä ainakin alkuvaiheessa: äänityslaitte oli koko ajan näkyvässä, ja informantit tiesivät, että äänitän heidän puhettansa tieteelliseen tarkoitukseen. En toki ollut kertonut heille tutkivani juuri koodinvaihtoa, sillä se olisi voinut vaikuttaa informanttien kielenkäyttöön ja sen myötä tutkimuksen tuloksiin ratkaisevasti.

Vieraan vähemmistön parissa tutkimusta tekevä tutkija joutuu arvioimaan, mitkä ovat tutkimuksen mahdolliset hyödyt ja haitat kielen puhujille ja elinvoimaisuudelle. Puhujayhteisön mielestä ärsyttävät tai haitalliset tulokset voivat johtaa vaikeuksiin kielen elvytystyössä tai kielen käyttömahdollisuuksien kaventumiseen. (Pasanen 2015: 55.) En näe, että tämä tutkimus voisi suuremmin häiritä udmurtinkielistä yhteisöä; ärsyttää se toki voi. Niin kuin olen kirjoittanut luvussa 3.3, Venäjällä koodinvaihtoon on pitkään suhtauduttu hyvin kielteisesti ja usein suhtaudutaan yhä. Tutkimukseni osoittaa, että väistämättä varsin kielitietoiset udmurttilaisen filologian opiskelijatkin käyttävät puhuessaan koodinvaihtoa. Etenkin Venäjällä tutkimusta voitaisiin käyttää osoittamaan udmurtin kielen rappeutuneisuutta, vaikka siitä ei tietenkään ole kyse. En kuitenkaan pidä uhkaa kovin todellisena, sillä myös esimerkiksi Gavrilova (esim. 2014) käsittelee samaa aihetta marilaisessa kontekstissa, mikä ei tietääkseni ole johtanut vahingolliseen kielipropagandaan tai muihin kielteisiin vaikutuksiin.

4.3. AINEISTOSSA ESIINTYVÄ VENÄLÄINEN VAIKUTUS

Tässä alaluvussa käsittelen aineistoni venäläisperäistä vaikutusta. Pääpaino kohdistuu koodinvaihdon rakenteelliseen analyysiin ja koodinvaihdon laukaiseviin kielenulkoisiin

tekijöihin, mutta en voi jättää käsittelemättä myöskään aineistossa esiintyvää venäläisperäistä lainasanastoa. Käsittelen lainasanastoksi tulkitsemaani kielenainesta ensin, ikään kuin johdantona tutkimukseni pääasialle eli koodinvaihdolle, sillä koodinvaihdon käsittely vaatii lainasanojen erottamista koodinvaihdosta. Käsittelen kulttuurilainat ja ydinlainat omina alalukuinaan.

Esimerkeissä on neljä osiota. Ensimmäisessä osiossa on lausuma udmurtin oikeinkirjoituksen mukaan, toisessa translitterointi uralilaiselle tarkekirjoitukselle ja siihen tekemäni morfeemianalyysi, kolmannessa kunkin sanan alapuolella eriteltyinä morfeemit eli interlineaarinen glossaus ja neljännessä suomenkielinen käännös. Toinen ja kolmas osio limittyvät toisiinsa, sillä niitten täytyy sijaita allekkain. Puheosuuksien edessä oleva numero kertoo sen, kuka milloinkin puhuu. En ole pyrkinyt kovin tarkkaan litterointiin, sillä se ei ole oleellista tämän tutkimuksen kannalta eikä välttämättä edes mahdollista aineistoni vaihtelevan laadun vuoksi. Karkeasti ilmaistuna kolme pistettä sanavälin jälkeen ilmaisee transkriptiossa merkittävää taukoa tai sitä, että lausuma jää kesken, ilman sanaväliä sitä, että sana jää kesken, pilkku merkitsee lyhyehköä taukoa ja piste hieman sitä pitempää taukoa. Harvennus merkitsee erittäin korostettua koodinvaihtoa äänenpainoa muuttamalla. Kaksi ajatusviivaa on merkinä siitä, että joitakin kontekstin kannalta epäolennaisia lausumia on jätetty esimerkistä pois. Hakasulkeilla olen merkinnyt useampiosaisia ilmauksia, joita ei tässä ole mieltä glossata sanasta sanaan. Olen käyttänyt paikoin kaarisulkeita käännöksissä täydentääkseni ellipsiä tai muutoin selventääkseni jotakin kontekstisidonnaista kohtaa. Hakasuluissa olevat kolme pistettä merkitsevät kohtaa, josta en saa selvää. Glossit on kirjoitettu auki kohdassa Lyhenteet.

Litteroin aineiston alun perin udmurtin ortografian mukaiseksi. Olen translitteroinut sen suomalais-ugrilaiselle tarkekirjoitukselle (SUT) käyttäen apuna verkko-osoitteessa www.mari-language.com olevaa udmurtin translitterointikonetta. Vaikka kyrillinen asu vie tilaa, olen sisällyttänyt sen esimerkkeihin, a) koska litteroin tekstin alun perin mukavuussyistä udmurtin oikeinkirjoituksen mukaisesti, b) jotta udmurtia osaamaton lukija näkee, miltä udmurtti näyttää kirjoitettuna, c) jotta udmurtia osaava lukija pystyy helposti lukemaan esimerkit muualta kuin glossiriveiltä ja d) jotta mahdollinen udmurttilainen lukija ylipäättänsä pystyisi ymmärtämään esimerkkejä. SUT:ta puolestaan käytän siksi, että siinä morfeemit pystytään erottamaan toisistaan paremmin kuin

kirjakielen mukaisessa kyrillisessä asussa. SUT:n avulla myös udmurtin ortografisiin ratkaisuihin tutustumaton lukija pääsee hajulle udmurtin fonologiasta ja morfologiasta.

Carol Myers-Scotton (1993) on rajannut tutkimuksessansa yli kolme kertaa aineistossa esiintyvät vieraan kielen sanat sekä kulttuurilainat lainoiksi, kun taas ei-kulttuurilaina, joka esiintyy aineistossa alle kolme kertaa, on koodinvaihtoa. Myers-Scotton kirjoittaa, että raja on pitkälti mielivaltaisen. Myers-Scottonilla aineistoa on huomattavasti enemmän kuin minulla, mutta käytän silti samaa rajausta. Epäilen, että tuloksia voisi vääristää kahden esiintymän pitäminen koodinvaihtona, koska niin pieni lukumäärä antaisi sattumalle liikaa sijaa ja esimerkiksi yhden puhujan käyttämä venäjänkielinen sana EL + ML -sekakonstituentissa voi mielestäni helposti laukaista saman sanan toisen puhujan puheessa.

4.3.1. LAINASANASTO

4.3.1.1. KULTTUURILAINAT

Luokittelen kulttuurilainoiksi sellaiset sanat, joitten tarkoitteet eivät ole kuuluneet perinteiseen udmurttilaiseen elämänmenoon. Kulttuurilainat kuuluvat lainasanojen lisäys-kategoriaan (ks. luku 3.2.1). Nämä sanat on lainattu venäjältä tai venäjän välityksellä melko hiljattain. Aineistoni kulttuurilainoihin kuuluu sanoja ainakin ruuan, koulutuksen, nykyaikaisten välineitten ja koneitten, termistön, kaupunki-infrastruktuurin, maitten ja kaupunkien nimien, juhlien nimitysten, hallinnon, kielten, kuukausien sekä ammattien kategorioista. Esittelen seuraavaksi aineistoni kulttuurilainoja konteksteissansa.

(6)

0: *Кыче ужъёсты?*

Kiče už-jos-tj?

miten työ-PL-PX2PL

'Mitä kuuluu?'

--

2: *Мороженое сикком (=сиськом), татын пукком (=пукиськом). Умой.*

Moroženoje šik-kom, tatjn puk-kom. Umoj.

jäätelö syödä-PRS.1PL täällä istua-PRS.1PL hyvä

'Syömme jäätelöä, istumme täällä. Hyvää.'

Esimerkin (6) sana *moroženoje* 'jäätelö' on mitä ilmeisimmin kulkeutunut udmurttien kieleen samalla, kun sanan tarkoite on saavuttanut udmurttilaisen kulttuuripiirin. Sanalle on luotu myös udmurttilainen vastine *kjntem jel* 'jäätynyt maito', mutta se on vain harvojen käytössä, vaikkakin se on luultavasti useimmille ymmärrettävä muodoste.

(7)

3: *Їуказе ортчо праздник.*

Čukaže ortč-o prazdník.

huomenna järjestää-PRS.3PL juhla

'Huomenna järjestetään juhla.'

Esimerkissä (7) informantti 3 käyttää 'juhlan' merkityksessä venäjän sanaa *prazdník*. Sanaa voidaan pitää lainana sen yleisyyden perusteella. Erityyppisille juhlille on udmurtissa omia muodosteita, mutta yllä oleva venäläinen sana on yleisessä käytössä, kun puhutaan juhlapäivästä. 'Juhla'-sanan vastineeksi suomalais-udmurttilainen sanakirja antaa ainoastaan sanan *праздник*.

(8)

1: *Удмурт кылын кызьы со праздниксэ шуо?*

Udmurt kieli-INS miten se juhla-ACC.PX3SG sanoa-PRS.3PL šu-o?

'Miksi sitä juhlaa sanotaan udmurtiksi?'

2: *Да.*

Da.

joo

'Joo.'

3: *Вормон нунал.*

Vormon nunal.

voitto päivä

'Voitonpäiväksi.'

1: *Вормон нунал – укмысэти мае.*

Vormon nunal – ukmjs-eti maj-e.

voitto päivä yhdeksän-ORD toukokuu-ILL

'Voitonpäivä on toukokuun yhdeksäntenä.'

Esimerkin (8) katkelma on suoraa jatkoa esimerkkiin (7), johon myös informantin 2 toteamus 'kyllä' on vastaus. Informantin 1 jälkimmäisessä lausumassa esiintyy sana *maj* 'toukokuu'. Udmurtissa on myös omakieliset vastineet kuukausille, mutta venäjältä lainattuja latinalaisperäisiä kuukaudennimiä käytetään erittäin yleisesti. Usein udmurtinpuhujat eivät edes tunne udmurtinkielisiä kuukaudennimiä. Syynä lienee ainakin osaksi se, että kuukaudet opitaan yleensä koulussa, jonka opetuskieli on venäjä. Kuukausien venäläisten nimien käyttö johtunee osin myös siitä, että ne esiintyvät

päivämäärissä, jotka ovat asetettuja ilmauksia (ks. luku 3.1.3), eli ne esiintyvät taajasti koodinvaihdossa. Merkillepantavaa tässä keskustelunpätkässä on se, että erityisen venäläisen juhlan voitonpäivän nimitys sanotaan udmurtiksi, vaikkakin vasta pienen pohdinnan jälkeen. Esimerkissä on korostettuna kontekstista irrallinen lisäys, joka on informantin 1 vastaus muille, jotka kysyivät käyttämäni sanan *jenburo* 'tärkeä' merkitystä.

(9)

1: *Со ми понна... важной, дыр, малы ке шуоно тани школаысен ми котьку класс, бен, ну, котьку арын ветлӱськом вал митингӱсы. Со туж тунсыко, и... кызьы шуоно...*
 So mi ponna ... *važnoj, djr*, [malj ke šu-ono] tañi škola-ışen mi kot'ku klass, se me varten tärkeä kai koska näin koulu-EGR me aina luokka ben, nu, kot'ku ar-ijn vetl-iškom val mit'ing-jos-ij. So tuž kyllä no jokainen vuosi-INE käydä-PRS.1PL olla.PST1 tapaaminen-PL-ILL se erittäin tunsjko, i ... *kjži* šu-ono ... mielenkiintoinen ja miten sanoa-INF.NEC
 'Se on meille ... *tärkeä, kai*, koska silloin koulusta joka luokalla, niin, no, joka vuosi kävimme tapaamisissa. Se on erittäin mielenkiintoista, ja ... miten sanotaan ...'

Esimerkissä (9) 'koulua' ja 'tapaamista' merkitsevät sanat on lainattu venäjän kautta, koska sanojen tarkoitteet ovat tulleet udmurteille venäläisestä kulttuurista. Koululle on kehitetty udmurtinkielinen uudissana *djšetskoñni* 'opiskella'-verbistä, mutta se ei ole laajassa käytössä. Informantti 1 tarkoittaa tässä varmaankin jonkinlaista aivan erityislaatuista tapaamista, sillä hän käyttää tapaamisen merkityksessä sanaa *mit'ing*, joka on uusi englantilaisperäinen lainasana venäjässä. 'Tapaamisen' tai 'kokoontumisen' olisi toki voinut muodostaa udmurtin omaperäisistäkin aineksista, esimerkiksi *pumiškon* tai *l'ukaškon*, tai informantti olisi voinut käyttää perinteistä venäläistä sanaa *sobrañije*, mutta muodoste ei välttämättä vastaisi ainakaan puhujan mielestä täsmälleen sitä, mitä hän haluaa sanalla ilmaista. Pitäisin *mit'ing*-sanan käyttöä hieman poikkeuksellisena ja ehkä myös epäselvänä kulttuurilainana, sillä ainakin hyvin pienellä merkityksen laajentamisella voitaisiin hyvin käyttää udmurttilaista tai venäjässä vakiintuneempaa sanaa. On myös mahdollista, että kyseessä on koodinvaihto. Esimerkiksi Myers-Scotton laskee uusia tarkoitteita merkitsevät sanat suoraan kulttuurilainoiksi, vaikka ne esiintyisivät aineistossa vain kerran. Siispä pitäisi tietää tarkemmin, minkälaista tapaamista informantti on sanalla tarkoittanut, ts. onko sen merkitsemä tarkoite uusi vai ei.

(10)

1: *Мм. А тӱляд буюло краскаосын? Или маин?*

Mm. A til'ad buja-lo kraska-os-*in*? Il'i ma-*in*?
mm entä te.GEN värjätä-PRS.3PL maali-PL-INS vai mikä-INS
'Mm. Entä värjätäänkö teillä maaleilla? Vai millä?'

0: *Ну, краскаосын.*

Nu, kraska-os-*in*.

no maali-PL-INS

'Tuota, maaleilla.'

2: *Или например сугонэн. Милям буяло свёклаен.*

Il'i naprimer sugon-*en*. Mil'am buja-lo svjokla-*jen*.

tai esimerkiksi sipuli-INS me.GEN värjätä-PRS.3PL punajuuri-INS

'Tai esimerkiksi sipulilla. Meillä värjätään punajuurella.'

Esimerkissä (10) on puhe pääsiäismunien maalaamisesta. *Kraska* 'maali' viittaa tässä teolliseen maaliin, joka lienee tullut udmurttilaiseen kulttuuriin venäläisestä. Udmurtit ovat varmasti maalanneet tai värjänneet asioita aiemminkin mutta muin keinoin, joten sanaa voidaan pitää kulttuurilainana. Esimerkissä (10) on myös käytetty venäläisiä sanoja *svjokla* 'punajuuri' ja *naprimer* 'esimerkiksi'. Palaan jälkimmäiseen myöhemmin, koska se vaikuttaa ydinlainalta. *Svjokla* yksittäisenä esiintymänä voi olla koodinvaihtoa.

(11)

2: *Гербер праздник ... ну, гйрон быдтон, республиканский со праздник, милям ортчйтүське. Кытын ку, тани али ортчоз Кезын. Кез ёросын.*

Gerber prazdnik ... nu, giron bjdton, republ'ikanskij so prazdnik, mil'am gerber juhla no kyntö lopettaminen tasavaltaan.liittyvä se juhla me.GEN ortčjt-išk-e. Kjtjn ku, tańi al'i ortč-o-z Kez-*in*. Kez joros-*in*. järjestää-REFL-3SG missä milloin näin nyt kulua-FUT-3SG Kez-INE Kez alue-INE 'Gerber-juhla – no, kylvön lopetus, tasavallallinen on se juhla, meillä järjestetään. Missä milloinkin, ihan pian sitä vietetään Kezissä. Kezin alueella.'

Esimerkissä (11) informantti käyttää venäläistä sanaa *republ'ikanskij* merkityksessä 'tasavaltaan liittyvä' puhuessansa udmurttilaisesta *gerber*-juhlasta. Hallintoon ja hallinnollisiin yksiköihin liittyvät sanat on erittäin usein lainattu venäjältä. 'Tasavaltaa' merkitsevä sana on udmurtissakin, se on *el'kun*. Venäjän ilmaus *republ'ikanskij prazdnik* tarkoittaa kuitenkin tietynlaista juhlaa; se ei ole mikä tahansa tasavallassa vietettävä juhla. Kiteytyneissä ilmauksissa koodinvaihto on yleistä, mutta tässä ei välttämättä ole kyse siitä. Kyseessä ei voi olla upotetun kielen saareke, sillä sen katkaisee udmurtinkielinen määrite, joka tekee lausumasta verbittömän kopulalauseen. Kyseessä voisi periaatteessa olla kaksi lähes peräkkäistä EL + ML -sekakonstituenttitapausta eli yksisanaista koodinvaihtoa, mutta olisin taipuvainen tulkitsemaan kummankin sanan kulttuurilainaksi. *Prazdnik* sellainen epäilemättä on, mutta niin on luultavasti myös *republ'ikanskij*, sillä sana on todennäköisesti vakiintunut osaksi udmurtin sanastoa. Siihen viittaa lähinnä

hallintoyksiköitten konteksti, joka on tullut udmurteille tutuksi venäläisiltä. Pitää kuitenkin huomata, että aivan esimerkin lopussa informantti käyttää udmurtinkielistä sanaa *joros* 'alue', ven. *rajon*, joka myös on hallintoyksikkö. Se ei kuitenkaan toimi toisen sanan määritteenä kiteytyneessä ilmauksessa niin kuin *respublikanskij* ylempänä.

(12)

4: *Ижын бадžым демонстрация ортчиз. Вань коллективъёс ортчизы ... Советскийтӧ ... Советские васькыса, Пушкинские тубыса ...*

Iž-ijn badžym d'emonstracija ortč-i-z. Van kol'ekt'iv-jos ortč-i-zj ...

Ižkar-INE iso mielenosoitus kulua-PST1-3SG kaikki joukko-PL kulua-PST1-3PL

Sovetskij-ti ... Sovetskij-e vaškj-sa, Puškinskij-e tubj-sa ...

Sovetskij-PRO Sovetskij-ILL laskeutua-GER Puškinskij-ILL nousta-GER

'Ižkarissa järjestettiin iso mielenosoitus. Kaikki ryhmittymät kulkivat ... Sovetskij-katua pitkin ... Sovetskij-kadulle laskeutuen, Puškinskij-kadulle nousten ...'

Esimerkissä (12) on puhe vapunvietosta. Vappuna Ižkarissa järjestetään kulkue, johon osallistuu erilaisia ryhmittymiä esimerkiksi yliopistosta. Paikalliset kutsuvat kulkuetta nimellä *d'emonstracija* 'mielenosoitus', joka on selvä kulttuurilaina. Myös kaupunki-infrastruktuuriin liittyvät kadunnimet sanotaan venäjäksi: *Sovetskij*, *Puškinskij*. Se on varsin odotuksenmukaista, sillä vaikka kaduilla on olemassa myös udmurtinkieliset nimet, ne eivät ole keskusta-alueella missään näkyvissä ja niitä voi käyttää vain hyvin rajallisissa yhteyksissä. Venäjänkieliset nimitykset ovat jokaiselle kuulijalle tutumpia.

(13)

0: *Тунсыко вал. Мон Финляндиын нокү но сыче демонстрациын ой вал.*

Tunsjko val. Mon Fin'and'i-ijn [noku no] sjče d'emonstraci-ijn
mielenkiintoinen oli minä Suomi-INE ei.koskaan sellainen mielenosoitus-INE

ej val.

NEG.PST1.1SG olla.PRT1

'Se oli mielenkiintoista. Minä en ole Suomessa koskaan ollut sellaisessa mielenosoituksessa.'

2: *Милям Советский Союзысь кутэм арберу.*

Mil'am [Sovetskij Sojuz]-iś kut-em arberi.

me.GEN Neuvostoliitto-ELA ottaa-PTCP asia

'Se on meillä Neuvostoliitosta otettu asia.'

Esimerkissä (13) kerron ensin kokemuksistani kulkueessa, minkä jälkeen informantti 2 kertoo kulkueen taustoista. Hän käyttää Neuvostoliitosta venäjänkielistä nimitystä *Sovetskij Sojuz*, mikä on ymmärrettävä ratkaisu siinä mielessä, että se on varmasti informanteille tutuin nimitys kyseisestä valtiosta. Mainittua kohtaa ei ole syytä pitää koodinvaihtona, vaikka se koostuu kahdesta sanasta, sillä sanaliitto saa kuitenkin udmurttilaiset taivutuspäätteet. Valtion nimi tuossa muodossa on varmasti käytetyin. Udmurttilaisemmin Neuvostoliittoa voisi kutsua vaikkapa nimellä *Keñešo Sojuz*, jota

udmurtinkielinen Wikipedia käyttää, mutta en ole törmännyt vastaavaan ilmaukseen missään muualla. Olen nähnyt virallisemmassa kielenkäytössä muodon *Soveto Sojuz*. Tästä voi päätellä, että mikään vastine 'Neuvostoliitolle' ei ole täysin vakiintunut udmurtin yleiskieleen siitä huolimatta, että se oli udmurttienkin kotimaa kymmenet vuodet.

(14)

2: *Английский семен тодид-а, кукке дышетскиськод ой вал?*

Angl'ijskij šamen tod-i-d-a, kuke dišetsk-ískod ej val?
 englantilainen tavoin tietää-PST1-2SG-Q kun opiskella-PRS.2SG NEG.PST1 olla.PST1
 'Osaitko englantia, ennen kuin aloit opiskella?'

4: *Мон кутскыли английский дышетыны.*

Mon kutskij-i angl'ijskij dišet-ini.
 minä aloittaa-PST1.1SG englantilainen opiskella-INF
 'Minä aloin opiskella englantia.'

Vieraitten kielten nimet on tavallisesti otettu suoraan venäjistä lukuun ottamatta eräitten naapurikielten nimiä. Niin on tehty myös esimerkissä (14). Normitetussa udmurtissa venäläinen adjektiivintunnus *sk* sekä kieliopillisen suvun tunnus *ij* jätetään pois. Silti on erittäin yleistä käyttää udmurtissakin venäläistä muotoa sellaisenaan kaikkine morfeemeinensa. Myös kotoistettuja muotoja kuitenkin käytetään puhutussa kielessä, minkä osoittaa esimerkki (15), jossa informantti käyttää muotoja *ńemec kij* 'saksan kieli' ja *angl'i kij* 'englannin kieli' eikä vastaavasti muotoja *ńemeckij kij* ja *angl'ijskij kij*.

(15)

1: *Ну, немец кыл секытгес-а чем англи кыл?*

Nu, ńemec kij šekit-ges-a čem angl'i kij?
 no saksalainen kieli vaikea-COMP-Q kuin englantilainen kieli
 'No, onko saksan kieli vaikeampaa kuin englannin kieli?'

3: *Так со структураезья тупа удмурт кыллы. Падежьес...*

Tak so struktura-jez-ja tupa udmurt kij-lj. Pad'ež-jos...
 niin se rakenne-PX3SG-ADV sopia.PRS.3SG udmurtti kieli-DAT sijamuoto-PL
 'Se muistuttaa rakenteeltansa udmurtin kieltä. Sijamuodot...'

2: *Сыче ик трос суффиксьес.*

Siče ik tros suffiks-jos.
 sellainen niin paljon suffiksi-PL
 'Samalla lailla paljon suffikseja.'

3: *Суффиксьес да мар да.*

Suffiks-jos da mar da.
 suffiksi-PL ja mikä ja
 'Suffikseja ja niin edelleen.'

1: *Сыче ик предложениос.*

Siče ik predloženi-os.
 sellainen PART lause-PL
 'Samanlaisia lauseita.'

3: *Ну структураосья сыче ик.*

Nu struktura-os-ja siče ik.
no rakenne-PL-ADV sellainen PART
'No, rakenteeltansa samanlaisia.'

Esimerkissä (15) keskustellaan udmurtin ja suomen yhtäläisyyksistä. Keskustelunpätkä sisältää paljon kielitieteellistä terminologiaa. Kaikki termit sanotaan venäjäksi. Venäjän asema tieteen kielenä on Venäjällä yleisesti ottaen erittäin vahva, ja udmurtiksi julkaistaan tieteellisiä tekstejä erittäin vähän. Udmurtiksi voi yliopistotasolla opiskella vain kansallisia aineita. Siispä monien alojen terminologia on otettu udmurtiin suoraan venäjältä tai venäjän välityksellä. Ainakin eräille kielitieteen termeille on kehitetty udmurtinkielisiä uudissanoja, mutta venäläisiä sanoja käytetään yleisesti, koska ne ovat puhujille tutumpia. Tieteellinen termistö on selvää kulttuurilainasanastoa.

(16)

1: *Анае мынам ужә больницаын медсестра луйса, и ваньзы малпало вал, что мон но мыно соя, медсестра шуыса луо, ну...*

Ana-je minam uža bol'nica-ın medsestra luj-sa, i
äiti-PX1SG minä.GEN työskennellä.PRS.3SG sairaala-INE sairaanhoitaja olla-GER ja
vañ-zi malpa-lo val, čto mon no min-o so-ja,
kaikki-PX3PL ajatella-PRS.3SG olla.PST1 että minä ja mennä-FUT.1SG hän-ADV
medsestra šujsa lu-o, nu...
sairaanhoitaja että olla-FUT.1SG no

'Äitini työskentelee sairaalassa sairaanhoitajana, ja kaikki luulivat, että minäkin menen hänen mukaansa, että minustakin tulee sairaanhoitaja, no...'

2: *Врач.*

Vrač.

lääkäri

'Lääkäri.'

1: *Бен, врач луо шуыса малпало вал, но мыным со, но мон малпасько вал мыныны врачлы, уже малпасько вал экзаменьёс сётыны но малы ке но мон сыče воштїськи и ...*

Ben, vrač lu-o šujsa malpa-lo val, no minim so, no mon
kyllä lääkäri olla-FUT.1SG että ajatella-PRS.PL3 olla.PST1 ja minä.DAT se ja minä
malpa-ško val minj-nj vrač-lj, uže malpa-ško val
ajatella-PRS.1SG olla.PST1 mennä-INF lääkäri-DAT jo ajatella-PRS.1SG olla.PST1
ekzamen-jos šot-ijnj no [malj ke no] mon siče voštišk-i i ...
koe-PL antaa-INF ja jostain.syystä minä sellainen muuttua-PST1.1SG ja

'Niin, ajattelivat, että minusta tulee lääkäri, ja minulle se, ja minä ajattelin jo mennä lääkäriksi, ajattelin jo tehdä kokeet ja jostain syystä minä sillä tavalla muutuin ja...'

2: *Бырийд.*

Byrj-i-d.

valita-PST1-2SG

'Valitsit.'

1: *Бырий и именно филологический факультетэз. И ваньзылы со вал сыče шок, именно семьялы.*

Byrj-i i imenno filologičeskij fakul'tet-ez. I vañ-zi-lj
valita-PST1.1SG ja nimenomaan filologinen tiedekunta-ACC ja kaikki-PX3PL-DAT
so val siče šok, imenno šemja-je-lj.
se olla.PST1 sellainen šokki nimenomaan perhe-PX1SG-DAT

'Valitsin ja nimenomaan filologisen tiedekunnan. Ja kaikille se oli sellainen šokki, etenkin perheelleni.'

Esimerkissä (16) esiintyy venäjistä lainatut ammattisanat *vrač* 'lääkäri' ja *medsestra* 'sairaanhoitaja'. Työelämä on usein kokonaan venäjänkielistä, joten kyseisten sanojen lainautuminen on luonnollista. Ainakin lääkäristä voi käyttää udmurtiksi myös ei-venäläisperäisistä aineksista muodostettua *emjaś*-sanaa, jossa on udmurttilaisia johtimia ja turkkilaisista kielistä lainattu vartalo. Vaikka udmurteilla todennäköisesti onkin ollut jonkinlaisia lääkintähenkilöitä myös ennen venäjän kielen vaikutusta, esimerkin sanat voidaan nähdä spesifeinä, moderniin työntekoon liittyvinä erikoisalan sanoina, minkä takia pidän niitä kulttuurilainoina enkä ydinlainoina. Esimerkissä on myös monessa kielessä esiintyvä *šok* 'šokki', joka myös on selvä kulttuurilaina. Tässäkin esiintyviin venäläislähtöisiin adverbeihin ja konjunktioihin palaan myöhempanä.

(17)

2: *A tūlyad peresadki en luoz-a ili...*

A til'ad peresadk-i-jen lu-o-z-a il'i...

entä te.GEN vaihto-PL-INS olla-FUT-3SG-Q vai

'Entä onko teillä vaihtoja?'

1: *Oj. Peresadkaos, da. Mi malpa-m mynyны через Питер. Поездэн, пе, Питере мынком, электрич..., ой, поездэн, о-о, Питере, Питерысен мынком Хельсинкие. Отын автобусъёс мыно, дыр, о-о. Автобусэн до Хельсинки и Хельсинкиысен уже Туркуэ.*

Oj. Peresadka-os, da. Mi malpa-m mĭn-ĭnj čerez Pit'er. Pojezd-en,

oi vaihto-PL kyllä me ajatella-PST1.1PL mennä-INF kautta Pietari juna-INS

pe, Pit'er-e mĭn-ko-m, el'ektrič..., oj, pojezd-en, o=o, Pit'er-e,

kuulemma Pietari-ILL mennä-PRS-1PL sähköj... oi juna-INS joo Pietari-ILL

Pit'er-ĭsen mĭn-ko-m Xel'sinki-je. Otĭn avtobus-jos mĭn-o, dĭr, o=o.

Pietari-EGR mennä-PRS-1PL Helsinki-ILL siellä linja.auto-PL mennä-PRS.3PL ehkä joo

Avtobus-en do Xel'sinki i Xel'sinki-ĭsen uže Turku-e.

linja.auto-INS asti Helsinki ja Helsinki-EGR jo Turku-ILL

'Oj. Vaihtoja, kyllä. Me ajattelimme mennä Pietarin kautta. Junalla kuulemma. Menemme

Pietariin, sähköj..., oi, junalla, joo, Pietariin, Pietarista menemme Helsinkiin. Sieltä menee linja-

autoja, varmaan, joo. Linja-autolla Helsinkiin ja Helsingistä jo Turkuun.'

Esimerkissä (17) on puhe siitä, miten informantti 1 ja toinen udmurtti olivat suunnitelleet matkustavansa Turkuun suomen kielen kesäkurssille. Keskustelunpätkä sisältää pääasiassa kulkuneuvojen ja kaupunkien nimityksiä. Kulkuvälineet ovat osa nykyaikaista kehittynyttä maailmaa, joten ei ole odotuksenvastaista, että niitten nimitykset on lainattu udmurttiin ympäröivästä valtakielestä venäjistä. Venäjässäkin sana *avtobus* 'linja-auto' on silmin nähden suhteellisen uusi laina. *Pojezd* 'juna' on johdettu kulkemista merkitsevästä *jezd'it'*-verbistä. *El'ektrička* on deminutiivijohdos sanasta *elektropojezd* 'sähköjuna'. Samankaltaisia muodosteita olisi kyllä voinut luoda udmurttiinkin, mutta

niin udmurttiin kuin moneen muuhunkin Venäjän kieleen ovat vakiintuneet venäläiset nimitykset kulkuvälineille. Katkelmassa esiintyy myös paikannimiä, jotka ovat samassa asussa venäjässä. *Pít'er* on venäjässä puhekielinen nimitys Pietarille, *Sankt-Pét'erburg*. *X'el'sink'i* liudennuksinensa ja velaarispirantteinensa on venäjän mukainen asu, kun taas *Turku* voisi olla lainasana suomestakin, etenkin jos kaupungin nimi on tullut tutuksi vasta suomen opintojen aikana. On selvää, ettei yli tuhannen kilometrin päässä sijaitseville kohteille useinkaan kehitetä omakielisiä nimiä, vaikka Pietaria kohtaa kutsuttavan udmurtiksi myös nimellä *Petjkar*, sananmukaisesti suunnilleen 'Pietarinkaupunki'. Kokemukseni mukaan moni kielenkäyttäjä kyllä arvaa, mistä kaupungista tällöin on kyse, mutta missään tapauksessa tätä kaupunginnimeä ei voida pitää vakiintuneena. Laitteitten kohdalla kyse on selvistä kulttuurilainoista ja kaupunkien kohdalla hyvin samankaltaisesta ilmiöstä.

Aineistoni sisältää kulttuurilainoja enemmänkin, mutta nähdäkseni yllä käsitellyt kulttuurilainat antavat niistä riittävän kattavan kuvan. Tämän työn laajuus ei salli jokaisen aineistossani esiintyvän kulttuurilainan analysointia.

4.3.1.2. YDINLAINAT

Ydinlainan ja koodinvaihdon välinen raja on häilyvä. Myers-Scotton (1993) käyttää rajana kolmea esiintymää korpuksessa: jos upotetun kielen sana esiintyy tietokannassa useammin kuin kolme kertaa, sitä pidetään ydinlainana, muutoin kyseessä on koodinvaihto. Tässä tutkimuksessa vastaavaa rajaa on erityisen hankala vetää, sillä aineistoa on ainoastaan noin tunti. Siksi päädyn tulkitsemaan yksittäiset upotetun kielen sanat koodinvaihdoksi, ellei sana ole aineiston ulkopuolisten tietojeni perusteella aivan selvästi vakiintunut matriisikieleen.

Aineistoni ydinlainoihin kuuluu erityisesti adverbeja, partikkeleita ja konjunktioita. Konjunktioitten asema on epäselvä: monikaan tutkija ei luokittele konjunktioitten lainaamista selvästi mihinkään kategoriaan, kun taas osa tuntuu olevan sitä mieltä, etteivät konjunktiot edes voi osallistua koodinvaihtoon. Näin ei tietenkään voi olla, jos ajatellaan lainaamisen lähtökohtana olevan koodinvaihdon, sillä udmurtin puhekielessä käytetään erittäin paljon venäläisiä konjunktioita. Vielä enemmän niitä käytetään joissain

muissa Venäjän uralilaisissa kielissä, esimerkiksi komipermjakissa ja vuorimarissa, joissa venäläisiä konjunktioita on päätynyt kirjakieleen asti. Monissa Venäjällä puhuttavista uralilaisista kielistä venäläiset alustusrakenteet on käännetty sellaisinansa matriisikieleen; udmurtissa joitakin tällaisia rakenteita on käännetty turkkilaisista kielistä.

Adverbien osalta aineistoni ei tue käyttämäni Myers-Scottonin teoriapohjaa. Hän pitää adverbeja systeemimorfeemeina, mikä tarkoittaa sitä, että adverbien esiintyessä sen pitäisi aina laukaista pitempi koodinvaihto-osuus eli EL-saareke (ks. luku 3.1.2.7). Kuitenkin aineistoni perusteella udmurtissa käytetään erittäin paljon venäläisiä adverbeja. Tilanne on sama myös muissa Venäjällä puhuttavissa uralilaisissa kielissä. Teoriataustan mukaan koodinvaihto edeltää sanan vakiintumista lainaksi, joten on selvää, että Myers-Scottonin ajatus adverbien systeemimorfeemiudesta ja ML + EL -sekakonstituentin osana esiintymättömyydestä ei päde ainakaan koodinvaihdossa venäjältä udmurttiin.

Katson parhaaksi liittää adverbit ja konjunktiot ydinlainojen joukkoon tässä tutkimuksessa. Koodinvaihdon ja ydinlainan rajamailla häilyvät nominit luokittelen koodinvaihdoksi osittain siitä syystä, että pienuutensa takia aineistoni ei sisällä yhtä useampaa osumaa kovin monesta mahdollisesta ydinlainanominista.

Aineistoni sisältää kuitenkin muutaman selvän ydinlainanomininkin. Aloitan ydinlainojen käsittelyn nomineista, minkä jälkeen siirryn adverbeihin, konjunktioihin ja partikkeleihin. Ydinlainasubstantiivit liittyvät kaupunkiin ja perheeseen. On myös jokapäiväiseen kielenkäyttöön kuuluvia ydinlaina-adjektiiveja. Esimerkissä (18) informantti 2 kertoo perheestään.

(18)

2: *Ну мон ул'ісько анаемын но атаемын. Ми вал куинь пиналь'ёс, ну братэлы али куамын арес тырмиз. Солэн вань кышноез но кык пиналыз. Со улэ... бускель ульчаын. Нош сузэре, апая улэ бускель гуртын, деревняын, картэныз но кык пиналыныз. Сам... солэн самой пичиез али полгода.*

Nu mon ul-išk-o anaj-en-ijm no ataj-en-ijm. Mi val kuiń
no minä asua-PRS-1SG äiti-INS-PX1SG ja isä-INS-PX1SG me olla.PRT1 kolme
pinal-jos, nu brat-e-lj al'i kuamjn ares tirm-i-z. So-len vań
lapsi-PL no veli-PX1SG-DAT nyt 30 vuotta täyttää-PST1-3SG hän-GEN olla.PRS
kişno-jez no kij pinal-iz. So ul-e... buskel' ul'ča-ijn. Noş
vaimo-PX3SG ja kaksi lapsi-PX3SG hän asua.PRS.3SG naapuri katu-INE mutta
suzer-e, apaj-e ul-e buskel' gurt-ijn, d'erevna-ijn,
pikkusisko-PX1SG isosisko-PX1SG asua-PRS.3SG naapuri kylä-INE kylä-INE

kart-en-iz no kij pinal-in-iz. Sam... so-len samoj
 aviomies-INS-PX3SG ja kaksi lapsi-INS-PX3SG kaik... hän-GEN kaikkein
 piči-jez al'i polgoda.
 pieni-PX3SG nyt puoli.vuotta

'No minä asun äitini ja isäni kanssa. Meitä oli kolme lasta, no veljeni täytti nyt kolmekymmentä vuotta. Hänellä on vaimo ja kaksi lasta. Hän asuu... naapurikadulla. Mutta pikkusiskoni, isosiskoni asuu naapurikylässä, -kylässä, miehensä ja kahden lapsensa kanssa. Kaikk... hänen kaikkein nuorimpansa on nyt puolivuotias.'

Esimerkissä (18) esiintyy venäläinen veljeä tarkoittava sana *brat*. Myös udmurtissa on toki veljeä tarkoittavia sanoja, mutta ne tarkoittavat spesifimmin joko iso- tai pikkuveljeä sekä lisäksi eräitä muita sukulaisia, ts. yhtä yleisesti 'veljeä' tarkoittavaa sanaa ei ole. Sanastotypologiset erot kielten välillä ovat iso syy lainata ydinsanastoa. Upotettu kieli ja sen mukainen ympäristö painostavat mukautumaan upotetun kielen mukaiseen kulttuuriin, mihin viittaa tässä esimerkissä se, että puhuja ei koe tarpeelliseksi erottaa sitä, onko veli nuorempi vai vanhempi, vaikka se tulee ilmi saman puheenvuoron aikana. Informantti 2 on puhehetkellä noin 20-vuotias, ja hän sanoo veljensä olevan noin 30-vuotias. Venäjäksi voi halutessansa erikseen erottaa sisaruksen iän suhteessa omaan ikään adjektiivimääritteellä, kun taas udmurtissa voi ilmaista pelkän sukulaisuussuhteen ottamatta kantaa sisaruksen suhteelliseen ikään vain käyttämällä venäläistä lainaa. Esimerkki viittaa siihen, että puhuja 2 "ajattelee venäjäksi" siitä huolimatta, että informanttieni joukosta hän puhuu yleisesti ehkä vähiten venäjävaikutteista udmurtia. Ajatusta tukee se, että informantti 2 sekoittaa udmurtinkieliset sanat nuoremmalle ja vanhemmalle sisarelle sanomalla ensin *suzer* 'pikkusisko' ja korjaamalla sen välittömästi sanalla *apaj* 'isosisko' huomattuansa virheen. Otoksessa esiintyy myös koodinvaihtoa lukumäärän ilmaisussa ja itsekorjauksessa. Käsittelen niitä myöhemmin muun koodinvaihdon yhteydessä.

(19)

2: *Ўужинальёс.*

Čužpinal-jos.

čužpinal-PL

'''Lapsenlapset.'''

[*Naugia.*]

2: *Внук кызьы луоз?*

Vnuk kijži lu-o-z?

lapsenlapsi miten olla-FUT-3SG

'Miten "lapsenlapsi" sanotaan?'

3: *Ну озьы ик, дьр.*

Nu oži ik, djr.

no niin PART kai

'No samalla tavalla kai (kuin venäjäksi).'

Esimerkissä (19) informantti 2 haluaa puhua sukulaisensa lapsenlapsista ja päätyy tuottamaan muodosteen *čužpinaljos*. Se on muodostettu saman mallin mukaan kuin *čužataj* 'äidinisä': *čuž + ataj* "čuž + isä" = 'kaksi sukupolvea vanhempi sukulainen', joten *čuž + pinal* "čuž + lapsi" = 'kaksi sukupolvea nuorempi sukulainen'. Ajatus on sinänsä looginen, mutta se herättää vain hilpeyttä, sillä myös Suomalais-udmurtilaisen sanakirjan mukaan 'lapsenlapsi' voi olla joko venäläisperäinen *vnuk* tai udmurtilainen genetiivirakenne *pinallen pinalez*, kirjaimellisesti 'lapsen lapsi'. Muodosteen jälkeen informantti 2 kysyy muilta keskustelijoilta, miten *vnuk* sanottaisiin udmurtiksi, ja muut ovat sitä mieltä, että se sanottaisiin samalla tavalla kuin venäjäksi. Tilanne on sama myös monissa muissa uralilaisissa kielissä, mm. venäjän suoran vaikutuspiirin ulottumattomissa unkarissa, jossa 'lapsenlasta' merkitsevä sana *unoka* on laina samasta slaavilaisesta sanasta, eri slaavilaisesta kielestä toki. Suomeksikin merkitys pitää ilmaista varsin raskaasti leksikaalistuneella genetiivirakenteella.

(20)

3: *Мынам семья бадžым өвөл. Мамае, папае, мон и пичи выны. Со дас куинь арес тырмиз алигес. Со школаын дышетске. Со ветлэ музыкальной школае. Яратэ шудыны арганэн. Эшио мар верано, мыным все. Все. Мынам семья бадžым өвөл.*

Mįnam šemja badžim evel. Mama-je, papa-je, mon i piči
 minä.GEN perhe iso NEG äiti-PX1SG isä-PX1SG minä ja pieni
 vjn-i. So [das kuin] ares tįrm-i-z al'i-ges. So škola-jn
 pikkuveli-PX1SG hän 13 vuotta täyttää-PST1-3SG nyt-COMP hän koulu-INE
 džšetsk-e. So vetl-e muzikal'noj škola-je. Jarat-e
 opiskella-PRS.3SG hän käydä-PRS.3SG musiikki- koulu-ILL rakastaa-PRS.3SG
 šudj-nj argan-en. Eššo mar vera-no, mįnim všo. Všo. Mįnam
 soittaa-INF haitari-INS vielä mikä sanoa-INF.NEC minä.DAT kaikki kaikki minä.GEN
 šemja badžim evel.

perhe iso NEG

'Minun perhe ei ole iso. Äitini, isäni, minä ja pieni veljeni. Hän täytti hiljattain 13 vuotta. Hän opiskelee koulussa. Hän käy musiikkikoulua. Tykkää soittaa haitaria. Mitä vielä pitäisi sanoa, siinä kaikki. Kaikki. Minun perhe ei ole iso.'

1: *Мынам семьяе тоже туž пичи. [--]*

Mįnam šemja-je tože tuž piči. [--]

minä.GEN perhe-PX1SG myös erittäin pieni

'Minunkin perheeni on sangen pieni.'

Esimerkissä (20) käytetään 'perheen' merkityksessä venäläisperäistä lainasanaa *šemja*. Suomalais-udmurtilainen sanakirja ei muuta vastinetta 'perheelle' annakaan. Sama koskee monia muita Venäjällä puhuttavia uralilaisia kieliä. Tilanne viittaisi siihen, että udmurteille ei olisi ennen ollut tärkeätä erottaa omaksi yksiköksi juuri sitä ihmisjoukkoa, josta venäläiset käyttävät nimitystä *šemja* (joka siis vastaa merkitykseltänsä suomen 'perhettä'). Sen sijaan udmurtissa on esimerkiksi sana *bel'ak*, jonka merkitykseksi

Udmurttilais-suomalainen sanakirja antaa '1. sukukunta; sukulainen; 2. naapuri; 3. oman (t. saman) kylän asukas'. Kyläyhteisö olisi siis perinteisesti udmurteille geneettistä yhteyttä tärkeämpi. Rakenteellisesti huomiota kiinnittää se, että informantti 3 ei käytä possessiivisuffiksia omistusrakenteessa persoonapronominin genetiivin yhteydessä kahteen kertaan perheestä puhuessansa, vaikka 'isää' ja 'äitiä' merkitsevissä sanoissa hän sitä käyttääkin. Kuitenkin seuraavassa vuorossa informantti 1 puhuu perheestä muutoin samoin rakentein mutta käyttää possessiivisuffiksia. Venäläisten sanojen käyttö vanhemmille *mama* 'äiti' ja *papa* 'isä' selittynee parhaiten siten, että affektisia sanoja lainataan neutraaleja sanoja useammin. Udmurtin yleiskielisetkin sanat 'äidille' ja 'isälle' ovat peräisin turkkilaiskielistä.

(21)

2: *Тон ачид гуртысь или городысь?*

Ton ač-id gurt-įś il'i gorod-įś?
 sinä itse-PX2SG kylä-ELA vai kaupunki-ELA
 'Oletko sinä itse kylästä vai kaupungista?'

1: *Тон ачид прямо сс... Туркуысь, городысьтыз?*

Ton ač-id prjamo ss... Turku-įś, gorod-įštj-z?
 sinä itse-PX2SG suoraan ss... Turku-ELA kaupunki-ELA-PX3SG
 'Oletko sinä itse suoraan Turusta, siitä kaupungista?'

0: *Мон городысь, бен.*

Mon gorod-įś, ben.
 minä kaupunki-ELA kyllä
 'Minä olen kaupungista, kyllä.'

Esimerkissä (21) tehdään ero kahdentyyppisten asuinpaikkojen, kylien ja kaupunkien välille. Kylästä käytetään udmurtinkielistä sanaa *gurt*, mutta kaupungille on lainattu sana venäjältä. Udmurtilla ei vanhastansa ole ollut nykyisenkaltaisia, "venäläisiä" kaupunkeja, joten se olisi luonteva kulttuurilaina. Udmurtissa on kuitenkin myös toinen kaupunkia tarkoittava sana *kar*, joka esiintyy esimerkiksi udmurtinkielisissä kaupunginimissä: *Ižkar* 'Ižkar, Iževsk', *Votkakar* 'Votkinsk'.¹³ Venäläisperäinen sana *gorod* 'kaupunki' on silti yleinen sekä puhe- että kirjakielissä, ja omassakin aineistossani se esiintyy monen monta kertaa. Päädyn pitämään *gorod*-sanaa ydinlainana sen tähden, että vanhan *kar*-sanan merkityskenttä voisi kattaa Ižkarin tai Votkinskin tapaiset nykyaikaiset kaupungit, mihin udmurtin kirjakielikin tuntuu paikoin pyrkivän. Kaupungin lisäksi *kar* tarkoittaa myös esimerkiksi linnunpesää. Palaan esimerkin (21) tapaisiin adverbi- ja konjunktioilainoihin myöhemmin tässä alaluvussa.

¹³ Sana on samassa muodossa komissakin, mikä myös näkyy mm. paikannimissä: *Сыктывкар* 'Syktyvkar'.

(22)

1: *Кытын кызыы, котькуд районын, милям, например, шор ёросъёсын, о-о, милям ... курегпусъёсын ...*

Kiṭin kiži, kot'kud rajon-in, mil'am, naprimer, šor joros-jos-in, o-o, mil'am ...
missä miten jokainen piiri-INE me.GEN esimerkiksi keski- alue-PL-INE joo me.GEN
kuregpus-jos-in ...

kananmuna-PL-INS ...

'Missä mitenkään, jokaisessa piirissä, meillä esimerkiksi, keskialueilla, joo, meillä ...
kananmunilla ...'

2: *Кокасько.*

Kokašk-o.

rikkoa-PRS.3PL

'Rikotaan.'

1: *Кокасько.*

Kokašk-o.

rikkoa-PRS.3PL

'Rikotaan.'

4: *А ми кымесаз шуккиськом.*

A mi kiṃes-a-z šukki-ško-m.

mutta me otsa-ILL-PX3SG hakata-PRS-1PL

'Me taas lyömme otsaan.'

1: *O-o.*

O=o.

joo

'Joo.'

2: *Тани ми... например... этот...*

Taṇi mi... naprimer... etot...

niin me esimerkiksi niinku

'Me... esimerkiksi... tuota...'

3: *Можгаын.*

Možga-in.

Možga-INE

'Možgassa.'

2: *Ну, шорын, шор люкетъёсын, ёросъёсын, соос тани... кымесэ кокало курегпузэз.*

Nu, šor-in, šor l'uket-jos-in, joros-jos-in, soos taṇi... kiṃes-e koka-lo
no keski-INE keski osa-PL-INE alue-PL-INE ne niin otsa-ILL särkeä-PRS.3PL
kuregpuz-ez.

kananmuna-ACC

'No, keskellä, keskisissä osissa, alueilla, ne sillä lailla... otsaan rikotaan kananmuna.'

Esimerkin (22) keskustelussa käsitellään pääsiäisperinteitä. Tässä huomiota kiinnittää kahdesti toistuva parenteettinen partikkeli *naprimer* 'esimerkiksi', jonka tulkitsen ydinlainaksi. Udmurtissa on vastaava ilmaus *kišariš*, joka kyllä ymmärretään mutta jota ainakaan omat informanttini eivät juuri tunnu käyttävän. *Naprimer* on venäjässä leksikaalistunut muoto, joka on lainattu semmoisenansa udmurttiin. Kun lainasanat jaetaan kahtia kulttuurilainoihin ja ydinlainoihin, en näe muuta vaihtoehtoa kuin pitää vakiintuneita lainapartikkeleja, -konjunktioita ja -adverbeja ydinlainoina. Ne eivät ole voineet tulla kieleen tarkoitteittensa mukana, koska tarkoitteita ei ole siinä mielessä kuin nomineilla ja verbeillä. Esimerkissä (23) on toinen lähes vastaava tapaus *všo ravno* 'ihan

sama; joka tapauksessa’, joka kuitenkin ei ole venäjässä leksikaalistunut ainakaan niin pitkälle, että se kirjoitettaisiin normitetussa yleiskielessä yhteen.

(23)

1: *Всё равно, гуртэ, гуртэ потэ.*

[Všo ravno], gurt-e, gurt-e pot-e.

joka.tapauksessa kylä-ILL kylä-ILL mennä.ulos-PRS.3SG

’Joka tapauksessa kylään, kylään haluan.’

Ennen esimerkkiä (23) oli käyty keskustelua kylien ja kaupunkien ominaisuuksista, mihin informantti 1 toteaa olevansa mieluummin kylässä kuin kaupungissa. Ilmaus *všo ravno* ’ihan sama; joka tapauksessa’ esiintyy aineistossani monta kertaa eri puhujien lausumana, joten se voidaan siinä mielessä katsoa vakiintuneeksi. Kaksisanainen ilmaus on lainattu niin kuin mikä tahansa yksittäinen lainasana, mikä puhuu sen puolesta, että kyseessä on varsin kiinteä ja leksikaalistunut ilmaus venäjässäkin.¹⁴

(24)

1: *Черке, обязательно, черке ветло.*

Čerk-e, objazat'el'no, čerk-e vetl-o.

kirkko-ILL ehdottomasti kirkko-ILL käydä-PRS.3PL

’Kirkossa, ehdottomasti käydään kirkossa.’

—

4: *Обязательно шашильк лэсьтом.*

Objazat'el'no šašlik lešt-o-m.

ehdottomasti šašlik tehdä-FUT-1PL

’Ehdottomasti valmistamme vartaita.’

Esimerkissä (24) esiintyy adverbi *objazat'el'no* ’ehdottomasti’ kahdesti eri tilanteissa. Kyseessä on aineistoni mukaan eräs udmurtin useimmin esiintyvistä laina-adverbeista. Saman voisi ilmaista udmurtiksi sanomalla esimerkiksi *odno ik*. Esimerkissä (25) taas esiintyy kahdesti eri tilanteissa partikkeli *końečno* ’tietenkin’. Esimerkin (25) koodinvaihtoon palaan myöhemmin.

(25)

1: *Шарканэ ветлид-а?*

Šarkan-e vetl-i-d-a?

Šarkan-ILL käydä-PST1-2SG-Q

’Oletko käynyt Šarkanissa?’

3: *Отчы... Быгы.*

Otčj... Bigj.

sinne Bygy

¹⁴ Samasta todistaa sekin, että Google-haun mukaan moni on kysynyt kieleen keskittyneillä verkkoalustoilla, kirjoitetaanko ilmaus yhteen vai erikseen.

'Sinne... Вугу.'

1: Мм! Конечно ветлид.

Mm! Końečno vetl-i-d.

mm tietenkin käydä-PST1-2SG

'Mm! Tietenkin olet käynyt!'

--

0: Кызыы тii малпаськоды, гуртын яке карын умойгес улыны?

Kiži ti malpa-ško-dj, gurt-ın jake kar-ın umoj-ges ulj-nj?

miten te ajatella-PRS-2PL kylä-INE tai kaupunki-INE hyvä-COMP asua-INF

'Mitä mieltä olette, onko parempi asua kylässä vai kaupungissa?'

4: Али, конечно, пинал дырья, карын умойгес, малы ке шуоно татын трогес
возможностьес дышетскыны но, раз... мм... развиваться но...

Al'i, końečno, pinal djr-ja, kar-ın umoj-ges, [malj ke šuono]

nyt tietenkin lapsi aika-ADV kaupunki-INE hyvä-COMP koska

tatjın tros-ges vozmožnost'-jos dišet ski-nj no, raz... mm ... razvivat'sa no ...

täällä paljon-COMP mahdollisuus-PL opiskella-INF ja keh... mm kehittyä ja

'Nyt, tietenkin, lapsuudessa, kaupungissa on parempi, koska täällä on enemmän

mahdollisuuksia opiskella ja keh... mm ... kehittyäkin.'

Esimerkin (26) lyhyt vuoropuhelu kuvaa sitä, miten paljon ja taajasti venäläisperiäisiä adverbeja udmurtissa voidaan käyttää. Katkelmassa esiintyy kaksi kertaa sana *tože* 'myös', kaksi kertaa *uže* 'jo', kerran *skoro* 'pian' ja kerran *všo* 'kaikki', joka ei varsinaisesti ole adverbi mutta jolla on partikkelimaista käyttöä venäjän puhekielessä ja sitä kautta myös udmurtissa.¹⁵ Kaikki nämä venäläiset sanat voitaisiin korvata udmurttilaisilla, mutta adverbien ja partikkelien kohdalla käytetään nähdäkseni poikkeuksellisen usein venäjän mukaisia muotoja. Muutoinkin vaikuttaa siltä, että adverbialiasemassa olevissa lausekkeissa koodi vaihtuu herkemmin, mikä tukisi sitä, että adverbialina usein esiintyvät yksittäiset sanat vakiintuvat helposti kieleen, ainakin käsittelemieni kielten tapauksessa.

(26)

1: Мынам семьяе тоже туж пичи. Мон улiсько анаен гинэ. Атае мынам туж вазь кулiз, кукe мыным вал куать арес, и, ну озьы ик вань мынам бабушкае-дедушкае, но соос уло мукет коркан, бускель улычаын тоже и ... анаелы ... ньыльдон ньыль арес, ньыльдон куинь арес, мыным дас укмыс арес, луоз кызь.

Mjnam šemja-je tože tuž piči. Mon uli-ško anaj-en gine.

minä.GEN perhe-PX1SG myös erittäin pieni minä asua-PRS.1SG äiti-INS vain

Ataj-e mjnam tuž važ kul-i-z, kuke mjnjm val kuat'

isä-PX1SG minä.GEN erittäin aikaisin kuolla-PST1-3SG kun minä.DAT oli kuusi

ares, i, nu oži ik van' mjnam babuška-je=d'eduška-je, no soos

vuotta ja no niin PART on minä.GEN isoäiti-PX1SG=isoisä-PX1SG mutta he

ul-o muket korka-n, buskel' ul'ča-ın tože i ... anaj-e-lj ... [njl'don njl']

asua-PRS.3PL toinen talo-INE naapuri katu-INE myös ja äiti-PX1SG-DAT 44

ares, [njl'don kuiñ] ares, mjnjm [das ukmjš] ares, lu-o-z kijš.

vuotta 43 vuotta minä.DAT 19 vuotta olla-FUT-3SG 20

¹⁵ Ks. esim. Uusi venäläis-suomalainen suursanakirja: *всё*².

'Minunkin perheeni on sangen pieni. Asun vain äitini kanssa. Isäni kuoli erittäin varhain, kun minä olin kuusivuotias, ja, no niin on minulla isovanhemmat, mutta he asuvat eri talossa, naapuritalossa myös ja ... äitini ... on 44-vuotias, 43-vuotias, minä 19-vuotias, kohta 20.'

2: *Скоро!*

Skoro!

pian

'Pian!'

1: *Со уже всё. Мон уже бадžым.*

So uže vso. Mon uže badžjm.

se jo kaikki minä jo iso

'Siinä jo kaikki. Minä olen jo iso.'

Seuraavassa on vielä esimerkkejä venäläisperäisestä konjunktioista *i* 'ja'. Jokainen informanttini käyttää paljon *i*-konjunktioita. He käyttävät sitä rinnan udmurtinkielisen *no* 'ja' -konjunktin kanssa. *no*-konjunktioilla on myös merkitys 'myös', ja sitä käytetään lisäksi partikkelimaisesti vahvistamaan monia indefiniittisiä ilmauksia, esim. *mar ke (no)* 'jokin', *kijtjn ke (no)* 'jossakin'. Aineiston perusteella näyttää siltä, että informantit käyttävät *no*-ainesta enemmän jälkimmäisissä merkityksissä, kun taas rinnastuskonjunktin funktiossa esiintyy pääasiassa *i*. Aineistossani esiintyy silti *no*-sanana käyttöä myös merkityksessä 'ja' (esim. 30). *No*-aineksesta tekee erikoisen se, että mainittujen merkitysten lisäksi sillä on myös ilmeisen venäläisperäinen merkitys 'mutta'.

(27)

1: *Ансамбльёс асьсэзыз возъмат, народно. Кырзало, экто. И ас ужъёссэс, шу, ки ужъёсын кин ке выре, кин ке...*

Ansambl'-jos ašse-zj-z vožmat-o, narodno. Kirža-lo,
yhtye-PL he.itse-PXPL3-ACC näyttää-PRS.3PL kansallisesti laulaa-PRS.3PL
ekt-o. I as už-jos-ses, šu, ki už-jos-jn
tanssia-PRS.VPL3 ja oma työ-PL-PXPL3.ACC sanoa.IMP.2SG käsi työ-PL-INSTR
[kin ke] vjr-e, [kin ke]...

joku liikkuu-PRS.3SG joku

'Yhtyeet esiintyvät, kansallisesti [ilmeisesti kansanmusiikkiyhtyeinä]. Laulavat, tanssivat. Ja omia töitänsä, sano, käsitöitä joku harrastaa, joku...'

(28)

1: *И мар, тыныд кельшиз-а?*

I mar, tijnid kel's-i-z-a?

ja mikä sinä.DAT miellyttää-PRT1-3SG-Q

'Ja mitä, piditkö sinä siitä?'

(29)

3: *Умой тодозы английскиез, тодозы, малпай ни вал. Сэре кинлэн кыче уроренез, малпай, и мон солэсь кышкай, и мыни фин группе.*

Umoj tod-o-zj angl'ijskij-ez, tod-o-zj, malpa-j ni val. Sere
hyvä tietää-FUT-3PL englanti-ACC tietää-FUT-3PL ajatella-PRT1.1SG jo oli sitten
kin-len kiče uroveñ-ez, malpa-j, i mon so-leš
joku-GEN millainen taso-PX3SG ajatella-PRT1.VSG1 ja minä se-ABL

kjška-j, i mĭn-i fin gruppaj-e.
pelätä-PRT1.1SG ja mennä-PRT1.1SG suomalainen ryhmä-ILL

'Hyvin osaavat englantia, ajattelin jo. Sitten kenellä on mikäkin taso, ajattelin, ja pelkäsin sitä, ja menin suomen ryhmään.'

(30)

2: *Ну мон улĭсько анаемын но атаемын. Ми вал куинь пинальĕс, ну братĕлы али куамын арес тырмиз. Солэн вань кышнооез но кык пиналыз. Со улĕ... бускель ульчаын. Нош сузэре, анае улĕ бускель гуртын, деревняын, картэныз но кык пиналыныз. Сам... солэн самой пичиез али полгода.*

Nu mon ul-išk-o anaj-en-ĭm no ataj-en-ĭm. Mi val
no minä asua-PRS-VSG1 äiti-INS-PX1SG ja isä-INS-PX1SG me olla.PRT1
kuin pinal-jos, nu brat-e-lĭ al'i kuamin ares tĭrm-i-z. So-len
kolme lapsi-PL no veli-PX1SG-DAT nyt 30 vuotta täyttää-PST1-3SG hän-GEN
van kišno-jez no kĭk pinal-ĭz. So ul-e... buskel'
olla.PRS vaimo-PX3SG ja kaksi lapsi-PX3SG hän asua-PRS.3SG naapuri
ul'ča-ĭn. Noš suzer-e, apaj-e ul-e buskel'
katu-INE mutta pikkusisko-PX1SG isosisko-PX1SG asua-PRS.3SG naapuri
gurt-ĭn, d'erevna-ĭn, kart-en-ĭz no kĭk pinal-ĭn-ĭz. Sam...
kylä-INE kylä-INE aviomies-INS-PX3SG ja kaksi lapsi-INS-PX3SG kaik...
so-len samoj piči-jez al'i polgoda.
hän-GEN kaikkein pieni-PX3SG nyt puoli.vuotta

'No minä asun äitini ja isäni kanssa. Meitä oli kolme lasta, no veljeni täytti nyt kolmekymmentä vuotta. Hänellä on vaimo ja kaksi lasta. Hän asuu... naapurikadulla. Mutta pikkusiskoni, isosiskoni asuu naapurikylässä, -kylässä, miehensä ja kahden lapsensa kanssa. Kaikk... hänen kaikkein nuorimpansa on nyt puolivuotias.'

(31)

1: *Бен, врач луо шуыса малпало вал, но мыным со, но мон малпасько вал, мыным но, врачлы луыса малпасько вал экзаменьĕс сĕтоно о-о, малы ке но мон сыĕе воштĭськи и ...*

Ben, vrač lu-o šujsa malpa-lo val, no minĭm so, no
kyllä lääkäri olla-FUT.1SG että ajatella-FUT.1SG olla.PST1 no minä.DAT se no
mon malpa-ško val, minĭm no vrač-lĭ luĭ-sa
minä ajatella-PRS.1SG olla.PST1 minä.DAT no lääkäri-DAT olla-GER
malpa-ško val ekzamen-jos šot-ono o=o, [malĭ ke] no mon
ajatella-PRS.1SG olla.PST1 koe-PL antaa-INF.NEC joo jostain.syystä no minä
sĭče voštišk-i i ...
sellainen vaihtaa-PST1.1SG ja

'Kyllä, ajattelin tulevani lääkäriksi, mutta minulle se, mutta minä ajattelin, minunkin [täytyy?], lääkäriksi tullakseni ajattelin tehdä kokeet, joo, jostain syystä minä sitten vaihdoin ja...'

Esimerkki (31) on erittäin hyvä lausuma *no*-aineksen havainnollistamisen kannalta, sillä siinä aines esiintyy lyhyessä pätkässä neljästi, vieläpä eri funktioissa. Lausuman ensimmäinen ja toinen *no* ovat merkityksessä 'mutta', kolmas merkityksessä 'myös' ja neljäs indefiniitti-ilmausta vahvistavana partikkelina. Udmurtissa on toinen 'mutta'-merkityksinen konjunktio *noš*, joka myös on käytössä. Kuitenkin näyttää siltä, että oman aineistoni harvahkoista *noš*-aineksen 'mutta'-merkityksisistä esiintymistä noin puolet on minun itseni tuottamia. Esimerkissä (32) on kuitenkin esimerkki natiivilta puhujalta. Esimerkin (31) glossauksessa *no*-aines on kursivoitu.

(32)

1: *Картошка мерттыны секыт, ну, кинлэн ке вань конечно мерттон люкетсы.*
Kartoška merttj-nj šekjt, nu, kin-len ke van' końečno mertton l'uket-sj.
peruna kylvää-INF raskas no kuka-GEN PART on tietenkin kylvö osa-PX3PL
'Perunan kylväminen on raskasta, no, joillakuilla on tietenkin kylvövälineitä.'

2: *Ну кин ке тракторен мерттэ да.*
Nu kin ke traktor-en mertt-e da.
no kuka PART traktori-INS kylvää-PRS.3SG joo
'No jotkut kylvävät traktoreilla.'

1: *Бен, тракторен.*

Ben, traktor-en.
kyllä traktori-INS
'Kyllä, traktorilla.'

2: *Нош ми кыын ...*

Noš mi ki-ijn ...
mutta me käsi-INS
'Mutta me käsin ...'

Seuraavassa esittelen muita venäläisiä konjunktiolainoja. Annan myös vastaesimerkkejä udmurttilaisista konjunktioista havainnollistaakseni kielen kahtalaista konjunktiojärjestelmää, joka edustaa lainasanaston ja vanhemman sanaston välisen suhteen rinnakkaiselo-kategoriaa (ks. luku 3.2.1). Tämän työn laajuus ei kuitenkaan mahdollista venäläisten ja udmurttilaisien konjunktioiden käyttötilanteitten analysoimista syvemmin. Esimerkissä (33) esittelen 'koska'-merkityksisen konjunktion ven. *potomu čto*. Kontekstissa puhe on siitä, onko suomi vaikea kieli opiskelijoitten mielestä. Esimerkissä on paljon muutakin venäläistä sanaston aineesta, jota en tässä käsittele. Esimerkissä (34) on vastaava konjunktio udmurtiksi: *malj ke šuono*. Kontekstissa puhutaan siitä, miten hankalaa on työskennellä kasvimaalla. Esimerkissä (35) esiintyy venäläinen *jesl'i* 'jos' -konjunktio ja sen jälkeen esimerkissä (36) vastaesimerkkinä näyte vastaavasta udmurttilaisesta *ke*-konjunktiosta, joka venäläisestä vastineestansa poiketen sijaitsee lauseen keskellä tai lopussa. Kyseinen ero voi olla yksi syy venäläisen konjunktion suosiolle: venäjän kieli painostaa merkitsemään sivulauseen tunnuksen lauseen alkuun. *Ke*-aineuksella on useita muitakin merkityksiä, joita en tässä sovi käsittelemään. Esimerkissä (37) annan vielä esimerkit 'että'-merkityksisistä konjunktioista, ven. *čto*, udm. *šuijsa*. Toisin kuin venäläinen vastineensa, myös udmurtin *šuijsa* tulee lauseen loppuun. Esimerkissä (37) esiintyy sekä udmurttilainen että venäläinen 'että'-merkityksinen konjunktio.

(33)

1: *Ну умой сётіўсько, дыр. Потому что, ну, понятно-а, мар-а? Правилоос то понятно, но милем тани кыльёс вот, вераськыны...*

Nu umoj šot-iško, djr. [Potomu čto], nu, poňatno-a, mar-a?
 no hyvä antaa-PRS.1SG varmaankin koska no ymmärrettävä-Q mikä-Q
 Pravilo-os to poňatno, no mil'em taňi kıl-jos vot, veraški-nj...
 sääntö-PL PART ymmärrettävä mutta me.GEN näin sana-PL PART puhua-INF
 'No hyvin menestyn kai. Koska, no, ymmärrätkö, häh? Säännöt ovat kyllä ymmärrettäviä, mutta
 meille tällaiset sanat, puhuminen...'

(34)

1: Ну, али секыт, малы ке шуоно али ваньзэ кароно. Копано, утялтоно ваньзэ. Нырысь
 ук.

Nu, al'i šekjt, [malj ke šuono] al'i vaň-ze kar-ono.
 no nyt raskas koska nyt kaikki-PX3SG.ACC tehdä-INF.NEC
 Копано, ut'alt-ono vaň-ze. Njriš ik.
 kaivaa-INF.NEC siivota-INF.NEC kaikki-PX3SG.ACC ensin PART
 'No, nyt on raskasta, koska nyt täytyy tehdä kaikki. Kaivaa, puhdistaa kaikki. Ensin.'

(35)

3: Ваньзэ кулэ дышетыны. Да если со луоз капчи, сое всё равно кулэ дышетыны.

Vaň-ze kule dišetj-nj. Da jes'i so lu-o-z kapči, so-je
 kaikki-PX3SG.ACC täytyy opiskella-INF ja jos se olla-FUT-3SG helppo se-ACC
 [všo ravno] kule dišetj-nj.
 [joka tapauksessa] täytyy opiskella-INF
 'Kaikki täytyy opiskella. Ja jos se on helppoa, se täytyy joka tapauksessa opiskella.'

(36)

1: Вордскем нунал. Со праздник кадъ ни. Тани милемлы дас укмыс ке тырмоз уни, мон уг
 ни витиськы, пичи дыръям витиськогес вал-а, мар-а.

Vordsk-em nunal. So prazdnik kad' ni. Taňi mil'em-lj [das ukmjš] ke
 syntyä-PTCP päivä se juhla kuin jo näin me-DAT 19 jos
 tjrm-o-z iini, mon u-g ni vit'i-ški, piči
 täyttää-FUT-3SG jo minä NEG.PRS-1SG enää odottaa-CNG.1SG pieni
 djr-ja-m vit'i-ško-ges val-a, mar-a.
 aika-ADV-PX1SG odottaa-PRS.1SG-COMP olla.PST1-Q mikä-Q
 'Syntymäpäivä. Sehän on kuin juhla. Jos täytämme jo 19 vuotta, minä en enää odota, lapsena
 odotin enemmän, vai mitä.'

(37)

1: Анае мынам ужа больницаын медсестра лубыса, и ваньзы малпало вал, что мон но
 мыно соя, медсестра шуыса луо, ну...

Ana-je mįnam uža bol'nica-ın medsestra luį-sa, i
 äiti-PX1SG minä.GEN työskennellä.PRS.3SG sairaala-INE sairaanhoitaja olla-GER ja
 vaň-zj malpa-lo val, čto mon no mįn-o so-ja,
 kaikki-PX3SG ajatella-PRS.3SG olla.PST1 että minä ja mennä-FUT.1SG hän-ADV
 medsestra šuiša lu-o, nu...
 sairaanhoitaja että olla-FUT.1SG no
 'Äitini työskentelee sairaalassa sairaanhoitajana, ja kaikki luulivat, että minäkin menen hänen
 mukaansa, että minustakin tulee sairaanhoitaja, no...'

Seuraavaksi esittelen kaksi sellaista venäläistä partikkelia, joilla ei ole udmurttilaista vastinetta ensinkään. Esimerkissä (38) on vertailurakenne ja siinä venäläinen vertailurakenteissa käytettävä partikkeli *čem* 'kuin'. Udmurtiksi vertailussa käytetään

ablatiivirakennetta: *punj kočjšleš badžim(ges)* 'koira on kissaa ("kissalta") isompi'. Esimerkin (38) kaltaisessa rakenteessa tilanne ei kuitenkaan olisi noin yksioikoinen, sillä molemmat vertailtavat on jo taivutettu sijassa. Sen tähden koko lause olisi rakennettava jollakin tavalla uusiksi. Tällaisessa rakenteessa venäjistä lainatun partikkelin käyttö on helpommin ymmärrettävää kuin tilanteessa, jossa kumpaakaan vertailtavaa ei lähtökohtaisesti ole taivutettu. Sellaisestakin tapauksesta on kuitenkin esimerkki, se on (39). Vaikuttaa siltä, että venäläinen vertailurakenne valtaa tehokkaasti alaa udmurttilaiselta, mutta tässä pitää huomata, että venäjässäkin vertailua voi ilmaista morfologisesti: *sobaka bol'se košk'i* 'koira on kissaa isompi'. Tämä malli valtakielessä voisi mahdollisesti auttaa udmurttilaista rakennetta säilymään.

Esimerkki (40) liittyy komparaatioon: udmurtissa ei ole varsinaista superlatiivin tunnusta, joten sellaiseksi on lainattu venäjän superlatiivinen adjektiivi, joka on udmurtissa taipumaton itsenäinen morfeemi *samoj* (joka puhekielessä esiintyy myös asussa *samij*). Udmurtissa on muitakin tapoja ilmaista superlatiivivia, esim. *tužges no piči* tai *pičileš no piči*, molemmat suunnilleen 'pientäkin pienempi'. Udmurtin rakenteet ovat raskaita, mikä vaikuttanee venäläisen superlatiivileksemin suosioon. Venäläisperäinen aines on myös tietyssä mielessä täsmällisempi, kun ottaa huomioon sen, mitä udmurtin rakenteet kirjaimellisesti tarkoittavat.

(38)

3: *И куд-огез гуртын но умойгес чем городын адямиослы.*

I kud=og-ez gurt-in no umoj-ges čem gorod-in ad'ami-os-lj.

ja eräs-PX3SG kylä-INE ja hyvä-COMP kuin kaupunki-INE ihminen-PL-DAT

'Ja jotkin [asiat] ovat kylässä parempia kuin kaupungissa ihmisille.'

(39)

1: *Ну, немец кыл секытгес-а чем англи кыл?*

Nu, nemec kjl šekjt-ges-a čem angl'i kjl?

no saksalainen kieli vaikea-COMP-Q kuin englantilainen kieli

'No, onko saksan kieli vaikeampaa kuin englannin kieli?'

(40)

2: *Сам... солэн самой ничиез али полгода.*

Sam... so-len samoj piči-jez al'i polgoda.

kaikk... hän-GEN kaikkein pieni-PX3SG nytvuoli.vuotta

'Kaikk... hänen kaikkein nuorimpansa (nuorin lapsensa) on nyt puolivuotias.'

Aineistossani esiintyy kaksi kiteytynyttä venäläistä verbimuotoa *značit* (esim. 41) ja *možet* (esim. 42), joita molempia käytetään yleisesti. Kumpaakin verbimuotoa käytetään

udmurtissa käsittääkseni ainoastaan yksikön kolmannessa persoonassa preesensissä, ellei kyse ole koodinvaihdosta. Molemmat sanamuodot ovat venäjässäkin varsin kiteytyneitä, vaikka niitä voi käyttää kirjaimellisessakin merkityksessä. *Značít*-muodon kirjaimellinen merkitys on 'tarkoittaa' ja *možet*-muodon 'voi', mutta niillä on vastaavasti merkitykset 'eli' ja 'ehkä'. *Možet* onkin lyhentymä ilmauksesta *možet bit'* 'voi olla'. Udmurtiksikin kuuluu silloin tällöin sanottavan vastaavan muodon *lujnj bigate* 'voi olla'. Lainaamisen motiivi selittyy helpoiten udmurttilaisen rakenteen raskaudella. *Značít*-muodollekaan ei ole kovin yksinkertaista udmurtinkielistä ilmausta, sillä Suomalais-udmurttilainen sanakirja tarjoaa ilmaisua *muket śamen verasa* 'toisella tavalla sanoen'.

(41)

3: *Загран паспорт өвөл лэсьтэмын ини. Значит кукке но мыном.*

Zagran passport evel lešt-emjn ini. *Značít* [kuke no] mjn-o-m.
 ulkomaan- passi NEG valmistaa-PTCP jo *značít* joskus mennä-FUT-1PL
 'Ulkomaanpassi ei ole vielä valmis. Eli joskus menemme.'

(42)

3: *Отин жыныез точно удмуртэз валало. Жыныез точно валало, может даже вераськыны быгато, но просто жуц сямен.*

Otin žinj-jez točno udmurt-ez vala-lo. Žinj-jez točno
 siellä puoli-PX3SG varmasti udmurtti-ACC ymmärtää-PRS.3PL puoli-PX3SG varmasti
 vala-lo, možet daže veraskj-nj bigat-o, no prosto žuč
 ymmärtää-PRS.3PL *možet* jopa puhua-INF osata-PRS.3PL mutta yksinkertaisesti venäjä
 śam-en.
 tapa-INS

'Siellä puolet (asukkaista) varmasti ymmärtää udmurttia. Puolet varmasti ymmärtää, ehkä jopa osaa puhua, mutta (asukkaat puhuvat) vain venäjäksi.'

4.3.1.3. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ AINEISTOSSANI ESIINTYVÄSTÄ VENÄLÄISPERÄISESTÄ

SANASTOSTA

Aineistossani esiintyy luonnollisesti paljon kulttuurilainasanoja venäjältä. Niitten aihepiirit liittyvät paljolti kaupunkiin, opiskeluun, teknologiaan, nykyaikaisiin ammatteihin ja ylipäättänsä kaikkeen, mikä on tullut udmurttien maailmaan sen jälkeen, kun kaikkialla ympäröiväksi valtakieleksi ja lainasanojen lähteeksi on vakiintunut venäjä. Ydinlainojen joukossa on sukulaisuussuhteisiin ja kaupunkikulttuuriin liittyviä substantiiveja, mutta niitten lainautuneisuus ei pienen tarkastelun jälkeen olekaan niin yllättävää. Samoin on venäjässä kiteytyneitten verbimuotojen laita. Niitä on syytä pitää partikkeleina tai adverbeina udmurtin kuvauksessa, sillä vaikka venäjänkielinen lähtömuoto on verbin taivutusmuoto, udmurtissa muotoja ei taivuteta.

Erikoisimmalta teorioitten valossa vaikuttaa se, että niin monia adverbeja ja etenkin konjunktioita on lainattu venäjältä. Adverbit ovat joittenkuitten tutkijojen mielestä helposti lainautuvia, mutta konjunktioitten asemaan harva tuntuu ottavan mitään kantaa. Myers-Scotton (1993) pitää adverbienkin lainautuvuutta epätodennäköisenä. Koodinvaihtoa venäläisperäiset konjunktiot eivät missään tapauksessa ole, etupäässä sen vuoksi, että ne esiintyvät niin tiheästi. Udmurtiin, niin kuin oletettavasti moniin muihinkin Venäjän kieliin, on kehittynyt kahtalainen konjunktiojärjestelmä, jossa mahdollisia ovat sekä omakieliset että venäläiset variantit. Eri variantit eroavat stilistisesti, mutta sen tarkempaan analyysiin en tässä yhteydessä ja tällä aineistolla voi ryhtyä. Nähdäkseni tiettyjen udmurttilaisten rakenteitten raskaus on merkittävä syy eräitten venäläislähtöisten partikkelien lainaamiseen ja käyttöön. Kielenkäyttäjät pyrkii usein taloudellisuuteen, mikä on yksi selvä syy lainaamisen lisäksi myös koodinvaihtoon.

4.3.2. AINEISTOSSA ESIINTYVÄ KOODINVAIHTO

Käyttämässäni aineistossa esiintyy niin yksisanaista, lauseittenvälistä kuin lauseensisäistäkin koodinvaihtoa. Nämä on syytä käsitellä erikseen, sillä kyse on niin erilaisista ilmiöistä, että kaikki tutkijat eivät ole suostuneet käsittelemään niitä *koodinvaihto*-termin alla tai eivät ole tunnistanee niitä koodinvaihdoiksi. Aloitan käsittelyn yksisanaisestä koodinvaihdosta (4.3.2.1), sillä ilmiö on tavallaan jatkoa edellä käsitellylle aiheelle lainasanastolle. Sen jälkeen siirryn käsittelemään lauseittenvälistä koodinvaihtoa (4.3.2.2), joka tässä tutkimuksessa kattaa kaikki esiintymät, joissa kokonainen lausuma on lausuttu jollakin muulla kielellä kuin udmurtiksi. Sitä seuraa lauseensisäisen koodinvaihdon eli EL-saarekkeitten analyysi (4.3.2.3).

Lauseittenväliseksi koodinvaihdoiksi katson tapaukset, joissa selvästi erottuva lausemainen kokonaisuus sanotaan muulla kielellä kuin udmurtiksi. Lauseensisäinen koodinvaihto kattaa useampisanaiset jaksot, usein lausekkeet, jotka lausutaan muulla kielellä kuin udmurtiksi mutta jotka eivät kuitenkaan muodosta itsenäistä kokonaisuutta. Tällöin lausuma sisältää sekä udmurtin- että muunkielistä ainesta.

Olen lihavoinut esimerkkeihin koodinvaihtotapaukset. Myös lihavoidut glossit ovat venäjän morfologiaa. Jos sana sisältää morfeemeja kummastakin kielestä, olen lihavoinut

vain venäjän morfologian. Leipätekstin seassa en ole lihavoanut venäläisiä sanoja, koska tekstistä käy muutenkin selvästi ilmi, onko kyse venäläisestä, udmurttilaisesta vai muunkielisestä sanasta. Muutoin noudatan samoja periaatteita, jotka olen maininnut luvussa 4.3. Toisena poikkeuksena aiempaan käytän tässä mari-language.com-sivun translitterointikoneen udmurtin latinalaista asua udmurtinkielisissä osuuksissa ja vastaavasti venäjän latinalaista asua venäjänkielisissä osuuksissa. Nämä eivät välttämättä täysin vastaa todellista ääntöasua, koska venäläisten osuuksien vähäinen äänteellinen mukauttaminen on mahdollista eikä käyttämäni translitterointi ota huomioon redusoitumista eikä assimilaatiota. Venäläisten morfeemien translitterointi udmurtin fonologian mukaisesti voi antaa vääristyneen kuvan venäjän fonologiasta ja morfofonologiasta. Eri konvertioitten käytön tavoitteena on myös korostaa sitä, että kyseessä on kaksi kieltä, ei yhden kielen venäläiset lainasanat.

En ole lajitellut yksisanaista enkä lauseittenvälistä koodinvaihtoa alalukuihin. Useissa esimerkkipätkissä esiintyy eri sanaluokkien koodinvaihtoa, jotka on mielestäni luontevampaa käsitellä yhdellä kertaa. Muussa tapauksessa sama esimerkki pitäisi esittää useita kertoja eri alaluvuissa, mikä veisi glossauksinensa entistä enemmän tilaa. Vain poikkeustapauksissa käsitelen saman esimerkin erilaisia koodinvaihtotapauksia eri kohdissa analyysiä. Tämä on tarpeen silloin, kun sama ote sisältää esimerkiksi sekä ML + EL -sekakonstituentin että EL-saarekkeen. Aineistoni lauseensisäiset koodinvaihtotapaukset jaan kolmeen ryhmään alalukujen mukaisesti.

4.3.2.1. YKSISANAINEN KOODINVAIHTO

Kuten edellä on käynyt ilmi, yksisanaisen koodinvaihdon ja ydinlainan välinen ero on jossain määrin tulkinnanvarainen. Osa tutkijoista ei pidä yksisanaisia upotetun kielen esiintymiä koodinvaihtona ollenkaan. Minä sen sijaan näen teorioitten valossa koodinvaihtoesiintymän ja lainasanan saman ilmiön eri vaiheina, jotka voi sijoittaa jatkumon päihin: koodinvaihto on lainaamisen ja ydinlainasanan vakiintumisen lähtökohta. Tältä vaiheelta välttyvät vain kulttuurilainat, jotka tavallisesti vakiintuvat kieleen suoraan.

Esimerkkejä yksisanaisesta koodinvaihdosta edustavat aineistossani yksittäin ja korkeintaan kaksi kertaa esiintyvät upotetun kielen sanat. Jos sana esiintyy aineistossa vähintään kolme kertaa eri puhujilla, pidän sanaa lainasanana, jos taas vain kerran tai kaksi, sanaa on syytä pitää koodinvaihtona. Todellisuudessa näin suppean aineiston perusteella on hankala päätellä eri sanojen vakiintuneisuutta. Aineistoni on siinä mielessä verrannollinen Myers-Scottonin (1993) aineistoon, että jokainen puhuja voisi käyttää käytännöllisesti katsoen milloin tahansa upotetun kielen sanaa ja tulla ymmärretyksi. Myers-Scottonin nyrkkisääntö on kolme osumaa, jotta sanan voi tulkita lainaksi; toisaalta hänen aineistonsa on huomattavasti laajempi. Olen siitä huolimatta päätenyt käyttämään samaa kolmen sanan rajoitusta ydinlainasanana ja koodinvaihdon rajana.

(43)

1: *Со ту́ж **красочный** кулэ́ лубыны, малы́ ке шуоно сизы́мдон ар.*

So tuž **krasočn-ij** kule luĵ-nĵ, [malĵ ke šuono] šizĵimdon ar.

se erittäin **värikäs-M** täytyy olla-INF koska 70 vuosi

'Siitä täytyy tulla erittäin värikäs, koska 70 vuotta.'

Esimerkissä (43) informantti 1 käyttää venäläistä sanaa *krasočnij* 'värikäs'. Kyseessä on puhuja, joka tiedostaa hyvin sekoittavansa kieliä ja käyttävänsä mieluusti ensimmäisenä mieleen tulevaa sanaa. Mitä ilmeisimmin mikään udmurtin suunnilleen 'värikästä' merkitsevistä sanoista ei sisällä sellaista konnotaatiota, että se sopisi parhaiten kuvaamaan voitonpäivän paraatia, josta esimerkin (43) kontekstissa on puhe. On myös mahdollista, että hän haluaa korostaa sanaa koodinvaihdon avulla. Kyseinen sana on predikatiiviasemassa¹⁶ eli kyseessä on niin kutsuttu ydinargumentti. Monien teorioiden valossa koodinvaihto on yleisintä perifeeristen argumenttien eli adverbiaalien kohdalla, mutta se ei tietenkään estä ydinargumentteja tulemasta upotetusta kielestä.

Esimerkissä (44) 'punajuuren' merkityksessä käytetään venäläistä sanaa *sv'okla*. Punajuurelle on myös udmurtinkielinen sana *gordkušman*. Luulen, että informantti 2 ei käytä sitä siitä syystä, että udmurttilaisenaan nuorison keskuudessa juureksista puhuminen ei nykyään ole suosittua. Venäläinen sana tulee siis ensimmäisenä mieleen ja luultavasti useammin vastaan. Pidän sanaa koodinvaihtona enkä ydinlainana, koska se esiintyy aineistossani vain kerran. Toisaalta aineistoni perusteella koodinvaihtotulkintaa

¹⁶ Predikatiivista käytetään myös nimitystä kopulakomplementti.

ei voida pitää varmana ja sana voi olla ydinlaina. Joka tapauksessa kyseessä on perifeerinen argumentti ja siinä mielessä sopiva kohta koodinvaihdolle.

(44)

2: *Милям буяло свёклаен.*

Mil'am buja-lo sv'okla-jen.

me.GEN värjätä-PRS.3PL punajuuri-INS

'Meillä värjätään punajuurella.'

Yksisanainen upotetun kielen esiintymä on helppo määritellä koodinvaihdoksi silloin, kun sana saa upotetun kielen sidottuja morfeemeja yhteyteensä. Sellainen tapaus esiintyy esimerkissä (45). Siinä on puhe pääsiäisperinteistä. Informantti 1 käyttää venäläistä ja venäläisittäin taivutettua verbimuotoa *viigrajet*, jonka informantti 3 korjaa udmurtilaisemmaksi. Finiittiverbi toimii luonnollisesti predikaattina, joten kyse ei ole perifeerisestä argumentista. Kontekstin perusteella vaikuttaa siltä, että informantti 1 yksinkertaisesti unohtaa udmurtinkielisen sanan. Hieman myöhemmin yhä samasta aihepiiristä puhuessamme informantti 1 käyttää toista venäläistä venäläisittäin taivutettua verbimuotoa *uspel'i* 'ehtivät'. Sen voisi sanoa udmurtiksi käyttämällä verbiä *vañmijnj*. Miksi informantti ei käytä sitä, jäänee arvoitukseksi. Hänen kaksikielistä moodia muistuttava puhetapansa näyttää sallivan laajaa koodinvaihtoa, jota on vaikea perustella millään kielensisäisillä tai -ulkoisilla syillä. Esimerkissä (45) on myös kolmas venäläisittäin taivutettu verbimuoto *značit*, mutta sitä on syytä pitää leksikaalistumana, joka on sellaisenansa lainattu venäjältä udmurtiin (ks. luku 4.3.1.2, esimerkki 41).

(45)

1: *Съче традиция милям. И... ми кокаськом, кин **выиграет**, ну, кин...*

Sjče trad'icija mil'am. I... mi koka-škom, kin **viigra-jet**, nu, kin...

sellainen perinne me.GEN ja me hajottaa-PRS.1PL kuka **voittaa-PRS.3SG** no kuka

'Sellainen perinne on meillä. Ja... me hajotamme, kuka voittaa, no, kuka...'

3: *Вормоз.*

Vorm-o-z.

voittaa-FUT-3SG

'Voittaa.'

--

1: *Кинлэн ... **успели** ке, со значит вормиз.*

Kin-len ... **uspe-l-i** ke, so značit vorm-i-z.

kuka-GEN **ehtiä-PST-PL** jos se siis voittaa-PST1-3SG

'Kenellä ... jos ehti, se siis voitti.'

Esimerkissä (46) esiintyy useita venäläisiä sanoja. Osa niistä on tulkittavissa koodinvaihdoksi ja osa lainasanoiksi. Informantin 2 käyttämät sanat *prosto*

'yksinkertaisesti; vain' ja *običnij* 'tavallinen' tulkitse lainasanoiksi sen perusteella, että kumpainkin esiintyy aineistossani harvakseltaan mutta kuitenkin muutaman kerran ja eri puhujilla. Sen sijaan huomattavasti selvempää koodinvaihtoa ovat esimerkissä esiintyvät muodot *v smisl'e* '(siinä) mielessä' ja värinimitykset *žel'onij* 'vihreä', *golubovaij* 'sinertävä' ja *goluboj* 'sininen'. Tapausta *v smisl'e* käsittelem erikseen luvussa 4.3.2.3.1, jossa tarkastelen muita upotetun kielen adpositiolausekkeitä.

Informantin 1 lausuma esimerkissä (46) on aineistoni ainoa tapaus, jossa EL-saarekkeen sisältävän koodinvaihtotapauksen matriisikielenä on selvästi jokin muu kuin udmurtti. Udmurtti itse on EL tässä esimerkissä. Pronominit yleisesti ottaen eivät kuulu systeemimorfeemien kategoriaan, ja esimerkin ainoa udmurtinkielinen kohta on pronomini. Morfeemiperiaatteen mukaisesti lausuman matriisikieli on venäjä pelkästään jo siitä syystä, että se sisältää useampia morfeemeja venäjältä. Myös lausuman aloittava *ne* voidaan tulkita kopulaksi, joka on systeemimorfeemi. Sen sijaan informantin 2 jälkimmäisessä lausumassa esiintyvää venäjää eli värinimityksiä pitäisin yksisanaisina koodinvaihtotapauksina, sillä venäjänkieliset värinimitykset olivat jo tulleet esitellyiksi aiemmin samassa keskustelussa, mikä motivoi informanttia 2 jatkamaan niitten käyttöä.

Epäilen esimerkissä (46) värinimitysten koodinvaihdon laukaisijaksi sitä, että udmurtin ja venäjän värinimitysten prototyypit eivät ole täsmälleen samat, jolloin venäläinen sana voisi kuvata kyseistä väriä puhujan mielestä tarkemmin. Esimerkissä esiintyy 'sininen' sekä udmurtiksi että venäjäksi: udm. *lijz*, ven. *goluboj*. Molemmissa kielissä on kaksi sinistä tarkoittavaa perussanaa, jotka viittaavat erilaisiin sinisiin, ja esimerkissäkin käytetyt sanat tarkoittavat erilaisia sinisiä. Väreistä puhuttaessa kyseessä on aina jatkumo, enkä pitäisi mahdottomana, että udmurtti voisi tehdä mielestänsä varsin hienosyisiä eroja sillä, käyttääkö hän udmurttilaista vai venäläistä sanaa, kun molempien kielten resurssit ovat käytössä. Esimerkin (46) kaikki värinimitykset voidaan tulkita predikatiiveiksi.

(46)

2: *В смысле со обычный курегпуз, просто со лыз, лыз.*

[*V smisl'e*] so *običnij* kuregpuz, prosto so *lijz*, *lijz*.

[*siinä mielessä*] se tavallinen kananmuna vain se sininen sininen

'Siinä mielessä se on tavallinen kananmuna, se vain on sininen, sininen.'

1: *He koričnevij, a kyčje ke no... zel'nyj...*

Ne koričnev-ij, a [kičje ke no]... žel'on-ij...

ei ruskea-M vaan [jonkinlainen] vihreä-M

'Ei ruskea vaan jonkinlainen... vihreä...'

2: *Голубоватый, голубой зелёный кызьы ке.*

Golubovat-ij, golub-oj žel'on-ij [kǐʒi ke].
sinertävä-M sininen-M vihreä-M jotenkin
'Sinertävä, jonkinlainen sinivihreä.'

Esimerkissä (47) informantti 2 esittää rakenteeltansa erikoisen kysymyksen. Puheenaiheena on udmurttilainen sadonkorjuun juhla *gerber*. Morfeemiperiaatteen mukaan informantin 2 kysymyksen matriisikieli olisi venäjä, koska lausumassa on enemmän venäjän- kuin udmurtinkielisiä morfeemeja. Tapaus on siksikin mielenkiintoinen, että oman kielitajuni mukaan *kin* 'kuka' taipuisi tässä monikkoon *kinjos*, koska verbi, olkoonkin venäjää, on monikon kolmannessa persoonassa ja täten predikaattina. Kyseessä olisi siis upotetun kielen saarekkeessa mahdollinen paljas muoto, joitten esiintymisohdoille Myers-Scotton ei anna selviä vaatimuksia. Kumpikaan sanoista ei ole pelkästään sanaluokkansa perusteella matriisikielen asemassa. Vaikka keskustelun matriisikieli on udmurtti, kyseisen lausuman matriisikieli vaikuttaa morfeemiperiaatteen ja mahdollisen paljaan muodon perusteella olevan venäjä.

(47)

1: *Кин ке, таñ например, котькуд районлэн вань ас трудовой коллектив, шум.*
[Kin ke], tañ naprimer, kot'kud rajon-len van as trudovoj kol'lekt'iv,
joku näin esimerkiksi jokainen alue-GEN on oma työ- kokoonpano
šu-o-m.

sanoa-FUT-1PL

'Joku, esimerkiksi, jokaisella alueella on oma työväenkokoonpano, sanotaan.

2: *Выступают кин?*

Västupa-jut kin?

esiintyä-PRS.3PL kuka

'Ketkä esiintyvät?'

1: *Ансамбльёс [...] асьсэзыз возьмато, народно. Кырзало, экто. И ас ужъёссэс, шу, ки ужъёсын кин ке выре, кин ке...*

Ansambl'-jos [...] ásseziz vožmat-o, narodno. Kir'za-lo,
yhtye-PL itse.3PL.ACC näyttää-PRS.3PL kansanomaisesti laulaa-PRS.3PL
ekt-o. I as už-jos-ses, šu, ki už-jos-in [kin ke]
tanssia-PRS.3PL ja oma työ-PL-ACC.PX3PL sanoa.IMP.2SG käsi työ-PL-INS joku
vir-e, [kin ke]...
liikkua-PRS.3SG joku

'Yhtyeet [...] esiintyvät kansanomaisesti. Laulavat, tanssivat. Ja omia töitän, sano, käsitoita joku harjoittaa, joku...'

Esimerkissä (48) esiintyy venäjänkielinen verbin infinitiivimuoto *razv'ivat'sa* 'kehittyä', joka niin ikään on paljas muoto siinä mielessä, että se on sanakirjamuoto. Muoto poikkeaa esimerkin (47) paljaasta muodosta kuitenkin siten, että tässä kohtaa sanaa ei ole syytäkään taivuttaa. Venäjältä lainatun sanan *vozmožnost'* 'mahdollisuus' täydennys sattuu nimittäin olemaan verbin infinitiivi niin venäjässä kuin udmurtissakin. Vaikka verbi

razv'ivat'sa 'kehittyä' esiintyy aineistossani yhteensä kolme kertaa kahdella puhujalla, sitä ei ole ainakaan sen perusteella syytä pitää lainasanana. Siihen ei ole kertaakaan lisätty udmurttilaisia suffikseja, ja se esiintyy aina nimenomaan rakenteessa *vozmožnost' razv'ivat'sa* 'mahdollisuus kehittyä'. Esimerkin lausumassa on myös mahdollista huomata itsekorjauksen yritys, kun puhuja keskeyttää ensin sanan *razv'ivat'sa* 'kehittyä' lausumisen mutta ei nähtävästi keksi riittävän nopeasti muuta tapaa ilmaista asia. *Vozmožnost' razv'ivat'sa* edustuu näytteessä osana subjektia: koko hajanainen lauseke on *trosges vozmožnost'jos razv'ivat'sa* 'enemmän mahdollisuuksia kehittyä'. Lausekkeensisäinen koodinvaihto ei oikein sovi Myers-Scottonin matriisikielimalliin.

(48)

0: *Кызъы тӱ малпаськоды, гуртын яке карын умойгес улыны?*

Kjži ti malpa-škodj, gurt-in jake kar-in umoj-ges ulj-nj?
miten te ajatella-PRS.2PL kylä-INE vai kaupunki-INE hyvä-COMP elää-INF
'Mitä mieltä olette: onko parempi asua kylässä vai kaupungissa?'

4: *Али, конечно, пинал дыръя, карын умойгес, малы ке шуоно татын трогес
возможностьӛс дышетскыны но, раз... мм ... развиваться но ...*

Al'i, końečno, pinal djr-ja, kar-in umoj-ges, [malj ke šuono] tatjn
nyt tietenkin lapsi aika-ADV kaupunki-INE hyvä-COMP koska täällä
tros-ges **vozmožnost'**-jos djšetski-nj no, raz... мм ... **razv'ivat'sa** no ...
paljon-COMP **mahdollisuus**-PL opiskella-INF ja keh... мм **kehittyä** ja
'Nyt, tietenkin, lapsuudessa, kaupungissa on parempi, koska täällä on enemmän
mahdollisuuksia opiskella ja keh..., мм, kehittyä.'

Esimerkissä (49) informantti 1 käyttää predikaattina venäläistä ja venäläisittäin taivutettua verbimuotoa *ud'ivl'ajuš* 'ihmettelen'. Kontekstissa informantti 3 oli kertonut, että hänen kylänsä on venäjänkielinen ja että hän käyttää paljon venäjää kotikielensäkin, vaikka hän on täysin udmurttilaisesta perheestä. On hankala keksiä syytä, minkä takia informantti 1 sanoo juuri kyseisen sanan venäjäksi. Ehkä voisi olettaa hänen kaksikielisen moodinsa laukeavan, kun hän on selvästi ihmetyksen vallassa eikä niinkään keskity puheeseensa. Udmurtinkielinen vastine ei rikkoisi kongruenssia ja siinä mielessä sopisi vähintään yhtä hyvin lauseen alun jatkoksi ja predikaatiksi. Voisiko venäjänkielisen verbin muodollinen refleksiivisyys lisätä subjektina toimivan korosteisen eli refleksiivisen persoonapronominin tehoa?

(49)

1: *Ачим но удивляюсь.*

Ačim no **ud'ivl'a-ju-š.**

itse.1SG ja **ihmetellä-1SG-REFL**

'Minäkin ihmettelen.'

Hieman esimerkkiä (49) aiemmin samainen informantti 1 esittää esimerkissä (50) samasta aiheesta huomion, että informantti 3 puhuu vain opiskelijoitten kesken udmurtia. Siinä hän käyttää venäläistä muotoa *polučajetša*, jonka puhekielinen merkitys on suunnilleen 'vaikuttaa siltä että'. Verbi on taivutettu venäjän mukaisesti. Venäjänkielistä verbiä on tässä käytetty partikkelinomaisesti, ja partikkelien lainautuvuuskin näyttää olevan taajaa. Edustavathan ne perifeerisiä argumentteja. Udmurtiksikin toki voi ilmaista saman merkityksen, mutta tällöin lause pitäisi jäsentää eri tavalla eikä kyse olisi enää yhden sanan vaihtamisesta.

(50)

1: Тон *получается* милемын гинэ удмурт кылын вераськиськод-а?

Ton **poluča-jet-ša** mil'emjn gine udmurt kıl-ın veraški-škod-a?
 sinä **saada-PRS.3SG-REFL** me.INS vain udmurtti kieli-INS puhua-PRS.2SG-Q
 'Sinäkö siis puhut udmurtia vain meidän kanssamme?'

Esimerkissä (51) on puhe udmurtin murteitten välisistä eroista. Informantti 1 käyttää venäjänkielistä ja venäläisittäin taivutettua verbiä *otl'ičat'ša* 'erota'. Tässäkin tapauksessa lause pitäisi jäsentää uudelleen, jos saman haluaisi ilmaista udmurtiksi. Lisäksi tapauksen kontekstin voi tulkita kielitieteelliseksi. Ehkä venäläinen verbi vaikuttaa tieteellisen täsmällisemmältä kuin udmurttilainen rakenne. Kompaktimpi se on joka tapauksessa ja siten otollinen koodinvaihdolle, vaikka onkin ydinargumentti.

(51)

1: Мил'ам удмурт кылмы *отличается* ведь мукет диалект'ёсысь.

Mil'am udmurt kıl-mj **otl'iča-jet-ša** ved' muket d'ial'ekt-jos-jš.
 me.GEN udmurtti kieli-PX1PL **erottaa-PRS.3SG-REFL** PART muu murre-PL-ELA
 'Meidän udmurtin kielemmehän eroaa muista murteista.'

Esimerkissä (52) käytetään venäläistä finiittisesti taivutettua verbimuotoa *zav'isit* 'riippuu (on riippuvainen jstk.)'. Sen rektio on venäjässä *ot*-prepositio genetiivin kanssa, jonka vastine udmurtissa on ablatiivi, jota informantti 2 tässä käyttää. Sanalle on hankala keksiä udmurtinkielistä vastinetta, minkä takia Udmurttilais-suomalainen sanakirjakin sisältää lemmän *зависеть*: з. карыны 'riippua, olla riippuvainen'. Tässä esimerkissä informantti 2 ei kuitenkaan käytä kotoistusapuverbiä *karinj* venäläisen paljaan muodon kera vaan taivuttaa verbiä venäläisittäin.

(52)

2: Асьмелэсь ик *зависит*. Ми вераським ке, пинальёс вераськیزی ке.

Aśmeleś ik **zav'is-it.** Mi veraśk-i-m ke, pinal-jos veraśk-i-zj
itse.1PL.ABL PART **riippua-PRS.3SG** me puhua-PST1-1PL jos lapsi-PL puhua-PST1-3PL
ke.
jos
'Juuri meistä itsestämme se riippuu. Jos me puhumme, jos lapset puhuvat.'

Esimerkissä (53) informantti 4 kertoo saksan opiskelustansa. Hän vaihtaa näytteessä koodia kahdesti, joista tässä käsittelen vain jälkimmäistä tapausta, sillä ensimmäinen tapaus kuuluu lauseensisäisen, ei yksisanaisen koodinvaihdon piiriin tässä tutkimuksessa. Informantti 4 mukauttaa venäläisen predikaattiverbin *doplačivat'* 'maksaa loppuun' udmurttiin suffiksaalisesti. Kyseessä on yksi tapa sovittaa venäläisiä verbejä udmurtinkieliseen kontekstiin. Tällä menetelmällä sanoja muodostetaan siten, että käytetään venäläistä infinitiivimuotoa, jonka perään lisätään kotoistusjohdin *t* ja tässä tapauksessa infinitiivin pääte *(i)nj*. Merkitsen glossauksessa kotoistussuffiksia yksinkertaisesti lyhenteellä SUFF. Toinen yleinen tapa on käyttää venäjän verbin infinitiiviä ja lisätä sen perään apuverbi *karinj* tai *kariskinj*. Verbien lainautuvuuden ja koodinvaihtoon osallistumisen vähyyttä selitetään sillä, että ne vaativat tavallisesti enemmän mukauttamista kuin vaikkapa nominit, mutta udmurtin kotoistusstrategiat ovat yksinkertaisuudessaan verrattain helppokäyttöisiä.

Udmurtiksi on helppo ilmaista maksavansa jotakin. Venäjän verbien prefiksit kuitenkin mahdollistavat toisinaan hyvinkin hienosyisten erojen tekemisen siten, että vartalo pysyy samana ja vain prefiksiä vaihdetaan. Venäjän prefiksin *do* perusmerkitys on toiminnan loppuun saattaminen. Muoto on varsin ytimekäs ja tässä tilanteessa jokaiselle keskustelukumppanille ymmärrettävä. Kyseessä on nähdäkseni erityisen luova muoto, sillä informantti päätyy morfologisen mukauttamisen ratkaisuun, vaikka olisi voinut käyttää myös paljasta muotoa tai paljaan muodon ja apuverbin avulla muodostettavaa mukauttamiskeinoa tai selittää asian pitkäallisemmin udmurtiksi. Esimerkissä (53) esiintyy myös itsekorjaus. Käsittelen korjausten koodinvaihtoa seuraavaksi.

(53)

4: *Со на полгода гинэ өвөл жыны арлы. Адямиос али тоже ветло но отын доплачиватътыны кулэ, дыр.*

So **na polgoda** gine evel žinj ar-lj. Ad'ami-os al'i tože vetl-o no
se **PREP puoli.vuotta** vain NEG puoli vuosi-DAT ihminen-PL nyt myös käydä-3PL ja
otjn **doplačivat'**-tj-nj kule, djr.
siellä **maksaa.loppuun-SUFF-INF** täytyy kai

'Se ei ole vain puoleksi vuodeksi, puoleksi vuodeksi. Ihmiset käyvät nytkin, ja siellä kaiketi täytyy maksaa loppuun.'

Korjauksissa esiintyy koodinvaihtoa. Korjaus voi olla joko itsekorjaus tai toisen henkilön korjaus. Tässä käsittelemissäni itsekorjaustapauksissa informantti sanoo sanan ensin yhdellä kielellä ja heti perään toisella. Jos informantti korjaa toista informanttia, tilanne ei juuri muutu vaan korjaus tapahtuu heti seuraavassa puheenvuorossa. Korjaustapauksia on syytä pitää koodinvaihtona, vaikka venäläisenkin korjaukseen osallistuva sana olisi vakiintunut udmurttiin, sillä korjaus sisältää todennäköisesti ajatuksen siitä, että käytössä on kaksi kieltä.

Esimerkissä (54) informantti 2 kertoo voitonpäivän vietosta. Vaikuttaa siltä, että puhuja tuottaa venäjänkielisen muodon *otdiħajem* 'lepäämme' puhtaasti vahingossa, sillä hän sanoo sanan välittömästi uudestaan udmurtiksi: *šutetskiškom* 'id.'. Esimerkissä (55) pohditaan, mitkä ovat tärkeimpiä juhlapäiviä. Kolme informanttia sanoo lähes yhteen ääneen venäjänkielisen 'pääsiäisen' nimityksen *pasħa*. Sen viimeisenä sanonut informantti 2 sanoo vielä saman udmurttilaisemmin *badžim nunal*, kirjaimellisesti 'iso päivä'. Tätä kommentoi informantti 1 sillä tavalla, että tuntematon udmurtin muodoste ei selvästi ole muille informanteille. Uskon *pasħa*-sanana vakiintuneen osaksi udmurtin sanastoa. Jo esimerkissä (55) on kaksi esiintymää eri puhujilta, jos itsekorjaustilannetta ei lasketa lukuun, ja se esiintyy vielä kerran myöhemmässä vaiheessa keskustelua. Esimerkin (55) tapaus poikkeaa esimerkin (54) tapauksesta siinä, että itsekorjauksen tekijä korjaa samalla muitakin puhujia.

(54)

2: *Азъло отдыхаем, шутэтскиськом, сэре ужаськом.*

Azlo **otdiħa-jem**, šutetski-škom, sere uħa-škom.

ensin **levätä-PRS.1PL** levätä-PRS.1PL sitten työskennellä-PRS.1PL

'Ensimmäinen lepäämme, lepäämme, sitten työskentelemme.'

(55)

1: *Пасха.*

Пасħa.

пääsiäinen

'Pääsiäinen.'

3: *Пасха.*

Пасħa.

пääsiäinen

'Pääsiäinen.'

2: *Пасха. Бадžым нунал.*

Пасħa. Badžim nunal.

пääsiäinen iso päivä

'Pääsiäinen. "Iso päivä".'

1: *Бадžым нунал, быдžым нунал, кытын кызьы шуо.*

Badžim nunal, bidžim nunal, kiṭin kiži šu-o.
iso päivä suuri päivä missä miten sanoa-PRS.3PL
”Iso päivä”, ”suuri päivä”, miten missäkin sanotaan.’

Esimerkissä (56) informantin 1 itsekorjauksen laukaisee informantin 4 korjaus. Vaikka ’peltoa’ merkitseviä sanoja on udmurtissa useita, esim. informantin 4 korjaama *busj*, informantti 1 päätyy käyttämään venäläistä sanaa *pol'e*. Lisäksi informantti 1 käyttää samaa venäläistä sanaa myöhemminkin, mikä saa mieltämään, pitäisikö sanaa pitää ollenkaan koodinvaihtona, ainakaan kyseisen informantin kohdalla. Vaikuttaa siltä, että sana *pol'e* voisi kuulua informantin 1 udmurtinkieliseen mentaalileksikkoon, kun itsekorjauksenkin käynnistää toisen puhujan edeltävä korjaus eikä se siis synny omaehtoisesti. Tällöin sanaa olisi pidettävänä ydinlainana. Esimerkissä (56) ajatusviivojen alla on näyte siitä, miten informantti 1 käyttää *pol'e*-sanaa myöhemmin ’pellon’ merkityksessä.

(56)

1: *Картошка мерттон понна бадžым ... поле ...*

Kartoška mertton ponna badžim ... **pol'e** ...

peruna kylväminen varten iso **pelto**

’Perunan kylvämistä varten iso ... pelto ...’

4: *Бусы.*

Busj.

pelto

’Pelto.’

1: ... *бусы* ...

... busj ...

pelto

’... pelto ...’

— —

1: *Милям например ... кык **поле**мы ... кык бадžым **поле**. Бабаелэн.*

Mil'am naprimer ... kjk **pol'e**-mij ... kjk badžim **pol'e**. Babaje-len.

me.GEN esimerkiksi kaksi **pelto**-PX1PL kaksi iso **pelto** isoäiti/isoisä.PX1SG-GEN¹⁷

’Meillä esimerkiksi on ... kaksi peltoa ... kaksi isoa peltoa. Isovanhempani.’

Esimerkin (57) koodinvaihto ei ole varsinaisesti korjaus vaan käänös minulle. Ilmeisesti informantti 1 epäili, että udmurtinkielinen vastine ’keinulle’ ei ollut minulle tuttu, ja sanoo sen siksi venäjäksi. Näin kävi siitä huolimatta, että en missään vaiheessa tuonut ilmi, että ymmärrän venäjää. Moni udmurtti saattaa silti ajatella, että ulkomaalainen osaa

¹⁷ Sanan vartalo voi olla joko *baba* tai *babaj*, joista ensimmäinen tarkoittaisi isoäitiä ja jälkimmäinen isoisää.

todennäköisemmin venäjää kuin udmurttia, vaikka tämä äänittäisi samalla udmurtinkielistä haastattelua.

(57)

3: *Жечыран вылын лэйкало.*

Žečjran vjiljn lejka-lo.

keinu päällä keinua-PRS.3PL

'Keinutaan keinussa.'

1: *Жечыран - качели.*

Žečjran - kačel'i.

keinu **keinu**

'Keinu on (venäjäksi) keinu.'

Esimerkissä (58) informantti 2 kertoo perheestänsä. Lausumansa aikana hän sanoo ensin udmurtiksi sanan *gurt* 'kylä' ja heti perään saman venäjäksi *d'erevna*. Syynä voi olla se, että informantti 2 haluaa olla täsmällisempi. Udmurtissa on vain yksi sana kylälle mutta venäjässä on kaksi, *d'erevna* ja *selo*, joista jälkimmäinen käännetään usein 'kirkonkyläksi' isomman kokonsa tähden. Huomionarvoista tässä esimerkissä on sekin, että puhuja korjaa sanan *suzere* 'pikkusiskoni' sanaksi *apaje* 'isosiskoni', mikä viittaa siihen, että puhujalle ei ole merkityksellistä, onko sisko nuorempi vai vanhempi, joten hän käyttää ensimmäistä mieleensä tulevaa udmurtinkielistä 'sisko'-merkityksistä sanaa ja huomaa sen olevan väärän. Udmurtissa ei ole sanaa, joka merkitsisi vain 'sisarta' ottamatta kantaa sisaren suhteelliseen ikään. Luultavasti samasta syystä informantti 2 käyttää myös veljestä venäläistä sanaa *brat*.

(58)

2: *Ну мон улiсько анаемын но атаемын. Ми вал куишь пинальёс, ну братэлы али куамын арес тырмиз. Солэн вань кышноез но кык пиналыз. Со улэ ... бускель ульчаын. Нош сузэре, апая улэ бускель гуртын, деревняын, картэныз но кык пиналыныз. Сам... солэн самой пичиез али полгода.*

Nu mon ul-išk-o anaj-en-ijm no ataj-en-ijm. Mi val kuiń
no minä asua-PRS-VSG1 äiti-INS-PX1SG ja isä-INS-PX1SG me olla.PRT1 kolme
pinal-jos, nu brat-e-lj al'i kuamjn ares tjrm-i-z. So-len van
lapsi-PL no veli-PX1SG-DAT nyt 30 vuotta täyttää-PST1-3SG hän-GEN olla.PRS
kjšno-jez no kij pinal-iz. So ul-e... buskel' ul'ča-jn. Noš
vaimo-PX3SG ja kaksi lapsi-PX3SG hän asua.PRS.3SG naapuri katu-INE mutta
suzer-e, apaj-e ul-e buskel' gurt-jn, d'erevna-jn,
pikkusisko-PX1SG isosisko-PX1SG asua-PRS.3SG naapuri kylä-INE kylä-INE
kart-en-iz no kij pinal-jn-iz. Sam... so-len samoj
aviomies-INS-PX3SG ja kaksi lapsi-INS-PX3SG kaik... hän-GEN kaikkein
piči-jez al'i polgoda.

pieni-PX3SG nyt puoli.vuotta

'No, minä asun äitini ja isäni kanssa. Meitä oli kolme lasta, no, veljeni täytti juuri 30 vuotta.

Hänellä on vaimo ja kaksi lasta. Hän asuu ... naapurikadulla. Mutta pikkusiskoni, isosiskoni

asuu naapurikylässä, kylässä, miehensä ja kahden lapsensa kanssa. Kaikk... hänen kaikkein pienimpänsä (= nuorin lapsensa) on nyt puolivuotias.’

Esimerkissä (59) informantti 1 kertoo kaupungin eduista. Hän haluaisi kertoa ”ilmasta ja muusta”, mutta ei ilmeisesti keksi, miten aiheesta puhuttaisiin udmurtiksi ja kertoo tämän informanttivereillensa hiljaa kuiskaten käyttäen ilmasta venäläistä sanaa *vozdux*. Tässäkin esimerkissä on siis eräänlaista korjaushakuisuutta. Informantti 1 ei kuitenkaan korjaa itseänsä, eikä häntä korjaa kukaan muukaan. Kyseinen sana *vozdux* esiintyy aineistossani vain kerran, joten sitä on syytä pitää yksisanaisena koodinvaihtona, vaikka sitä taivutetaankin udmurtin kieliopin mukaan. Esimerkin suluissa oleva osa on kuiskattu, eikä sitä selvästi ole tarkoitettu diktofoniin tallentuvaksi. Koodinvaihto, jos sitä ylipäättänsä on koodinvaihtona kyseisen informantin kohdalla syytä pitää, on objektin asemassa.

(59)

1: Ну, умойгес тани, ну, кызьы нылъёс веразы, да, действительно [...], малы ке шуоно ... кызьы шуыны ... городын төдъы (*vozdux*ez no muketges шуоно).

Nu, umoj-ges tañi, nu, kiži nił-jos vera-zi, da, d'ejstvit'el'no [...],
no hyvä-COMP näin no miten tyttö-PL sanoa-PST1.3PL joo ehdottomasti
[malj ke šuono] ... kiži ši-ñi ... gorod-ın teđ'i (*vozdux*-ez no muket-ges
koska miten sanoa-INF kaupunki-INE valkoinen ilma-ACC ja muu-COMP
šu-ono).
sanoa-INF.NEC

4.3.2.2. LAUSEITTENVÄLINEN KOODINVAIHTO

Lauseittenväliseksi koodinvaihdoksi katson tässä työssä tapaukset, joissa esiintyy kokonaisen lausuman mittainen ei-udmurtinkielinen jakso. Sen ei tarvitse olla kokonainen repliikki, jos puhuja sanoo useamman lauseen peräkkäin. Lauseittenvälistä koodinvaihtoa käyttämällä pyritään usein herättämään huomiota, antamaan sivukommentteja tai poikkeamaan käynnissä olevasta keskustelusta.

Esimerkissä (60) kaksi informanttia sanoo saman venäjänkielisen lauseen peräkkäisillä vuoroilla. Olin itse juuri kysynyt, mitä mieltä hiljaisemmat puhujat ovat juhlien merkityksestä. Informantti 4 oli tätä ennen lopettanut puhelun, joten hän ei ollut selvillä siitä, minkälaista keskustelua käytiin. Informantti 4 tiedustelee udmurtiksi, mitä piti tehdä, ja hänelle vastaa informantti 2 venäjäksi ikään kuin keskustelun ulkopuolisen

kommentin. Vahvistaaksensa ymmärtäneensä informantin 2 sanat informantti 4 toistaa ne. Ilmeisesti tässä kyse ei ole siitä, että informantit puhuisivat keskenänsä tavallisesti venäjää, vaan siitä, että on haluttu poiketa hetkeksi pääasiasta.

(60)

0: Умой. Мар тii малпаськоды?

Umoj. Mar ti malpa-škodj?

hyvä mikä te ajatella-PRS.2PL

'Hyvä. Mitä te ajattelette?'

4: Мар карыны? Малпаськом?

Mar karj-nj? Malpa-škom?

mikä tehdä-INF ajatella-PRS.1PL

'Mitä (pitää) tehdä? Ajattelemme?'

2: **Мы ещѐ в праздниках.**

Mi ješšo v prazdnik-ač.

me vielä PREP juhla-LOC.PL

'Olemme vielä juhlista.' (= "Puhumme vieläkin juhlista.")

4: **Аа, мы ещѐ в праздниках.**

Aa, mi ješšo v prazdnik-ač.

aa me vielä PREP juhla-LOC.PL

'Aa, olemme vielä juhlista.'

1: **Вормон нунал сярись.**

Vormon nunal šariš.

voitto päivä POSTP

'Voitonpäivästä.'

Esimerkissä (61) informantti 3 käyttää sanaa *žečjran*, jota informantti 1 ei usko minun ymmärtävän. Informantti 1 selittää minulle sanan venäjäksi, minkä jälkeen informantti 3 toistaa ylimmässä vuorossansa käyttämänsä postpositiorakenteen venäjäksi. Kyse on korjauksen tapaisesta ilmiöstä, vaikka informantti 3 ei sanokaan mitään väärin. Tästä esimerkistä huomaa myös sen, miten ulkopuolisen ja erikielisen haastattelijan läsnäolo voi vaikuttaa äänityksen tuloksiin, sillä natiivi udmurtinpuhujaa tuskin saisi äänitetyksi vastaavaa esimerkkiä, koska hän lähtökohtaisesti ymmärtäisi kaiken. Venäjänkielinen lausuma on adpositiolauseke, joista tulee tarkemmin puhe myöhemmin lauseensisäisen koodinvaihdon yhteydessä.

(61)

3: **Žečjran vylin lejka-lo.**

Žečjran vjlin lejka-lo.

keinu päällä keinua-PRS.3PL

'Keinutaan keinussa.'

1: **Žečjran - качели.**

Žečjran - kačel'i.

keinu keinu

'Keinu on (venäjäksi) keinu.'

3: **На качелях.**

Na kačel'-ač.
PREP keinuu-LOC.PL
'Keinussa.'

Esimerkissä (62) puhutaan vapusta. Alussa informantilla 2 näkyy esiintyvän paljaita venäjänkielisiä muotoja, mutta nähdäkseni persoona- tai demonstratiivipronomini *so* pitää puheenvuoron matriisikielen udmurtina. Sen sijaan informantin 3 vastaus siihen on selvää koodinvaihtoa. Hän kuvailee vappua venäjäksi kevään ja työn päiväksi täysin venäjän morfosyntaksin mukaisesti. Neuvostoliiton aikaiset venäjänkieliset iskulauseet elävät informanteilla selvästi tuoreessa muistissa, vaikka he ovat syntyneet vuosia Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Kyseessä lienee asetettu ilmaus. Venäjänkielisen puheenvuoron jälkeen keskustelu jatkuu normaalisti udmurtiksi. Informantin 3 lausuma on genetiivirakenne, joitten osuutta koodinvaihdossa käsittelen jäljempänä lauseensisäisen koodinvaihdon yhteydessä.

(62)

2: *Первый май. Со ... мир, труд ...*

Pervij maj. So ... mir, trud ...

ensimmäinen toukokuu se rauha työ

'Toukokuun ensimmäinen. Se on ... rauha, työ ...'

3: *День весны, труда ...*

D'eń v'esn-i, trud-a ...

päivä kevät-GEN.SG työ-GEN.SG

'Kevään, työn päivä.'

1: *Мар ми соку каримы?*

Mar mi soku kar-i-mi?

mikä me silloin tehdä-PST1-1PL

'Mitä me silloin teimme?'

Esimerkin (63) kontekstissa puhutaan informanttien sivuainevalinnoista. Heillä oli vaihtoehtona joko suomi, englantia tai ATK. Esimerkissä kaikilla puhujilla on jonkin verran venäjänkielisiä sanoja puheessansa, mutta vain informantti 2 käyttää koodinvaihtoa ja sanoo kokonaisen lauseen venäjäksi. Tulkitseen tapauksen niin, että informantti 2 sanoo sanansa ikään kuin itsellensä ja siinä mielessä irralliseksi keskustelusta. Lause sopii täysin venäjän morfologiaan ja syntaksiin. Informantin 3 lauseke *finskij gruppain* ei ole EL-saareke sukukongruenssin puutteen takia, vaan se on kaksi peräkkäistä venäläistä lainasanaa.

(63)

3: *Но мон уг жаляськы, что мон финский группыин.*

No mon u-g žal'a-škj, čto mon finskij gruppа-jn.
mutta minä NEG-1SG sääliä-CNG.1SG että minä suomalainen ryhmä-INE
'Mutta minua ei harmita, että olen suomen kielen ryhmässä.'

1: *Мон тоже уг.*

Mon tože u-g.
minä myös NEG-1SG
'Ei minuakaan.'

2: *Мм. Умой. Бьдэс сразу. Мне сколько языков.*

Mm. Umoj. Bides srazu. **Mně skol'ko jazik-ov.**
mm hyvä koko heti **minä.DAT kuinka.paljon kieli-GEN.PL**
'Mm. Hyvä. Kaikki heti. Paljonkohan kieliä minulle.'

1: *Полиглотъёс ми.*

Pol'iglot-jos mi.
monikielinen-PL me
'Olemmekin monikielisiä.'

Esimerkissä (64) esiintyy ylempänä käsittelemääni venäjänkielistä lainasanastoa. Matriisikieli pysyy udmurtina, kunnes informantti 3 toteaa venäjäksi, että opiskelijat laiskottelevat, mihin informantti 1 vastaa niin ikään venäjäksi, että eivät laiskottele. Kontekstissa puhe on siitä, onko suomi heille vaikea kieli oppia. Mahdollisesti informantin 3 koodinvaihdon laukaisee se, että asia on sanottavissa venäjäksi yhdellä sanalla, kun udmurtiksi pitäisi todennäköisesti käyttää pitempää rakennetta. Laiskottelemisen konsepti on puhujan päässä, eikä puhuja tässä tilanteessa jaksa nähdä vaivaa muodostaaksensa samanmerkityksisen pitemmän rakenteen udmurtiksi. Lisäksi on todennäköistä, että informantti 3 haluaa väittämällensä provosoida ja sillä tavalla herättää huomiota, mihin tarkoitukseen koodinvaihto on käyttökelpoinen väline. Informantin 3 koodinvaihto myös laukaisee informantin 1 koodinvaihdon, joka sisältää saman sanan venäjänkielisen kieltopartikkelin kera. Olisi erikoista, jos informantti 1 ryhtyisi tällaisessa tilanteessa rakentamaan vastaväitettä udmurttilaisin rakentein, etenkin kun hän tapaa vaihtaa koodia muutenkin runsaasti.

(64)

1: *Вот, надежъёс сы́че оггес сѣтійсько.*

Vot, pad'ež-jos sýče og-ges šotišk-o.
PART sijamuoto-PL sillä.tavalla yksi-COMP antaa.PASS-PRS.3PL
'No, sijamuodot sillä lailla vastaavat toisiansa.'

2: *Потому что дышетске [...].*

[Potomu čto] džšetšk-e [...].
koska opiskella-PRS.3SG
'Koska opiskelee [...].'

3: *Ленимся.*

L'eń-im-śa.
laiskotella-PRS.1PL-REFL
'Laiskottelemme.'

1: *Не ленимся.*

Ње l'eń-im-śa.
NEG laiskotella-PRS.1PL-REFL
'Emme laiskottele.'

Esimerkissä (65) kysyn informanteilta, ovatko he koskaan käyneet ulkomailla. Kahden kieltävän vastauksen jälkeen informantti 2 sanoo sanottavansa venäjäksi. Ilmeisesti hänen käyttämänsä koodinvaihto on lainaus Venäjän suurimman runoilijan A. S. Puškinin runosta *Пробуждение*. Runous on Venäjällä korkeassa arvossa. Lainaus tunnettaneen laajalti Venäjän asukkaiden keskuudessa kansallisuudesta riippumatta, joten se toimii tekstienvälisen viittauksen tehokeinona. Puškinin runoja on käännetty udmurtiksikin, mutta käännökset ja niitten käännösratkaisut eivät liene erityisen tunnettuja edes udmurttilaisen filologian opiskelijoitten keskuudessa.

(65)
0: *Нош ти кунгож сьöры ветлїды-а?*
Noš ti [kungož śerj] vetl-i-dj-a?
entä te ulkomaille käydä-PRT1-2PL-Q
'Entä oletteko te käyneet ulkomailla?'
3: *Ќм на.*
Em na.
NEG.PST.1PL vielä
'Emme vielä.'
4: *Ќм ай.*
Em aj.
NEG.PST.1PL PART
'Emme toki.'
2: *Мечты, мечты.*
Мечт-ї, мечт-ї.
unelma-NOM.PL unelma-NOM.PL
'Unelmia, unelmia.'

Esimerkissä (66) puhe on informanttien tulevasta harjoittelusta, jossa tehdään käännösharjoituksia. Keskustelijoille on epäselvää, mistä kielestä mihin harjoittelussa käännetään. Kääntämisestä puhuessansa informantti 4 käyttää taas venäjänkielistä infinitiivimuotoista verbiä, johon on lisätty udmurttilainen kotoistussuffiksi. Päästessänsä käännösten suunnasta lähes yhteisymmärrykseen informantit toteavat *možet bit'* 'voi olla' venäjäksi. Ilmaus on venäjässä yleinen ja varmaankin yleisin tapa ilmaista merkitys 'ehkä'. Sama esiintyy myös todennäköisenä käännöslainana udmurtissa *lujñi bigate*. Vastaavaa venäjänkielistä ilmausta voitaneen silti pitää fraasimaisena eli asetettuna ilmauksena, mikä olisi luonnollinen selitys koodinvaihdolle. Lyhyempää ilmausta *možet* käsittelen ydinlainsanojen joukossa.

(66)

4: *Отчы переводитьтод удмурт кылысь-а, мар-а?*

Otčj **peřevod'it'**-t-o-d udmurt kŷl-iš-a, mar-a?
sinne **kääntää**-SUFF-FUT-2SG udmurtti kieli-ELA-Q mikä-Q
'Käännät sinne udmurtin kielestä vai?'

1: *Наоборот вроде фин кылысь удмурт кылэ.*

Naoborot vrod'e fin kŷl-iš udmurt kŷl-e.
päinvastoin niinku suomalainen kieli-ELA udmurtti kieli-ILL
'Päinvastoin niin kuin suomesta udmurttiin.'

3: *Может быть.*

Mož-et bi-t'.
voida-PRS.3SG olla-INF
'Voi olla.'

4: *Ну, может быть.*

Nu, mož-et bi-t'.
no voida-PRS.3SG olla-INF
'No, voi olla.'

Esimerkin (67) tapaus on siinä mielessä erikoinen, että huomio ei kiinnity mihinkään venäjänkieliseen sanatason ainekseen, vaikka yksi sellainen siinä onkin. Huomion kiinnittää aineistoni ainoa koodinvaihto udmurtista mariin: *Poro keće!* 'hyvää päivää'. Kontekstissa oli käynyt ilmi, että informantti 3 on ollut vaihto-opiskelijana Marinmaalla. Informantti 1 kehottaa tätä sanomaan jotakin mariksi. Niinpä informantti 3 sanoo jotakin mahdollisimman yksinkertaista ja tervehtii mariksi. On selvää, että kyseessä on hyvin kontekstisidonnainen koodinvaihto eikä udmurtti–mari-koodinvaihtoa esiinny kyseisten puhujien arkisessa puheessa. Tässä esimerkissä marinkielinen EL-lausuma on lihavoitu.

(67)

1: *Ну, пор кылын мар ке вера.*

Nu, por kŷl-iŷn [mar ke] vera.
no mari kieli-INS jokin sanoa.IMP.2SG
'No, sano jotain mariksi.'

3: *Поро кече!*

Poro keće!
hyvä päivä
'Hyvää päivää!'

0: *Тон пор кылын вераськиськод-а?*

Ton por kŷl-iŷn veraški-škod-a?
sinä mari kieli-INS puhua-PRS.2SG-Q
'Puhutko maria?'

3: *Уг, мон кӧня ке дышетӱ, сӧре чутъ-чутъ тодӱсько.*

Ug, mon [keŋa ke] dŷšet-i, sere čut'=čut' todi-ško.
NEG.PRS.1SG minä jonkin.verran opiskella-PST1.1SG sitten vähän tietää-PRS.1SG
'En, olen opiskellut vähän ja siksi osaan vähän.'

4.3.2.3. LAUSEENSISÄINEN KOODINVAIHTO

Lauseensisäinen koodinvaihto on nimensä mukaan koodinvaihtoa, joka tapahtuu yhden lauseen tai yhdyslauseen sisällä. Tästä olen erottanut pois yksisanaisen koodinvaihdon eli ML + EL -sekakonstituentit, jotka käyttäytyvät monin tavoin toisin kuin EL-saarekkeet, jotka ovat tässä alaluvussa mielenkiinnon kohteena. Lauseensisäinen koodinvaihto sisältää aineistoni perusteella erityisen paljon venäläisiä adpositiolausekkeita sekä muita ajan ja paikan ilmauksia, joten käsittelen ensin ne, sen jälkeen referoinnit ja lopuksi muut lauseensisäiset koodinvaihtotapaukset.

4.3.2.3.1. VENÄLÄISET ADPOSITIOLAUSEKKEET SEKÄ AJAN JA PAIKAN ILMAUKSET

Käsittelen tässä adpositiolausekkeina sellaisia lausekkeita, jotka sisältävät perinteisen kielioppinäkemyksen mukaan adposition ja sen nimitystäydennyksen. Esimerkiksi Dixon (2010: 127) kyseenalaistaa perustellusti koko adpositiolausekkeen mielekkyyden. Käytän itse kuitenkin termejä adpositiolauseke ja adposition täydennys ottamatta kantaa siihen, ovatko termit syntaktisesti perusteltuja. Seuraavissa esimerkeissä olennaista on se, että aineistossani esiintyy varsin usein venäjänkielisiä rakenteita, jotka sisältävät ainoastaan adposition ja sen täydennyksen. Kyseiset rakenteet ovat aina EL-saarekkeita eli matriisikielisessä lauseessa esiintyviä yhtä sanaa laajempia kokonaisuuksia upotetusta kielestä. Käsittelen samassa alaluvussa myös venäjänkieliset ajan ja paikan ilmaukset, koska niitä esiintyy usein adpositiolausekkeissa ja muutenkin samoissa esimerkkilauseissa.

Adpositiolausekkeet kuuluvat perifeerisiin argumentteihin, jotka teorioitten valossa osallistuvat koodinvaihtoon todennäköisimmin. Siinä mielessä ei ole yllättävää, että adpositiolausekkeissa esiintyy runsaasti koodinvaihtoa myös omassa aineistossani. Kuitenkin se, että nimenomaan adpositiolausekkeet tuntuvat olevan muita perifeerisiä argumentteja edustetumpia, ja se, että myös muut argumentit osallistuvat melko yleisesti koodinvaihtoon, saa epäilemään, onko juuri adpositiolausekkeissa jotakin, mikä laukaisee EL-saarekkeen toisenlaisia lausekkeita helpommin.

Esimerkissä (68) on puhe siitä, onko uusivuosi voitonpäivää tärkeämpi juhla. Informantti 2 vastaa siihen pelkkiä venäläisiä sanoja sisältävällä lauseella, jossa huomio kiinnittyy lopun adpositiolausekkeeseen *po raznomu* 'eri tavoin'. Siinä *po*-adposition täydennys on venäjän kieliopin vaatimassa sijassa datiivissa, joten kyse on ehdottomasti koodinvaihdosta. Substantiivit ovat monien tutkijoiden mukaan koodinvaihtohierarkian kärjessä mutta adpositiot eivät ole. Argumenttirakenteen kannalta kyseessä on silti perifeerinen argumentti. Jos ajatellaan, että adpositio on suffiksinomaisessa suhteessa "pääsanaansa" eli täydennykseensä, se rinnastuu sijamuotoon (Dixon 2010: 127). Tällöin kyseessä olisi taivutussuffiksia vastaava elementti ja ongelma poistuisi, koska koodinvaihdossa tavallista on se, että täyttäessään syntaksin vaatiman tyhjän paikan upotetun kielen sana tai rakenne ottaa morfologiansa mukaan. Täytyy silti pitää mielessä, että venäläisiä sijoissa taivutettuja yksittäisiä nomineja esiintyy aineistossani vain vähän siihen nähden, kuinka paljon venäjänkielisiä adpositiorakenteita esiintyy.

Voitaneen ajatella, että esimerkissä (68) kyse on asetetusta ilmauksesta venäjässä. Sellaisena se ilmenee yhtenä yksikkönä puhujan venäjänkielisessä mentaalileksikossa, joten ilmauksen vaatima syntaktinen paikka täyttynee helposti kyseisellä upotetun kielen rakenteella.

(68)

0: *Со вормон нуналлэсь важнойгес?*

So vormon nunal-leś važnoj-ges?

se voitto päivä-ABL tärkeä-COMP

'Onko se voitonpäivää tärkeämpi?'

2: *Hy ...*

Nu ...

no

'No ...'

1: *Öвөл ... Öвөл.*

Ėvɛl ... Ėvɛl.

NEG NEG

'Ei ... Ei.'

2: *Наверно каждый семьяин по разному.*

Naverno každj šemja-in po razn-omu.

varmaankin jokainen perhe-INE PREP erilainen-DAT.SG

'Varmaankin jokaisessa perheessä eri tavoin.'

Esimerkki (69) muistuttaa esimerkkiä (68), sillä kyse voi tässäkin tapauksessa olla vakiintuneesta fraasista. *V smisl'e* '(siinä) mielessä' on venäjässä yleinen lauseke, mistä syystä voidaan ajatella, että se esiintyy yhtenä yksikkönä kaksikielisen puhujan

mentaalileksikossa ja sitä kautta ujuttautuu helposti ”väärän” kielen sekaan. Kyseessä on perifeerinen argumentti.

(69)

2: *В смысле со обычный куреґпуз, просто со лыз, лыз.*

V **smisl'-e** so objčnij kureґpuz, prosto so liz, liz.

PREP **ajatus-LOC.SG** se tavallinen kananmuna vain se sininen sininen

'Siinä mielessä se on tavallinen kananmuna, se vain on sininen, sininen.'

Esimerkissä (70) informantti 2 kertoo kylänsä pääsiäisperinteistä. Hänen puheessansa esiintyy melko paljon koodinvaihtoa, etenkin ajanilmauksissa. Esimerkissä on kolme venäläistä adpositiolauseketta *na čelij god* 'koko vuodeksi', *na sl'edujuššuju pasxu* 'seuraavana pääsiäisenä' ja *za sadom* 'puutarhan takana', joista kaksi ensimmäistä viittaavat aikaan ja jälkimmäinen paikkaan. Kummassakin aikaan viittaavassa lausekkeessa on käytetty samaa venäläistä prepositiota *na*, mutta ensimmäinen viittaa ajan kestoon ja jälkimmäinen tiettyyn kohtaan ajassa. Paikkaan viittaava lauseke ilmaistaan lokatiivisijalla ja suuntaa ilmaiseva akkusatiivilla. Ajanilmauksissa sijojen välinen ero ei ole samalla tavalla selvä, sillä tässäkin molemmat muodostetaan akkusatiivin avulla. Ajanilmaukset ovat todennäköisesti asetettuja ilmauksia, minkä takia ne esiintyvät venäjänkielisinä EL-saarekkeina, vaikka ne voitaisiin korvata helposti udmurtinkielisillä vastineillansa.

Esimerkissä (70) esiintyy informantin 2 lausumana myös adpositioton venäjänkielinen ajanilmaus *čelij god* 'koko vuoden'. Se on muodostettu venäjän kieliopin mukaan, eli adpositiota ei kuulu tässä tapauksessa olla venäjässä vaan pelkkä akkusatiivisija riittää, vaikkakin akkusatiivi näyttää tässä nominatiivilta. Vaikuttaa siltä, että venäjänkieliset ajanilmaukset esiintyvät EL-saarekkeina taajasti riippumatta siitä, onko kyseessä adpositiolauseke vai pelkkä substantiivilauseke. Esimerkissä (70) esiintyy myös yksisanaista koodinvaihtoa, jota käsittelemme luvussa 4.3.2.1.

(70)

2: *Кудиз куреґпузез пилиське, солы, озьы шуо, на целый год кельтоно.*

Kudiz kureґpuz-ez pil'isk-e, so-lj, ožj šu-o, **na**

joka kananmuna-ACC rikkoa-PRS.3SG se-DAT niin sanoa-PRS.3PL **PREP**

cel-ij **god** kel't-ono.

koko-ACC.SG **vuosi.ACC.SG** heittää-INF.NEC

'Joka hajottaa kananmunan, sen, niin sanotaan, täytyy heittää (se) koko vuodeksi.'

1: *Тийяд озьы каро-а?*

Til'ad ožj kar-o-a?

te.GEN niin tehdä-PRS.3PL-Q

'Tehdäänkö teillä niin?'

2: *Милям [...] кельтоно целый год. И на следующую пасху воштоз, короче, сидим со курегпузэз, пе, музъеме, обязательно, за садом мерттоно.*

Mil'am [...] kel'tono cel-ij god. I na sl'edujušš-uju
me.GEN heittää.INF.NEC koko-NOM.SG vuosi ja PREP seuraava-ACC.SG
pasx-u vošt-o-z, koroče, šid'-im so kuregpuz-ez,
pääsiäinen-ACC.SG vaihtua-FUT-3SG lyhyemmin istuttaa-PRS.1PL se kananmuna-ACC
pe, muzjem-e, objazat'el'no, za sad-om mertt-ono.
PART maa-ILL ehdottomasti PREP puutarha-INS.SG istuttaa-INF.NEC
'Meillä [...] täytyy heittää koko vuodeksi. Ja seuraavana pääsiäisenä muuttuu, lyhyesti sanottuna istutamme sen kananmunan maahan, ehdottomasti puutarhan taakse täytyy istuttaa.'

Esimerkissä (71) esiintyy useampi koodinvaihtotapaus. Yksisanaisen *doplačivat'tjnj* 'maksaa loppuun' -vaihdon käsittelen ylempänä yksisanaisen koodinvaihdon yhteydessä. Tässäkin esimerkissä esiintyy koodinvaihtoa ajan- ja paikanilmausten yhteydessä. Upotetun kielen saarekkeet ovat adpositiolausekkeita. Esimerkin (71) ensimmäinen tapaus *na polgoda* muistuttaa esimerkin (70) tapauksia, ja informantti 4 korjaakin itseensä udmurtiksi heti venäläisen adpositiolausekkeen sanottuansa. Sen takia vaikuttaa siltä, että venäjänkielinen lauseke tuli informantilta puhtaasti vahingossa, mikä taas tukee adpositiolausekkeitten suurta todennäköisyyttä osallistua koodinvaihtoon EL-saarekkeena. Jälkimmäinen tapaus *an der Rast* taas on aineistossani poikkeuksellinen, sillä se on aineistoni ainoa saksankielinen EL-saareke. Se selittyy kontekstin puolesta helpommin: puheenaiheena on saksan opiskelu. Vaikka vaihto on selvästi kontekstisidonnainen, huomio kiinnittyy siihen, että tässäkin on kyseessä adpositiolauseke. Jos informantti 4 olisi käyttänyt pelkkää saksankielistä substantiivia ja taivuttanut sitä udmurtin mukaan, ei varmaankaan olisi yhtä selvää, että sana on saksankielinen. Samaa ongelmaa tuskin olisi venäjänkielisten sanojen kanssa.

(71)

4: *Со на полгода гинэ өвөл, жсыны арлы. Адямиос али тоже ветло но отын доплачиватьтыны кулэ, дыр. Мон ой вала. Умой ветлыны an der Rast тырыны, но мон дугдй отчы ветлэмысь.*

So na polgoda gine evel, žjnj ar-lj. Ad'ami-os al'i tože vetl-o
se PREP puoli.vuotta vain NEG puoli vuosi-DAT ihminen-PL nyt myös käydä-PRS.3PL
no otjn doplačivat'-tj-nj kule, djr. Mon ej vala.
mutta siellä maksaa.loppuun-SUFF-INF täytyy kai minä NEG.PST1.1SG ymmärtää.CNG
Umoj vetlj-nj an der Rast tjrj-nj, no mon dugd-i
hyvä käydä-INF PREP ART.DAT välitunti maksaa-INF mutta minä lakata-PST1.1SG
otčj vetl-em-jš.
sinne käydä-PTCP-ELA

'Se ei ole vain puoleksi vuodeksi, puoleksi vuodeksi. Ihmiset nytkin käyvät ja siellä täytyy kai maksaa loppuun. En ymmärtänyt. Hyvä olisi mennä maksamaan välitunnilla, mutta lakkasin käymästä siellä.'

Esimerkissä (72) kysyn informanteilta, miksi he opiskelevat suomea. Vastaukseksi saan informantilta 1 selostuksen siitä, miten sivuainevalinta toimii Udmurtian valtionyliopistossa. Häntä täydentää informantti 3, joka käyttää venäjänkielistä adpositiolauseketta *v obrazovańii* 'koulutuksessa'. Hänen lausumansa jää kesken, joten emme tiedä, miten lause päättyisi. Alku sisältää joka tapauksessa tarpeeksi informaatiota, jotta koodinvaihtoa voidaan analysoida. Luultavasti kyse on siitä, että koulutuksesta puhuttaessa venäläiset sanat puskevat EL-saarekkeiksi, koska puheenaihe on moderni. Tässä puhuja voisi tietenkin lisätä udmurtinkielisen sijapäänteen venäjänkieliseen sanaan, jos hän sellaista haluaa käyttää, mutta hän ei tee niin. Lauseke on venäjän kieliopin mukainen. Vaikuttaa siltä, että adpositiot kuuluvat puhujien päässä samaan lekseemiin, minkä takia EL-sanan käyttö laukaisee kokonaisen EL-kielisen lausekkeen adpositioinensa ja taivutuksinensa.

Myös informantti 1 käyttää koodinvaihtoa esimerkissä (72). Kyse on venäjäksi sanotusta aikamääreestä *každyj god* 'joka vuosi'. Juuri ennen tätä EL-saarekettä informantti 1 sanoo jotakin, mistä en saa selvää; lienee silti kokonaiskuvan kannalta merkityksetöntä, onko asia sanottu udmurtiksi tai venäjäksi. Toki tämä nimenomainen EL-saareke voisi selittyä osaksi laajempaa koodinvaihtojaksoa tai aiemman venäläisperäisen sanan laukaisemaksi, mutta sitä merkittävää tosiasiaa se ei muuttaisi, että aikaa ilmaisevat lausekkeet todella vyöryvät venäjänkielisinä udmurttien puheeseen. Mahdollisesti aivan puheenvuoronsa lopussa informantti käyttäisi vielä koodinvaihtoa, mutta hänet keskeytetään. Akustisesti venäjän prepositio *v* ja seuraavan sanan alun *f* ovat vaikeasti erotettavissa toisistansa, mutta äänitteen perusteella vaikuttaa siltä, että informantti 1 pyrkii aloittamaan lausumansa viimeiset sanat juuri näin.

(72)

0: Умой, а малы фин кыл?

Umoj, a malj fin kıl?

hyvä entä miksi suomalainen kieli

'Hyvä, entä miksi (opiskelette) suomea?'

1: Ну нырысь ик ми ветлім факультетэ, экзамен сётыны, о-о-а. Ми сётімы экзамен удмурт кылын но удмурт кыльа но удмурт литературая. Соку ми лыктім и соку ик вал собрани милям, и шуизы, что азьло милям факультетамы вал куишь группа. Со кыче ке но венгер яке фин группа луоз черодын [...] **каждый год**. Или англи группа и куинетіез со информационаный технологи... филоло...

Nu nırjś ik mi vetl-i-m fakul't'et-e, ekzamen śotj-nj, o=o-a.

no ensin PART me käydä-PST1-1PL tiedekunta-ILL koe antaa-INF joo-Q

Mi śot-i-mj ekzamen udmurt kıl-jn no udmurt kıl-ja no

me antaa-PST1-1PL koe udmurtti kieli-INS ja udmurtti kieli-ADV ja

udmurt l'it'eratura-ja. Soku mi l'ikt-i-m i soku ik val
udmurtti kirjallisuus-ADV sitten me tulla-PST1-1SG ja sitten PART olla.PST1
sobrañi mil'am, i šu-i-zj, čto azlo mil'am fakul't'et-a-mj
kokous me.GEN ja sanoa-PST1-3PL että ennen me.GEN tiedekunta-INE-PX1PL
val kuin gruppaa. So [kiče ke no] venger jake fin
olla.PST1 kolme ryhmä se jonkinlainen unkarilainen tai suomalainen
gruppaa lu-o-z čerod-jn [...] **každ-ij** god. Il'i angl'i gruppaa i
ryhmä olla-FUT-3SG järjestys-INE **jokainen-NOM.SG** **vuosi** tai englantilainen ryhmä ja
kuin-eti-jez so informacionnij t'echnologi v **filologi... filolo...**
kolme-ORD-PX3SG se informaatio- teknologia **PREP filologi... filolo...**
'No ihan ensin kävimme tiedekunnassa tekemässä kokeen vai mitä. Teimme udmurtiksi
udmurtin kielen ja udmurttilaisen kirjallisuuden kokeen. Sitten me tulimme ja juuri silloin oli
meillä kokous, ja sanottiin, että ennen tiedekunnassamme oli kolme ryhmää. Se jotenkin unkarin
tai suomen ryhmä on vuorotellen [...] joka vuosi. Tai englannin ryhmä ja kolmas, se on ATK
filologi... filolo...'

3: *Или в образовании мар ке но ...*

Il'i v obrazovañi-i [mar ke no] ...

tai **PREP** koulutus-LOC.SG jokin

'Tai koulutuksessa jokin ...'

1: *Информационной технологи. Компьютеръес ...*

Informacionnoj t'echnologi. Kompjut'er-jos ...

informaatio- teknologia tietokone-PL

'Informaatioteknologia. Tietokoneita ...'

Esimerkissä (73) esiintyy jälleen venäjänkielinen adpositiolauseke *s pervogo zañat'ija* 'ensimmäisestä oppitunnista lähtien'. Kyseessä on taas semanttinen ajanilmaus, vaikkei se sisälläkään varsinaisia aikamääreitä. Se on muodostettu täysin venäjän kieliopin mukaan eikä aiheuta kongruenssivaikeuksia udmurtissa, koska se on perifeerinen argumentti. Taas kaikki viittaa siihen, että adpositiolausekkeet ovat herkkiä esiintymään koodinvaihdossa. Esimerkissä on muutakin koodinvaihtoa, johon en keskity tässä.

(73)

1: *И как раз тани вот милям ар луо сыče кукe нырысетї курсың вал, со как раз вал сыče ар, кытын вал финский язык, и милям кылїз кыл группа гинэ вал люкемың. Со против кариз-а мар-а куинетї группаез и милям кылїз таин фин группа и англи группа. И ми шум, милям ... ми школаын дышетїм немец кылэз, англи кылэз ум тодїське шуыса. Кызыы меда [...] англи группае, если ум тодїське англи кылэз? Фин группае и с первого занятия тунсыко потїз со кыл, потому что кыče ке но отголоски удмуртского языка, ну, кызыы шуыны, шодїське.*

I [kak raz] tañi vot mil'am ar lu-o sїče kuke niřišeti
ja juuri näin PART me.GEN vuosi olla-FUT.1SG sellainen kun ensimmäinen
kurs-jn val, so [kak raz] val sїče ar, kiñjn
kurssi-INE olla.PST1 se tarkalleen olla.PST1 sellainen vuosi missä
val **f'insk'-ij** **jazik**, i mil'am kıl-i-z kıl gruppaa gine
olla.PST1 **suomalainen-NOM.SG** **kieli** ja me.GEN jääda-PST1-3SG kieli ryhmä vain
val l'uk-emjn. So **prot'iv** kar-i-z-a mar-a kuin-eti
olla.PST1 erottaa-PTCP se **vastaa** tehdä-PST1-3SG-Q mikä-Q kolme-ORD
gruppaa-jez i mil'am kıl-i-z tain fin gruppaa i angl'i
ryhmä-PX3SG ja me.GEN jääda-PST1-3SG siten suomalainen ryhmä ja englantilainen

grappa. I mi šu-i-m, mil'am ... mi škola-jn džšet-i-m némec
 ryhmä ja me sanoa-PST1-1PL me.GEN me koulu-INE opiskella-PST1-1PL saksalainen
 kijl-ez, angl'i kijl-ez um todiške šujša. Kijži
 kieli-ACC englantilainen kieli-ACC NEG.PRS.1PL CNG.PRS.1PL että miten
 meda [...] angl'i grappa-je, jesl'i um todiške angl'i
 muka englantilainen ryhmä-ILL jos NEG.PRS.1PL tietää.CNG.PRS.1PL englantilainen
 kijl-ez? Fin grappa-je i s **perv-ogo** **zaňat'ij-a**
 kieli-ACC suomalainen ryhmä-ILL ja **PREP ensimmäinen-GEN.SG oppitunti-GEN.SG**
 tunsjiko pot-i-z so kijl, [potomu čto] [kijče ke no]
 mielenkiintoinen mennä.ulos-PST1-3SG se kieli koska jonkinlainen
otgolosk'-i **udmurtsk-ogo** **jazik-a**, nu, kijži šujni, šedišk-e.
kaiku-NOM.PL udmurtti-GEN.SG kieli-GEN.SG no miten sanoa-INF tuntua-PRS.3SG
 'Ja näin meillä vuoden on sellainen, kun ensimmäisellä kurssilla oli, se oli sellainen vuosi,
 jolloin oli suomen kieltä, ja meille jäi vain kieliryhmä. Se vastusti kolmatta ryhmää ja meille
 jäivät siten suomen ryhmä ja englannin ryhmä. Ja me sanoimme, että meidän ... me
 opiskelimme koulussa saksaa, englantia emme osanneet. Miten muka [...] mennä englannin
 ryhmään, jos emme osaa englannin kieltä? Suomen ryhmään ja ensimmäisestä oppitunnista
 mielenkiintoiselta vaikutti se kieli, koska jotenkin udmurtin kielen kaikuja, miten sanotaan,
 tuntuu.'

3: *Тупало соос.*

Tupa-lo soos.

sopia-PRS.3PL ne

'Ne sopivat yhteen.'

1: *Тупалогес кадъ.*

Tupa-lo-ges kad'.

sopia-PRS.3PL-COMP PART

'Sopivathan ne.'

Esimerkissä (74) esiintyy venäjänkielisten ydin- ja kulttuurilainojen lisäksi
 venäjänkielinen adpositiolauseke *za rub'ež* 'ulkomaille'. Udmurtiksi voi ilmaista saman
 sanomalla *kungož šeri*, kirjaimellisesti "valtionrajan taakse". Se on uudismuodoste, mikä
 viittaa siihen, että udmurteilla ei ole perinteisesti ollut vakiintunutta ilmausta
 'ulkomaille'. Siitä syystä esimerkin (74) tapaus poikkeaa monista muista
 adpositiolauseke-esimerkeistä: voi hyvin olla, että informantin 1 ja hänen perheensä ja
 kylänsä käyttämään varianttiin on hyvin pitkään kuulunut ilmaus *za rub'ež*, milloin
 ilmaukseen on ollut tarve. Perifeerisenä argumenttina se on voinut osallistua helposti
 koodinvaihtoon ja sitten myös vakiintua ja leksikaalistua osaksi udmurtin kieltä; toki
 tämä on vain spekulointia.

(74)

1: *А если тани кыче ке ... именно потано отчы за рубеж, именно со кыллы практика мар со соку умойгес луйсал.*

A jesl'i taňi [kijče ke] ... imenno pota-no otčj **za rub'ež**,
 mutta jos näin jonkinlainen nimenomaan mennä.ulos-INF.NEC sinne **PREP raja.ACC**

imenno so kijl-lj prakt'ika mar so soku umoj-ges luj-sal.

nimenomaan se kieli-DAT harjoitus mikä se sitten hyvä-COMP olla-COND

'Mutta jos näin jotenkin ... nimenomaan meneminen sinne ulkomaille, nimenomaan se on sitä, mikä olisi sitten kielen harjoittelulle parempi.'

Esimerkissä (75) puheena on yhä ulkomaille matkustaminen. Esimerkin lopussa informantin 1 puheessa esiintyy venäjänkielinen adpositiolauseke *s nosit'el'ami jazika* 'äidinkielisten (t. äidinkielen tasoisten) kielenpuhujien kanssa', kirjaimellisesti "kielen kantajien kanssa". Kyseinen ilmaus *nosit'el' jazika* lienee hankala kääntää monille kielille, joten merkityksensä ja iskevyytensä kannalta venäjänkielisen ilmauksen käyttö on etenkin lähes kaksikielisen koodin arkikäyttäjälle varmasti luontevinta. Huomiota kiinnittää tässäkin silti se, että myös adpositio ja sen vaatima sijamuoto tulevat upotetusta kielestä.

(75)

1: *Мынам туž потэ ветлэме.*

Mɨnam tuž pot-e vetl-em-e.
minä.DAT erittäin mennä.ulos-PRS.SG3 käydä-PTCP-PX1SG
'Haluaisin käydä todella kovasti.'

0: *Кытчы?*

Kɨtčɨ?
minne
'Missä?'

2: *Финляндие.*

Fin'and'ij-e.
Suomi-ILL
'Suomessa.'

3: *Финляндие.*

Fin'and'ij-e.
Suomi-ILL
'Suomessa.'

0: *Малы?*

Malɨ?
miksi
'Miksi?'

2: *Кыл дышетыны.*

Kɨl dɨšetɨ-nɨ.
kieli oppia-INF
'Oppiaksemme kieltä.'

1: *Тодматскыны, ну, финъёслэн ...*

Todmatskɨ-nɨ, nu, fin-jos-len ...
tutustua-INF no suomalainen-PL-GEN
'Tutustuaksemme suomalaisten ...'

2: *Культураенызы.*

Kul'tura-jenɨ-zɨ.
kulttuuri-INS-PX3PL
'Kulttuuriin.'

1: *Культураенызы и ... с носителями языка. Вераськыны.*

Kul'tura-jenɨ-zɨ i ... s nosit'el'-ami jazɨk-a. Veraškɨ-nɨ.
kulttuuri-INS-PX3PL ja PREP kantaja-INS.PL kieli-GEN.SG puhua-INF

'Kulttuuriin ja ... äidinkielisten puhujien kanssa. Puhua.'

Esimerkissä (76) esiintyy venäläistä sanastoa niin paljon, että sitä on syytä pitää näytteenä kaksikielisestä vuorosta. Lähes kaikki peruselementit kuitenkin ovat udmurtinkielisiä. Adpositiolauseke *v F'inl'and'iju* 'Suomeen' on taas venäjäksi, mutta esimerkissä (76) adpositiolauseke voidaan tulkita osaksi laajempaa kokonaisuutta, sillä myös edeltävä sana *vjezžaju* 'menen (sisään)' on koodinvaihtoa. Tällöin on syytä pitää koko kokonaisuutta *vjezžaju v F'inl'and'iju* yhtenä EL-saarekkeena siitä huolimatta, että puhuja pitää tauon keskellä saareketta. Huomiota kiinnittää sekin, että aineistossani päivämäärät ilmaistaan poikkeuksetta venäjäksi venäjän kieliopin mukaisesti. Päivämäärät ovat sellaisia perifeerisiä lausekkeita, jotka eivät vahingoita udmurtin syntaktista kongruenssia ja jotka varmaankin jokainen informanttini hallitsee paremmin venäjäksi kuin udmurtiksi. Siksi houkutus käyttää näitä asetettuja ilmauksia udmurtinkielisen puheen seassa lienee suuri.

(76)

1: *Мон мынйсько десятого, ой, одиннадцатого июля мон татысь пото ини.*

Тринадцатого августа, ой, июля мон уже ... въезжаю ... в Финляндию. Классно мон кошки.

Mon mjni-ško d'ešat-ogo, oj, od'innadcat-ogo ijul'-a
minä mennä-PRS.1SG kymmenes-GEN.SG oi yhdestoista-GEN.SG heinäkuu-GEN.SG
mon tatjś pota ini. Trinadcat-ogo avgust-a, oj,
minä täältä mennä.ulos-FUT.1SG jo kolmastoista-GEN.SG elokuu-GEN.SG oi
ijul'-a mon uže ... v-jezža-ju ... v
heinäkuu-GEN.SG minä jo PREF-mennä.ITER-PRS.1SG PREP
F'inl'and'i-ju.

Suomi-ACC.SG

Klassno mon košk-i.

siistiä minä lähteä-PST1.1SG

'Minä menen kymmenentenä, oi, yhdentenätoista heinäkuuta minä täältä lähden jo.

Kolmantenatoista elokuuta, oi, heinäkuuta minä jo ... menen ... Suomeen. Siistiä, minä lähden.'

Esimerkissä (77) sama keskustelu jatkuu. Siinä informantti 1 kertoo matkareitistänsä Udmurtiasta Turkuun. Mielenkiintoa herättää esimerkissä erityisesti se, että sen sisältämistä monista spatiaalisista suhteista osa ilmaistaan adposition sisältäminä EL-saarekkeina, kun taas osa ilmaistaan udmurtinkielisillä sijamuodoilla illatiivilla ja egressiivillä. Esimerkissä niitä ei kuitenkaan käytetä sillä tavalla päällekkäin, että siinä esiintyisivät samafunktionen venäläinen adpositio ja udmurtin sijapäätte tai adpositio. Venäjän *do*-prepositiota vastaisi udmurtissa parhaiten terminatiivisija ja *čerez*-prepositiota *pjr*-postpositio. Udmurtin illatiivia taas vastaisi venäjässä parhaiten *v*-prepositio akkusatiivimuotoisen nominin kanssa ja egressiiviä *iz*-prepositio

genetiivimuotoisen nominin kanssa. Koodinvaihdon voi monissa tilanteissa laukaista se, että upotetun kielen rakenne on kevyempi kuin matriisikielen vastaava rakenne, mutta esimerkissä (77) upotetun kielen rakenteet ovat prepositioidensa ja sijamuotoinsa matriisikielen vastaavia rakenteita raskaampia. On luultavasti kaiken kannalta sattumaa, että esimerkin kummassakin EL-saarekkeessa preposition vaatima sija näyttää nominatiivilta. Nythän upotetun kielen rakenne ei morfeemien määrällä mitattuna olekaan raskaampi.

(77)

1: *Ой. Пересадкаос, да. Ми малпам мыныны через Питер. Поездэн, пе, Питере мынком, электрич..., ой, поездэн, о-о, Питере, Питерысен мынком Хельсинкие. Отын автобусъёс мыно, дыр, о-о. Автобусэн до Хельсинки и Хельсинкысен уже Туркуэ.*

Oj. Peresadka-os, da. Mi malpa-m mɨnɨ-nɨ čérez Pít'er.
 oi vaihto-PL joo me ajatella-PST1.1PL mennä-INF **PREP Pietari**
 Pojezd-en, pe, Pít'er-e mɨn-kom, el'ektrič..., oj, pojezd-en,
 juna-INS PART Pietari-ILL mennä-PRS.1PL sähköj... oi juna-INS
 o=o, Pít'er-e, Pít'er-ɨsen mɨn-kom Xel'sinki-je. Otɨn avtobus-jos
 joo Pietari-ILL Pietari-EGR mennä-PRS.1PL Helsinki-ILL siellä linja.auto-PL
 mɨn-o, dɨr, o=o. Avtobus-en **do X'el'sink'i** i Xel'sinki-ɨsen
 mennä-PRS.3PL kai joo linja.auto-INS **PREP Helsinki(GEN.SG)** ja Helsinki-EGR
 uže Turku-e.

jo Turku-ILL

'Oi. Vaihtoja, joo. Me ajattelimme mennä Pietarin kautta. Junalla kuulemma menemme Pietariin, sähköj..., oi, junalla, joo, Pietariin, Pietarista menemme Helsinkiin. Siellä menee kai linja-autoja, joo. Linja-autolla Helsinkiin asti ja Helsingistä jo Turkuun.'

Esimerkissä (78) informantti 4 miettii, mitä minä oikeastaan teen Udmurtiassa. Hän käyttää kysymyksensä venäläistä adpositioliouseketta *po obmenu* 'vaihdossa, vaihtopiskelijana; vaihtoon'. Tapaus poikkeaa monista muista tässä alaluvussa käsiteltävistä EL-adpositioliousekkeista siinä, että ilmauksen aihepiiri liittyy koulutukseen, joka on uudenaikainen ja siksi pitkälti venäjänkielinen domeeni. Saman merkityksen saisi epäilemättä aikaan udmurtinkielistä ilmausta käyttäen, mutta venäjänkielisen ilmauksen vakiintuneisuuden ja tiiviyn sekä argumentin perifeerisyyden huomioon ottaen koodinvaihto on ymmärrettävä valinta. Kyseessä on asetettu ilmaus.

(78)

4: *А тон по обмену лыктэмын-а?*

A ton **po obm-en-u** lɨkt-emɨn-a?
 entä sinä **PREP vaihto-DAT** tulla-PTCP-Q
 'Entä tulitko sinä vaihtoon?'

Esimerkissä (79) informantti 1 kertoo eroista kylän ja kaupungin välillä. Tässä hän pyrkii kielen puhtauteen, sillä hän kuiskaa suluissa olevan venäjänkielisen osan ja selvästi odottaa, että muut keskustelijat auttaisivat häntä sanomaan saman udmurtiksi. Kyseessä on taas EL-saarekkeena esiintyvä adpositiolauseke, *dl'a zdorov'ja* 'terveydelle', joka tulee komparatiivimuotoisen adjektiivin *pol'eznéje* 'hyödyllisempi' kyljessä. Tässä adpositiolauseke on osa predikatiivia. Tulkitsem tapauksen siten, että ML:n sekaan pyrkivä EL-kielinen sana *pol'eznéje* laukaisee koko lausekkeen EL-saarekkeeksi. Kontekstissa on selvää, että informantti 1 hakee sanomallensa udmurtinkielistä vastinetta, mutta ei sitä jostain syystä löydä.

(79)

1: *Гуртын со чылкытгес, и да, (для здоровья полезнее).*

Gurt-in so čylkjt-ges, i da, (**dl'a zdorov'j-a** **pol'ezn-eje**).
kylä-INE se puhdas-GEN ja joo **PREP terveys-GEN.SG** **hyödyllinen-COMP**
'Kylässä on puhtaampaa, ja joo, (terveydelle hyödyllisempää).'

4.3.2.3.2. REFEROINTI

Aineistossani on vain kaksi koodinvaihtotapausta, joita voidaan pitää referointina eli suorina lainauksina tai sellaisten jäljittelyinä. Käsittelen niitä silti erikseen, koska on oletettavaa, että koodinvaihto esiintyy tapauksissa eri tavalla kuin monissa muissa tapauksissa. Koodinvaihdon motivaatio on selvä: jos jäljitelty henkilö on puhunut venäjää, niin kuin tässä tapauksessa on, kaksikielisillä puhujilla ei ole syytä kääntää toisen henkilön sanomaa. Molemmat referointitapaukset ovat selvästi merkittyä koodinvaihtoa: puhuja antaa olettaa, että seuraava puheosuus sisältää venäjää. Tällainen koodinvaihto on kaikkein tietoisinta koodinvaihtoa.

Esimerkissä (80) informantti 1 kertoo, että kylän kaupassa oli udmurttilainen myyjä, joka ei suostunut puhumaan udmurttia ja väitti, ettei ymmärrä sitä. Informantti 1 korostaa tekstissä harventamani kohdan hidastamalla ja madaltamalla ääntänsä, samoin tekee hänen sanomaansa tukeva informantti 2. Kielivalinta on tässä merkityksellinen myös siksi, että informantti 1 ilmeisesti jäljittelee udmurttilaista korostusta venäjässä. Muut esimerkin (80) koodinvaihtotapaukset ovat tässä mielessä merkittömiä. Esimerkissä esiintyy myös aikaan viittaava EL-kielinen adpositiolauseke ja venäjän mukaan taivutettu verbi, joista ainakin jälkimmäisen on saattanut laukaista juuri sitä ennen tuotettu merkitty

koodinvaihto, kun otetaan huomioon informantin 1 ajoittainen kaksikielistä muistuttava moodi. Aikaan viittaavia ja adposition sisältäviä EL-lausekkeita tarkastellaan luvussa 4.3.2.3.1, jonka luvun perusteella voidaan todeta, että tapaus on aineistossani hyvin tavallinen.

(80)

1: *Азлы, азлыгес бен. Ну, десять лет назад, может, о-о, туж потэ вал тани одно [...] шуэ Юля, Шарканысь со ке, магазинэ со потüz вал и шуэ, нянь мыным кулэ шуыса, о-о. Мар ке но басьтэ вылэм и со вуиз продавец шуэ: "Говори по-русски", ну, акцентэз ик прямо удмуртский акцент-о ведь со. Со зуч сямен старается солы вераны "говори по-русски" шуыса и тина ...*

Ažlo, ažlo-ges ben. Nu, d'ešat' l'et nazad, možet, o-o, aiemmin aiemmin-GEN kyllä no kymmenen vuotta POSTP voi.olla joo tuž pot-e val tañi odno [...] šu-e Jul'a, erittäin mennä.ulos-PRS.3SG olla.PST1 näin ehdottomasti sanoa-PRS.3SG Julja Šarkan-šs so ke, magazin-e so pot-i-z val i Šarkan-ELA hän jos kauppa-ILL hän mennä.ulos-PST1-3SG olla.PST1 ja šu-e, nañ mñjm kule šuiša, o-o. [Mar ke no] bašt-e sanoa-PRS.3SG leipä minä.DAT täytyy että joo jokin ostaa-PRS.3SG vjl-em i so vu-i-z prodavec šu-e: olla-PST2 ja hän saapua-PST1-3SG myyjä sanoa-PRS.3SG "Govor-i po=russk'i", nu, akcent-ez ik prjamo "puhua-IMP.2SG venäjäksi", no aksentti-PX3SG PART suoraan udmurtsk-ij akcent-o ved' so. So žuč sam-en udmurtilainen-M aksentti-Q PART se hän venäläinen tapa-INS stara-jet-ša so-lj vera-nj "Govor-i po=russk'i" yrittää-PRS.3SG-REFL hän-DAT sanoa-INF puhua-IMP.2SG venäjäksi šui-sa i t'ipa ... sanoa-GER ja niinku

'Aiemmin kyllä. No, kymmenen vuotta sitten, voi olla, joo, todella vaikutti siltä ehdottomasti [...] sanoo Julja, Šarkanista hän on, meni kauppaan ja sanoo, että tarvitsen leipää, joo. Osti jotakin ja saapui, myyjä sanoo: "Puhu venäjää", no, aksenttinsa on ihan udmurtilainen aksentti. Hän yrittää venäjäksi hänelle sanoa: "Puhu venäjää" ja niinku ...'

2: *"Я не понимаю."*

"Ja ne poñima-ju."
minä NEG ymmärtää-PRS.1SG
"'Minä en ymmärrä.'"

1: *"Я вас не понимаю" шуыса. Вот. А хотя кыліське, что со удмурт.*

"Ja vas ne poñima-ju" šui-sa. Vot. A žot'a minä te.ACC NEG ymmärtää-PRS.1SG sanoa-GER niin ja vaikka klišk-e, čto so udmurt. kuulua-PRS.3SG että hän udmurtti

"'Minä en ymmärrä teitä" sanoen. Niin. Ja vaikka kuuluu, että hän on udmurtti.'

Esimerkissä (81) ensimmäinen johtolause on venäjäksi mutta lähes kaikki muu udmurtiksi. Voi olla, että kyseiseen koodinvaihtoon vaikuttaa se, että informantti jo sitä sanoessansa ajattelee jossain määrin venäläisittäin. Informantti saattaa myös haluta herättää toisten huomion aloittamalla venäjänkielisellä johtolauseella. Lausumassa hän

matkii venäläisiä, jotka innostuvat siitä, että he ovat oppineet joitakin sanoja udmurtiksi koulussa. Olen merkinnyt tässäkin madalletun ja hidastetun äänenpainon harvennuksella. Kyseessä on selvästi suoran lainauksen leikkimielinen imitaatio eikä pyrkimys toistaa suoraan sitä, mitä toinen ihminen on sanonut, sillä paradoksaalisesti kohta, jossa imitoidaan yksinkertaista venäjänkielistä lasta, sisältää vain yhden sanan venäjää: *znaju* 'tiedän'.

(81)

1: *И то, что наймо, соос, соос шумного, мон тае тод-ко, оо, мон тод-ко, оо, гондыр, оо, ныр, знаю шуыса, озьы верало.*

I to, čto pajm-o, soos, soos šumpot-o,
ja se että ihmetellä-PRS.3PL he he iloita-PRS.3PL
mon ta-je tod-ko, oo, mon tod-ko, oo,
minä tämä-PX3SG tietää-PRS.1SG oo minä tietää-PRS.1SG oo
gonđır, oo, nır, **zn-a-ju** šuısa, ozi vera-lo.
karhu oo nenä tietää.PRS.1SG että niin sanoa-PRS.3PL
'Ja se, että ihmettelevät, he, he riemuitsevat, minä tiedän tämän [sanan udmurtiksi], oo, minä tiedän, oo, karhu, oo, nenä, tiedän, niin sanovat.'

4.3.2.3.3. MUUT LAUSEENSISÄISET KOODINVAIHTOTAPAUKSET

Seuraa sekalainen mutta pienehkö joukko koodinvaihtotapauksia, jotka eivät sovi aiempiin kategorioihin. Näihin kuuluu jonkin verran genetiivi- tai adjektiivimääritteen sisältäviä substantiivilausekkeita, muutama infinitiivitäydennyksen saava substantiivilauseke sekä analyytisesti komparoitu adverbi. Koodinvaihtotapaukset edustuvat eri argumentteina.

Esimerkissä (83) keskustellaan vapun merkityksestä ja siitä, mitä vappuna tehdään. Informantin 1 mielestä vapusta alkaa šašlikintekokausi, minkä hän ilmaisee venäjäksi vastauksena informantille 4. Informantin 1 lausuma EL-saareke on yhtenäinen ja selvä kokonaisuus, joka sisältää kaksi venäjän kieliopin mukaista genetiivirakennetta. Tämä ei aiheuta minkäänlaista konfliktia kielten rektioihin. Koodinvaihdon syynä voi olla kauden avaamisen tarkoitteen abstraktius; vastaavia ilmauksia tulee vastaan ehkä eniten venäjänkielisisissä teksteissä, niin kuin uutisissa ja mainoksissa. Saman voisi toki sanoa udmurtiksikin, mutta monista syistä on odotuksenmukaista, että tällaiset luultavasti asetetut ilmaukset sanotaan venäjäksi.

(83)

1: *Мар ми соку каримы?*

Mar mi soku kar-i-mi?
mikä me silloin tehdä-PST1-1PL
'Mitä me silloin teimme?'

4: *Обязательно шашлык лэсьтом.*

Objazat'el'no šašlik lešt-o-m.
ehdottomasti šašlik valmistaa-FUT-1PL
'Ehdottomasti teemme lihavartaita.'

1: *Начало этого сезона, открытие сезона, мар эшио шуод, о-о.*

Načalo etogo sezon.a, otkrīt'ije sezon-a, mar eššo
alku tämä-GEN.SG kausi-GEN.SG avaus kausi-GEN.SG mikä vielä
šu-o-d, o=o.

sanoa-FUT-2SG joo

'Tämän kauden alku, kauden avaus, mitä muuta sitä sanoisi, joo.'

Esimerkissä (84) esiintyy paljon venäjänkielistä sanatason ainesta. Varsinaiseksi koodinvaihdoksi tulkitseen vain verbin infinitiivimuodon täydentämän substantiivilausekkeen *vozmožnost'i razv'ivat'sa* 'mahdollisuuksia kehittyä', joka esiintyy esimerkissä (84) kahdesti. Kyse on abstraktista asiasta ja asetetusta ilmauksesta, joka on kieltensekoittajan mielestä todennäköisesti helpompi sanoa venäjäksi, vaikka kyseessä on subjekti eikä perifeerinen argumentti. EL-saarekkeen rakenne on venäjän kieliopin mukainen: sanakirjamuodosta poikkeaa sanan *vozmožnost'i* 'mahdollisuudet' monikon tunnus, minkä takia kyse ei ole paljaista muodoista eikä peräkkäisistä yksisanaisista koodinvaihdosta. Glossaamalla tavalla eli nominatiivissa muoto sopii udmurtin kielioppiin. Näissä tapauksissa voisi odottaa myös monikon genetiiviä *vozmožnost'ej*, sillä venäjäksi 'vähemmän mahdollisuuksia' sanottaisiin *meńše vozmožnost'ej*. On mahdollista, että puhuja tavoittelee juuri tätä muotoa, mutta puhutussa kielessä mainittujen muotojen välinen ero on usein hiuksenhieno tai olematon, kuitenkin tässä tapauksessa liian vähäinen äänitteeni tasolle.

(84)

1: *А гуртын вот действительно ... ичи возможности развиваться. Возможности развиваться ичигес чем городын. Малы ке но дышетскиськом но городын.*

A gurt-ın vot d'ejstvit'el'no ... iči vozmožnost'-i
mutta kylä-INE PART ehdottomasti vähän mahdollisuus-NOM.PL
razv'iva-t'-ša. Vozmožnost'-i razv'iva-t'-ša iči-ges čem
kehittyä-INF-REFL mahdollisuus-NOM.PL kehittyä-INF-REFL vähän-COMP kuin
gorod-ın. [Malj ke no] djšetski-škom no gorod-ın.
kaupunki-INE jostakin.syystä opiskella-PRS.1PL ja kaupunki-INE
'Kylässä on ehdottomasti ... vähemmän mahdollisuuksia kehittyä. Mahdollisuuksia kehittyä on vähemmän kuin kaupungissa. Jostakin syystä opiskelemmekin kaupungissa.'

Genetiiviattribuutin sisältävä substantiivilauseke *d'eń rožd'eńija* 'syntymäpäivä' esiintyy aineistossani kahdesti eri puhujilla, joten käsittelen sitä koodinvaihtona, koska näitten esiintymien perusteella on hankala määrittää sen vakiintuneisuutta. Erikoista tässä lausekkeessa on se, että sitä taivutetaan kuin yhtenäistä sanaa, niin kuin esimerkissä (85). Venäjässä genetiiviattribuutti tulee pääsanansa jälkeen, niin kuin tässäkin tapauksessa. Genetiivimuotoinen substantiivi saa silti udmurtilaiset päätteet, kun lauseketta taivutetaan. *ja*-päätteisten venäläisperäisten sanojen loppu pudotetaan säännöllisesti udmurtissa pois, kun sanaan lisätään suffiksi, ja näin tapahtuu myös tässä tapauksessa, vaikka *ja*-äänneyhtymän *a* on venäläinen genetiivin tunnus.

(85)

4: *Ми чошен праздникъёс ортчйтисьском, день рождениосты, природэ потасьском иутэтскыны, тыршисьском котьку ог-огмылы юрттыны.*

Mi čošēn prazdnik-jos ortčiti-škom, [d'eń rožd'eńi]-os-ti, priroda-je me yhdessä juhla-PL viettää-PRS.1PL **syntymäpäivä**-PL-ACC luonto-ILL pota-škom, šutetski-ni tjrši-škom kot'ku og=og-mi-li jurtti-ni. mennä-PRS.1PL levätä-INF yrittää-PRS.1PL aina yksi=yksi-PX1PL-DAT auttaa-INF 'Me vietämme yhdessä juhlaa, syntymäpäivää, menemme luontoon lepäämään, yritämme aina auttaa toisiamme.'

Esimerkissä (86) informantti 3 kertoo aikovansa muuttaa takaisin kylään sitten, kun hän on valmistunut ja perustanut perheen. Venäläisperäistä sanaa *vozmožnost'* ei ole syytä pitää koodinvaihtona tässä esimerkissä, sillä se esiintyy niin taajasti informanttien puheessa, että kyseessä on määritelmän mukaan lainasana. Sen sijaan lausuman lopussa on venäjän mukaan komparoitu adverbi *bol'eje spokojno* 'rauhallisempaa', joka on EL-saareke. Informantti 3 pitää pienen tauon ennen EL-saarekettä, mistä voi päätellä hänen hetken miettivän sopivaa ilmausta, ja tulee lopulta siihen tulokseen, että EL-saareke vastaa täsmällisimmin sitä, mitä hän haluaa sanoa. Toisaalta sitä voidaan pitää myös tarkennuksena edeltävälle sanalle *umoj* 'hyvä'. Tällaisena se toimisi eräänlaisena irrallisena lisäyksenä jo sanotulle, mitä kontrastia koodinvaihto mahdollisesti voimistaisi.

Vuoronsa alussa informantti 3 käyttää myös venäläisperäistä adjektiivia tai adverbia *lučše*, jota myös pitäisi pitää koodinvaihtona sillä perusteella, että se esiintyy aineistossani ainoastaan yhden kerran. Omaan kokemukseeni vedoten väittäisin kuitenkin sanan esiintyvän melko taajaan udmurtinkielisessä puheessa. Syy sanan käyttöön joko koodinvaihtona tai lainana voi piillä siinä, että venäjässä kyseisen sanan vartalo ei ole sama kuin positiivivartalo: *χoroš-ij* 'hyvä'. Mahdollisesti udmurtin puhuja ei hahmota

sanojen yhteyttä samalla tavalla ja hänen venäjänkielisessä mentaalileksikossansa *lučše* edustaa eri asiaa kuin udmurtinkielisessä mentaalileksikossa säännönmukainen komparatiivi *umoj-ges* hyvä-COMP 'parempi'.

(86)

3: [- -] *гуртын сыче возможностьёс öжыт. Соин ик лучше городовн, карын. Ми дышетскиськом но собере, семья кылдытэм бере уже гуртын но умой... более спокойно.*

[- -] gurt-*in* s \acute{c} e vozmožnost'-jos ežit. So-in ik **lučše** gorod-*in*, kylä-INE sellainen mahdollisuus-PL vähän se-INS PART **parempi** kaupunki-INE kar-*in*. Mi dšetski-škom no sobere, šemja kıldit-em bere uže kaupunki-INE me opiskella-PRS.PL1 ja sitten perhe muodostaa-PTCP jälkeen jo gurt-*in* no umoj... **bol'eje** **spokojn-o**.

kylä-INE ja hyvä **enemmän rauhallinen-ADVB**

'[- -] kylässä sellaisia mahdollisuuksia on vähän. Siksi on parempi kaupungissa. Me opiskelemme ja sitten, perheen perustamisen jälkeen kylässäkin on hyvä... rauhallisempaa.'

Esimerkissä (87) informantti 1 kertoo, miten hän päätyi opiskelemaan suomea yliopistossa. Koodinvaihtoa esiintyy kielen nimessä *f'insk'ij jazik* 'suomen kieli' sekä ilmauksessa *prot'iv karinj* 'olla vastaan', jossa *prot'iv* on venäläinen adverbi ja *karinj* joissakin vastaavissa rakenteissa käytettävä udmurttilainen apuverbi. *F'insk'ij jazik* voisi periaatteessa olla kahden paljaan muodon yhdistelmä, sillä kumpikin sana esiintyy esimerkissä sanakirjamuodossa. Venäjän sanaa *jazik* 'kieli' ei aineistossani kuitenkaan esiinny missään muussa yhteydessä kuin kielten nimissä adjektiiviattribuutin yhteydessä. Koulujen opetuskielen ollessa venäjä opiskelijat varmaankin ajattelevat oppiaineitten ja täten kieltenkin nimet venäjäksi myös udmurtinkielisessä kontekstissa. Aineistossa esiintyy nimittäin myös EL-saarekkeena *udmurtsk'ij jazik*, ven. 'udmurtin kieli', vaikka voisi ajatella, että kielistä juuri udmurtti olisi se, josta käytettäisiin udmurtiksi omakielistä nimitystä. Näytteessä esiintyy vielä yksi venäläinen genetiivirakenne *otgolosk'i udmurtskogo jazika* 'udmurtin kielen kaikuja'. Kyseessä on metafora, jota voidaan pitää merkittynä koodinvaihtotapauksena, koska puhuja valmistaa kuulijan ottamaan vastaan jotakin poikkeavaa määrittämällä EL-saarekkeen udmurtinkielisellä lausekkeella *kjče ke no* 'jonkinlaisia'. Lauseen subjektina se saa kuitenkin udmurtinkielisen predikaatin *šediške* 'tuntuu'.

(87)

1: *И как раз тани вот милям ар луо сыче куке нырысеті курсын вал, со как раз вал сыче ар, кытын вал финский язык, и милям кыліз кыл группа гинэ вал люкемын. Со против кариз-а мар-а куинеті группаез и милям кыліз таин фин группа и англи группа. И ми шум, милям ... ми школаын дышетім немец кылэз, англи кылэз ум тодіське шуыса. Кызы меда [...] англи группае, если ум тодіське англи кылэз? Фин группае и с первого*

занятия тунсыко потйз со кыл, потому что кыче ке но отголоски удмуртского языка, ну, кызыы шуыны, шөдйське.

I [kak raz] tañi vot mil'am ar lu-o sijče kuke niñseti
ja juuri näin PART me.GEN vuosi olla-FUT.1SG sellainen kun ensimmäinen
kurs-ijn val, so [kak raz] val sijče ar, kiñin
kurssi-INE olla.PST1 se tarkalleen olla.PST1 sellainen vuosi missä
val **f'insk'-ij jazik**, i mil'am kıl-i-z kıl gruppа gine
olla.PST1 **suomalainen-NOM.SG kieli** ja me.GEN jäää-PST1-3SG kieli ryhmä vain
val luk-emñn. So **prot'iv** kar-i-z-a mar-a kuiñ-eti
olla.PST1 erottaa-PTCP se **vastaan** tehdä-PST1-3SG-Q mikä-Q kolme-ORD
gruppа-jez i mil'am kıl-i-z tain fin gruppа i angl'i
ryhmä-PX3SG ja me.GEN jäää-PST1-3SG siten suomalainen ryhmä ja englantilainen
gruppа. I mi šu-i-m, mil'am ... mi škola-ijn dišet-i-m nemeс
ryhmä ja me sanoa-PST1-1PL me.GEN me koulu-INE opiskella-PST1-1PL saksalainen
kıl-ez, angl'i kıl-ez um todiške šuiša. Kiñi
kieli-ACC englantilainen kieli-ACC NEG.PRS.1PL CNG että miten
meda [...] angl'i gruppа-je, jes'i um todiške angl'i
muka englantilainen ryhmä-ILL jos NEG.PRS.1PL tietää.CNG englantilainen
kıl-ez? Fin gruppа-je i s **perv-ogo zañat'ij-a**
kieli-ACC suomalainen ryhmä-ILL ja **PREP ensimmäinen-GEN.SG oppitunti-GEN.SG**
tunsjko pot-i-z so kıl, [potomu čto] [kiče ke no]
mielenkiintoinen mennä.ulos-PST1-3SG se kieli koska jonkinlainen
otgolosk'-i udmurtsk-ogo jazik-a, nu, kiñi šuiñi, šedišk-e.
kaiku-NOM.PL udmurtti-GEN.SG kieli-GEN.SG no miten sanoa-INF tuntua-PRS.3SG
'Ja näin meillä vuoden on sellainen, kun ensimmäisellä kurssilla oli, se niin kuin oli sellainen
vuosi, jolloin oli suomen kieltä, ja meille jäi vain kieliryhmä. Se vastusti kolmatta ryhmää ja
meille jäivät siten suomen ryhmä ja englannin ryhmä. Ja me sanoimme, että meidän ... me
opiskelimme koulussa saksaa, englantia emme osanneet. Miten muka [...] mennä englannin
ryhmään, jos emme osaa englannin kieltä? Suomen ryhmään ja ensimmäisestä oppitunnista
mielenkiintoiselta vaikutti se kieli, koska jotenkin udmurtin kielen kaikuja, miten sanotaan,
tuntuu.'

Esimerkissä (88) informantti 1 kertoo, mikä kielten opiskelussa on vaikeata. 'Sanavaraston' merkityksessä hän käyttää venäläistä ilmausta *slovarnij zapas*. Valinta on ymmärrettävä, sillä venäjässä ilmaus on asetettu eikä udmurtissa välttämättä ole vastaavaa ilmausta. Informantin luontevaan puheeseen ei ainakaan tässä tilanteessa kuulu uudismuodosteen kehittäminen tai sellaisen muisteleminen vaan upotetun kielen ilmauksen käyttö. Objektina se toimii sellaisenaan, taivuttamattomana substantiivilausekkeena.

(88)

1: *Именно да. Именно словарный запас кулэ тодыны кадь.*

Imenno da. Imenno **slovarn-ij zapas** kule todi-ñi
nimenomaan joo nimenomaan **sanakirja.ADJ -M varasto** täytyy tietää-INF
kad'.

PART

'Nimenomaan. Nimenomaan sanavarasto täytyy osata.'

Esimerkin (89) EL-saareke *prepodavat'el' udmurtskogo jazika* 'udmurtin kielen opettaja' liittyy sekä kouluun että ammatilliseen elämään. Valinta on kuitenkin siinä mielessä erikoinen, että lauseke olisi hyvin helppo kääntää udmurtiksi, vaikka silloin määritteet tulisivatkin toiselle puolen pääsanaansa. Tapaus sisältää genetiiviattribuutillisen substantiivilausekkeen ja on täysin venäjän kieliopin mukainen. Tässä esimerkissä EL-saarekkeen käyttöön saattaa vaikuttaa juuri aihepiiri: kun moni ammatti ja kouluun liittyvä asia kuitenkin sanotaan venäjäksi, miksei saman tien 'udmurtin kielen opettajakin'. Voisi kai olla mahdollista sekin, että keskustelun konteksti ohjaa informantin 4 sanomaan ammattinimikkeen venäjäksi, sillä edeltävässä lausumassansa informantti 1 on juuri todennut, että joissakin kouluissa venäläisillekin lapsille opetetaan udmurtia. Tällöin udmurtin kielen opettaja on heille, venäläisille, nimenomaan *prepodavat'el' udmurtskogo jazika* ja koodinvaihto olisi tarkkaan harkittu valinta, joka sisältää enemmän merkitystä kuin saman sanominen udmurtiksi.

(89)

1: *Школаосын но зуч пиналъёслы удмурт кылэз сётю.*

Škola-os-in no žuč pinal-jos-lj udmurt kil-ez šot-o.
koulu-PL-INE ja venäläinen lapsi-PL-DAT udmurtti kieli-ACC antaa-PRS.3PL
'Kouluissa opetetaan venäläisillekin lapsille udmurtia.'

4: *Преподаватель удмуртского языка мынэ чтоб ваньмыз тодӱзы.*

**Prepodavat'el' udmurtsk-ogo jazik-a mjn-e čtob vañmiz
opettaja udmurtti.ADJ-GEN.SG kieli-GEN.SG mennä-PRS.3SG jotta kaikki
tod-i-zj.**

tietää-PST1-3PL

'Udmurtin kielen opettaja menee, jotta kaikki osaisivat.'

2: *Кыкетӱ государственнӱй кыл со всё-таки.*

Kjk-eti gosudarstvennij kil so všo=taki.
kaksi-ORD tasavalta- kieli se kuitenkin
'On se sentään tasavallan toinen (virallinen) kieli.'

4.3.2.4. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ AINEISTOSSANI ESIINTYVÄSTÄ KOODINVAIHDOSTA

Aineistossani esiintyy melko runsaasti koodinvaihtoa, vaikka informanttini pyrkivät äänityksen aluksi puhumaan ”puhdasta” udmurtia. Keskustelun matriisikieli on selvästi udmurtti, ja yksittäisissä tapauksissa koodinvaihto tapahtuu muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta udmurtista venäjään. Yksisanaista koodinvaihtoa esiintyy odotuksenmukaisesti enemmän nominien kuin verbien kohdalla; EL-verbejäkin esiintyy silti paljon. Kaikkein yleisintä koodinvaihto tuntuu silti olevan perifeerisissä argumenteissa. Aineistossa esiintyy paljon sekä niitä tapauksia, joissa yksisanaista EL-tapausta on taivutettu upotetun

kielen mukaan, että niitä, joissa vastaavaa tapausta on taivutettu matriisikielen mukaan. Myös paljaita muotoja esiintyy mutta huomattavasti harvemmin kuin jommankumman koodinvaihtoon osallistuvan kielen kieliopin mukaan taivutettuja muotoja.

Yksisanaisen koodinvaihdon lisäksi aineistossani esiintyy monisanaista koodinvaihtoa eli lauseittenvälistä sekä lauseensisäistä useampisanaista koodinvaihtoa. Lauseittenvälisen koodinvaihdon funktio on melko selvä: puhuja haluaa erottaa koodinvaihdoilla jonkin keskustelukontekstiin kuulumattoman asian tai käyttää suoraa lainausta esimerkiksi jostakin kaunokirjallisesta teoksesta. Joissakin tapauksissa vaikuttaa siltä, että puhuja pyrkii herättämään huomiota myös lauseittenvälisellä koodinvaihdoilla. Rakenteellisesti lauseittenväliset koodinvaihtotapaukset noudattavat täysin upotetun kielen lause- ja muoto-opillisia sääntöjä.

Lauseensisäisen useampisanan koodinvaihdon eli EL-saarekkeitten esiintymisen rakenne, ehdot ja syyt eivät ole ollenkaan yhtä selviä. Huomiota kiinnittää erityisesti upotettukielisten adpositiolausekkeitten ja (muitten) ajanilmausten suuri määrä. Yhtenä selityksenä voisi olla se, että ajanilmausten osalta liikutaan melko abstraktilla alueella ja abstraktiuden voidaan katsoa lisäävän motivaatiota koodinvaihtoon. Lisäksi moni adpositiolauseke on upotetussa kielessä kiteytynyt asetetuksi ilmaukseksi, eikä matriisikielissä ole vakiintunutta tapaa ilmaista samaa asiaa. Tapausten seassa on kuitenkin sellaisiakin, jotka ilmaisevat yksinkertaisesti liikkumista paikasta toiseen. Näitä tapauksia on hankala selittää muuten kuin siten, että perifeerinen argumentti voi tulla miltei sattumanvaraisesti upotetusta kielestä. Udmurtinkielisten ja venäjänkielisten rakenteitten raskausero tuskin tulee kysymykseen, sillä udmurtinkielinen rakenne on usein jopa venäjänkielistä kevyempi. On mahdollista, että usein käytetty epäitsenäinen morfeemi, kuten adpositio, kuuluu osaksi mentaalileksikon sanaa, mikä saisi sen esiintymään myös osana EL-saarekettä. Muita selvästi erottuvia EL-saareketapauksia ovat suorat lainaukset ja niiden jäljittely sekä muut erilaisia määritteitä sisältävät lausekkeet.

Koodinvaihdon teoriassa mainitaan usein, että perifeeriset argumentit päätyvät usein koodinvaihdon kappaleiksi. Oman aineistoni valossa se näyttää pitävän paikkansa, mutta yleisesti myös ydinargumentit subjekti, objekti, predikaatiivi ja predikaatti voivat esiintyä EL-saarekkeina. Perifeerisistä argumenteista etenkin ajanilmaukset ja muut

adposition sisältävät rakenteet esiintyvät muita useammin. Käyttämäni teorian mukaan pelkän adverbien osallistuminen koodinvaihtoon on epätodennäköistä, mutta aineistossani se on kuitenkin niin yleistä, että useita venäläisiä adverbeja on syytä pitää jo lainasanoina udmurtissa. Tässä mielessä näyttää siltä, että teoria ei pidä universaalisti paikkaansa.

Koodinvaihto näyttää aineistoni perusteella voivan tapahtua ilman mitään erikoista kielensisäistä tai -ulkoista syytä, mutta useissa tapauksissa jonkinlainen motiivi on löydettävissä. Yksi syy on se, että puhuja kokee, että näennäisesti synonyymisten udmurtin ja venäjän sanojen merkityssisällöt eivät vastaa toisiaan täysin. Toinen ilmiselvä ja hyvin ymmärrettävissä oleva syy on se, että upotetun kielen sana tai ilmaus yksinkertaisesti tulee puhujan mieleen ennen matriisikielen sanaa tai ilmausta. Tällöin puheenaihe tai kielenulkoinen konteksti voi laukaista koodinvaihtoa. Yksi syy taas on se, että upotetussa kielessä on vakiintunut ilmaus jollekin merkitykselle mutta matriisikielessä ei ole. Sellaisessa tapauksessa ilmaisun taloudellisuus on merkittävässä asemassa, sillä kaksikielinen kuulija ymmärtäneen asetetun ilmaisun helpommin, vaikka se olisikin upotettua kieltä. Taloudellisuuteen liittyy myös se, että jotkin rakenteet ovat toisissa kielissä raskaampia kuin toisissa. Siinä tapauksessa on myös fyysisesti vähemmän raskasta tuottaa yksinkertaisempi muodoste. Kaksoismorfologiaa aineistossani ei ole. Koodinvaihtoa käytetään lisäksi korostuskeinona huomion herättämiseen mutta myös käynnissä olevasta keskustelusta irtautumiseen ja sivuhuomautuksiin. Vaikuttaa epätodennäköiseltä, että informantit käyttäisivät koodinvaihtoa yhteisöllisistä syistä, sillä yhteisöllisemmän joukon muodostaisivat oikeastaan koodia vaihtamattomat udmurtit. Nähdäkseni yhteisöllisyyteen liittyvä koodinvaihtotapaus aineistossani voisi olla ainoastaan venäjänkielisestä maailmasta lähtöisin oleva sisäpiirivitsi. Referoinnissa koodinvaihto on ymmärrettävää, kun puhuja haluaa kuvata täsmällisesti jonkun toisen tai itsensä toisessa tilanteessa sanomaa. Jos asia on sanottu toisella kielellä, olisi vaivalloista ja tarpeetontakin kääntää se toiselle kielelle, jos kaikki keskustelukumppanit ymmärtävät kumpaakin kieltä. Tähän liittyy imitointi: jos puhuja haluaa antaa kuvan siitä, miten tietynlainen ihminen puhuu, on vakuuttavampaa, jos hän tekee sen imitoitavan omalla kielellä.

5. PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut udmurttilais-venäläisen kielikontaktin näkyvimpiä jälkiä udmurtissa: lainasanastoa ja koodinvaihtoa. Aluksi olen esitellyt tutkimusalaa eli kontaktilingvistiikkaa ja hieman sen historiaa. Sitten olen käynyt seikkaperäisesti läpi käyttämäni teoriapohjan. Sen pohjimmainen ajatus on siinä, että koodinvaihto ja laina eivät ole erilliset ilmiöt vaan saman jatkumon kaksi päätä. Niin kutsuttu tilapäislaina siis on teorian mukaan koodinvaihtoa. Ongelman se tuottaa silloin, kun yhden puhujan puheessa sama sana-aines toistuu, vaikka muitten puheeseen se ei olisi vakiintunut. Tällöin jopa yksittäisten idiolektien väliset erot voivat vaikuttaa siihen, tulkitaanko tietty sana lainasanaksi vai koodinvaihdoksi.

Olen pyrkinyt tekemään eron lainasanojen ja koodinvaihdon välille ja käsittelemään niitä sen mukaisesti. Lainasanoista kulttuurilainat liittyvät odotuksenmukaisesti asioihin, jotka ovat tulleet udmurttilaiseen kulttuuriin venäläisen kulttuurin kautta melko hiljattain: teknologiaan, opiskeluun, kaupunkiin ja nykyaikaisiin ammatteihin. Ydinlainojen joukossa on sukulaissuhteisiin ja kaupunkikulttuuriin liittyviä sanoja. Kaupunkiin liittyvät kulttuurilainat ja ydinlainat erottaa toisistansa helpoiten siitä, että ydinlainsanalle on usein udmurttilainenkin vastine, mutta yleisesti käytetään silti venäläistä sanaa. Sukulaissuhteisiin liittyvät lainat selittyvät sillä, että udmurttilainen ja venäläinen sukulaisuussanajärjestelmä eroavat toisistansa viittausalansa tarkkuudessa.

Jokainen informanttini käytti äänityksessä koodinvaihtoa siitä huolimatta, että venäjänmaalaisten asenteissa se on tavallisesti huonoa kieltä. Informantit olivat äänityshetkellä toisen vuoden udmurttilaisen filologian opiskelijoita ja siinä mielessä kielitietoisempia yksilöitä kuin monet muut udmurtin puhujat. Yhden informantin kieli muistuttaa usein vapaassa kanssakäymisessä kaksikielistä moodia, mutta äänitystilanteessa hän hillitsi itsensä, ja hänenkin matriisikielensä oli aineiston perusteella selvästi udmurtti. On selvää, että äänitystilanne vaikutti informanttien puhetapaan: informantit pyrkivät ainakin ajoittain välttämään koodinvaihtoa, mutta siitä huolimatta sitä esiintyy materiaalissa melko runsaasti.

Aineiston perusteella koodinvaihtoa käytetään esimerkiksi irrallisissa lisäyksissä, keskustelun aiheesta poikettaessa ja sanottavan taloudellisuutta tavoiteltaessa. Myös

suorat lainaukset tai sellaisen imitaatiot sisältävät koodinvaihtoa, mutta se on merkitympää: puhuja antaa jollakin vihjeellä olettaa, että seuraa koodinvaihtoa. Yleisintä koodinvaihto näkyy olevan perifeeristen argumenttien kohdalla, vaikka muutkin argumentit osallistuvat usein koodinvaihtoon. Perifeerisistä argumenteista etenkin venäläiset adpositiolausekkeet ja ajanilmaukset vaikuttavat pyrkivän udmurtinkielisen puheen sekaan. Huomiota herättää se, että yhtään niin usein kuin adpositiolauseke pelkkä sijassa taivutettu venäjänkielinen sana ei esiinny ML + EL -konstituentissa.

Käyttämäni teoriatausta ei sovi yhteen aineistostani tekemieni huomioitten kanssa siitä, miten laajasti udmurtissa käytetään venäläisperäisiä adverbeja ja konjunktioita. Moni tutkija ei ota mitään kantaa siihen, voivatko konjunktiot esiintyä koodinvaihdossa: jos eivät voi, miten venäläiset konjunktiot voisivat esiintyä näin laajasti – myös muissa kielissä – ydinlainoina? Konjunktioitten lainautumisen teoriaa pitäisi tutkia laajemmin ja vertailevasti eri kieliparien osalta. Myers-Scottonin matriisikielikehysmallin mukaan adverbien esiintyminen koodinvaihdossa olisi sangen harvinaista, mutta oma aineistoni osoittaa päinvastaista: adverbit ovat yksi yleisimmistä lainasanojen sanaluokista. Saman teorian mukaan koodinvaihto voi olla jatkumon alku matkalla kohti ydinlainaa. Venäläisiä adverbeja käytetään udmurtissa niin paljon, että moni niistä on katsottavissa lainasanaksi, mikä tarkoittaa sitä, että adverbien on joskus pitänyt alkaa esiintyä taajenevissa määrin koodinvaihdossa ML + EL -sekakonstituenttien osana.

Matriisikielikehysmallin mukaan verbien pitäisi esiintyä upotetun kielen mukaan taivutettuina koodinvaihdossa vain harvoin. Omassa aineistossani esiintyy kaksi partikkelimaiseksi kiteytynyttä venäläistä verbimuotoa, minkä lisäksi esiintyy peräti kuusi ilmiselvää tapausta, joissa finiittiverbi esiintyy ML + EL -sekakonstituentin osana ja on taivutettu EL:n mukaisesti. Tämän ja systeemimorfeemeina pidettyjen adverbien sekä komplementojien taajan koodinvaihtoon osallistumisen perusteella voi vetää sen johtopäätöksen, että Myers-Scottonin malli ei päde universaalisti. On silti otettava huomioon, että Myers-Scotton oli havainnut joittenkin kieliparien kohdalla ilmeisesti vastaavanlaisia yhteensopimattomuuksia adverbien osalta ja oli pitänyt tapauksia ongelmallisina teorian kannalta. Matriisikielikehysmallin yleinen ongelma on se, että se jättää liikaa tutkijoitten tulkinnan varaan. Esimerkiksi jako sisältö- ja systeemimorfeemeihin ei ole kaikilta osin selvä.

Muutoin Myers-Scottonin matriisikielikehysmalli vaikuttaa toimivan myös udmurttilais-venäläisessä kontekstissa. Morfeemijärjestysperiaate eli se, että pintatason morfeemijärjestyksen tulee olla matriisikielen mukainen, toimii ongelmitta. Ehkä hieman yllättäen kaksoismorfologiaa ei aineistossani esiinny, vaikka se on maailman kielikontaktitilanteissa yleinen ilmiö.

Luvussa 3.1.3 esitän eri tutkijoiden huomioita siitä, miten todennäköisesti koodinvaihtoa esiintyy minkäkin kielen kategorian yhteydessä. Esitän seuraavassa vastaavan havainnollistuksen udmurttilais-venäläisestä koodinvaihdosta sen perusteella, mitkä kategoriat esiintyvät useimmin aineistoni ML + EL -sekakonstituenteissa. Mukana on luonnollisesti vain se aines, jonka tulkitsen koodinvaihdoksi enkä lainasanaksi. Vasemmalla on aines, joka todennäköisimmin osallistuu yksisanaiseen koodinvaihtoon.

Udmurtti–venäjä:

adpositiolausekkeet > verbit > substantiivit > adjektiivit > muut.

Havainnollistusta katsottaessa täytyy ottaa eräitä asioita huomioon. Adpositiolausekkeitä esiintyy koodinvaihdossa eniten melko selvällä erolla verbeihin. Verbejä esiintyy paljon koodinvaihdossa mutta aineistoni lainasanastossa ei ollenkaan kiteytyneitä muotoja lukuun ottamatta. Venäläisperäisiä substantiiveja taas aineistoni sisältää erittäin runsaasti, mutta olen luokitellut valtaosan lainasanoiksi; koodinvaihdossa niitä taas esiintyy lähes yhtä paljon kuin verbejä. Adjektiivit ovat kolmas erottuva luokka. Muut kielen kategoriat ovat niin vähäisesti edustettuina, että niiden keskinäistä taajuuseroa on turha lähteä erittelemään. Venäläisiä adverbeja aineistoni sisältää niin runsaasti, että niistä valtaosaa on pidettävä lainasanoina. Siksi ne eivät edustu yllä olevassa kuvaajassa. Voisi ajatella, että venäläisiä substantiiveja käytetään jo niin paljon suullisessa kielenkäytössä, että suurin osa niistä on parasta tulkita lainoiksi, mutta verbit eivät ole vakiintuneet samoissa määrin. ML + EL -sekakonstituentiverbejä ei usein ole mukautettu morfologisesti udmurttiin. Asiaan voi vaikuttaa se, että mukautuskeinot ovat usein morfologisesti raskaampia kuin venäläisittäin taivutetut verbit. Joka tapauksessa verbien ja adpositiolausekkeitten suuri määrä koodinvaihtotapausten joukossa ei ainakaan täysin vastaa niitä huomioita, joita muut tutkijat ovat tehneet tutkimistansa kielipareista.

Udmurtin kirjallinen koodinvaihto jäi pois tästä työstä, ja se vaatisi oman tutkimuksen. Laajemman perspektiivin tehtävä olisi vertailla esimerkiksi areaalisesti, onko koodinvaihto vaikkapa udmurtin naapurikielissä samanlaista ja sisältääkö se yhtä paljon venäläisiä ajanilmauksia tai adpositiolausekkeita tai yhtä paljon mukauttamattomia verbimuotoja. Aihetta sopisi tutkia tarkemmin myös kognitiivisesta näkökulmasta.

LYHENTEET

1	ensimmäinen persoona
2	toinen persoona
3	kolmas persoona
ABL	ablatiivi
ACC	akkusatiivi
ADJ	adjektiivi
ADV	adverbiaali (sijamuoto)
ADVB	adverbi
ART	artikkeli
CNG	konnegatiivi
COMP	komparatiivi
DAT	datiivi
EGR	egressiivi
ELA	elatiivi
FUT	futuuri
GEN	genetiivi
GER	gerundi
ILL	illatiivi
IMP	imperatiivi
INE	inessiivi
INF	infinitiivi
INF.NEC	nessesiivinen infinitiivi
INS	instrumentaali
LOC	lokatiivi
M	maskuliini
NEG	kielto
NOM	nominatiivi
ORD	järjestysluku
PART	partikkeli
PASS	passiivi
PL	monikko
POSTP	postpositio
PREF	prefiksi
PREP	prepositio
PRO	prolatiivi
PRS	preesens
PST	määrittelemätön mennyt aika
PST1	ensimmäinen preteriti
PST2	toinen preteriti
PTCP	partisiippi
PX	possessiivisuffiksi
Q	kysymyspartikkeli
REFL	refleksiivi
SG	yksikkö
SUFF	kotoistussuffiksi

LÄHTEET

Auer, Peter 1984: *Bilingual conversation*. John Benjamins, Amsterdam.

Backus, Ad 1996: *Two in one. Bilingual speech of Turkish immigrants in the Netherlands*. Tilburg University Press, Tilburg.

Bartens, Raija 2000: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. SUS, Helsinki.

Bentahila, A., Davies, E. E. 1995: Patterns of code-switching and patterns of language contact. *Lingua* 96, pp. 75–93.

Berk-Seligson, S. 1986: Linguistic constraints on intra-sentential code-switching: A study of Spanish/Hebrew bilingualism. *Language in Society* 15, pp. 313–348.

Csúcs, Sándor 1970, 1972: A votják nyelv orosz jövevényszavai. *Nyelvtudományi Közlemények* 72, *Nyelvtudományi Közlemények* 74, Budapest.

Chen, H. 2007: *Code-switching in conversation: a case study from Taiwan*. Unpublished PhD. Dissertation. University of Manchester, Manchester.

Clyne, Michael G. 1987. Constraints on code switching: How universal are they? *Linguistics* 25, pp. 739–764.

Clyne, Michael G. 1967: *Transference and triggering*. Martinus Nijhoff, the Hague.

Dixon, R. M. W. 2010: *Basic Linguistic Theory, vol. 1. Methodology*. Oxford University Press, Oxford.

Gardner-Chloros, Penelope 1991: *Language selection and switching in Strasbourg*. Oxford University Press, New York.

Garrett, M. F. 1990: Sentence processing. *An Invitation to Cognitive Science, v. 1*, pp. 133–175. Edit. Osherson, D., Lasnik H. MIT Press, Cambridge.

Gavrilova 2014 = Гаврилова, В. Г.: *Марийско-русский билингвизм: переключение и смешение кодов*. Мар. гос. ун-т, Йошкар-Ола.

Greenberg, Joseph H. 1957: *Essays in Linguistics*. Chicago.

Grosjean, François 2001: The bilingual's language modes. *One mind, two languages. Bilingual language processing*, pp. 1–22. Edit. Nicol, J. L. Blackwell, Oxford.

Grosjean, François 1982: *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London.

Gumperz, John J. 1982: *Discourse strategies*. Transferred to digital printing 2002. Cambridge University Press, Cambridge.

Haspelmath, Martin 2009: Lexical borrowing: Concepts and issues. *Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook*, pp. 35–54. Edit. Haspelmath, Martin; Tadmor, Uri. De Gruyter Mouton, Berlin.

Haspelmath, Martin – Tadmor, Uri 2009: The Loanword Typology project and the World Loanword Database. *Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook*, pp. 1–34. Edit. Haspelmath, Martin; Tadmor, Uri. De Gruyter Mouton, Berlin.

Haugen, Einar 1953: *The Norwegian language in America: A study in bilingual behavior*. Philadelphia (Pa).

Horváth, Laura 2018: Aspect and code-switching in Udmurt: the case of the Russian infinitive + Udmurt *karjñi/kariš'kñj*. *Multilingual Practices in Finno-Ugric Communities*. Uralica Helsingiensia 13. SUS, Helsinki.

Junttila, Santeri 2015: *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa: kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Kalliokoski, Jyrki 2009a: Tutkimuskohteena monikielisyys ja kielten kohtaaminen. *Kielet kohtaavat*. Toim. Kalliokoski, Jyrki; Kotilainen, Lari; Pahta, Päivi. Tietolipas 227. SKS, Helsinki.

Kalliokoski, Jyrki 2009b: Koodinvaihto ja kielitaito. *Kielet kohtaavat*. Toim. Kalliokoski, Jyrki; Kotilainen, Lari; Pahta, Päivi. Tietolipas 227. SKS, Helsinki.

Kantele, Simo 2016: *Venäläislähtöiset verbit udmurtissa – lainautumista ja koodinvaihtoa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Kovács, Magdolna 2009: Koodinvaihto ja kielioppi. *Kielet kohtaavat*. Toim. Kalliokoski, Jyrki; Kotilainen, Lari; Pahta, Päivi. Tietolipas 227. SKS, Helsinki.

Kovács, Magdolna 2001: *Code-Switching and Language Shift in Australian Finnish in Comparison with Australian Hungarian*. Åbo Akademis Förlag, Åbo.

Laakso, Johanna 2010: Contact and the Finno-Ugric Languages. *The Handbook of Language Contact*, pp. 598—617. Edit. Hickey, Raymond. Wiley-Blackwell, Chichester, West Sussex.

Li Wei – Milroy, Lesley 1995: Conversational codeswitching in a Chinese community in Britain: a sequential analysis. *Journal of Pragmatics* 23, 281–299.

Matras, Yaron 2009: *Language Contact*. Cambridge University Press, Cambridge.

Muysken, Pieter 2000: *Bilingual speech. A typology of code-mixing*. Cambridge University Press, Cambridge.

Myers-Scotton, Carol 1993: *Duelling Languages: Grammatical Structure in Codeswitching*. Oxford University Press, Oxford.

Myers-Scotton, Carol 1992: Comparing codeswitching and borrowing. *Journal of Multilingual and Multicultural Development. Special Issue. Codeswitching. Vol 13/1–2*, pp. 19–39. Multilingual Matters, Clevedon.

Nortier, Jacomine 1990: *Dutch/Moroccan Arabic code-switching among young Moroccans in the Netherlands*. Foris, Dordrecht.

NRF 2010 = Население Российской Федерации по владению языками 2010.

Nurmi, Arja 2009: Kielikontaktien vaikutus englannin kieleen. *Kielet kohtaavat*. Toim. Kalliokoski, Jyrki; Kotilainen, Lari; Pahta, Päivi. Tietolipas 227. SKS, Helsinki.

Pasanen, Annika 2015: *Kuávsui já peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo' : Inarinsaamen kielen revitalisaatio*. Uralica Helsingensia 9. SUS, Helsinki.

Pfaff, Carol 1979: Constraints on language mixing: intrasentential code-switching and borrowing in Spanish/English, *Language* 55, pp. 291–318.

Poplack, S. 1980: Sometimes I'll start a sentence in Spanish y termino en español. *Linguistics* 18, pp. 581–618.

Riionheimo, Helka 2013: Kieltenvälinen vertailu kielikontaktitutkimuksessa. *Kielten vertailun metodiikkaa*, s. 219—250. Toim. Kolehmainen, Leena; Miestamo, Matti ja Nordlund, Taru. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1387. SKS, Helsinki.

Siegl, Florian 2013: *Materials on Forest Enets, an Indigenous Language of Northern Siberia*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 267. SUS, Helsinki.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sridhar, S. N. – Sridhar, K. 1980: The Syntax and Psycholinguistics of Bilingual Code-Mixing. *Canadian Journal of Psychology*, 34: 407–486. Canadian Psychological Association, Old Chelsea, Quebec.

Stemberger, J. P. (1985): An interactive activation model of language production. A. W. Ellis (Ed.), *Progress in the psychology of language Vol. 1*, pp. 143–186. Edit. Ellis, A. W. Erlbaum, London.

Suomalais-udmurtilainen sanakirja = Финн-удмурт кыллюкам. Aruneuvoja suomalais-ugrialaisten kielten opintoja varten XVI = Hilfsmittel für das Studium der finnisch-ugrischen Sprachen XVI. Toim. Maksimov, Sergej; Saarinen, Sirkka; Danilov, Vadim; Seliverstova, Ekaterina, 2013. SUS, Helsinki.

SUS = Suomalais-Ugrilainen Seura

Tadmor, Uri 2009: Loanwords in the world's languages: Findings and results. *Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook*, pp. 55–75. Edit. Haspelmath, Martin; Tadmor, Uri. De Gruyter Mouton, Berlin.

Tieteen termipankki. [Verkkosivu.] Saatavana:
<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Termipankki:Etusivu>

Udmurttilais-suomalainen sanakirja = Удмурт-финн кылсузъет. Toim. Maksimov, Sergej; Danilov, Vadim; Saarinen, Sirkka, 2008. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 79, Turku.

Uusi venäläis-suomalainen suursanakirja = Новый большой русско-финский словарь. Toim. Kuusinen, Martti, 2009. «Живой язык», Москва.

Weinreich, Uriel 1953: *Languages in Contact*. Fourth printing. Mouton & Co., the Hague, London, Paris. Originally published as Number 1 in the series "Publications of the Linguistic Circle of New York", New York.

Winford, Donald 2003: *An Introduction to Contact Linguistics*. Blackwell Publishing Ltd, Oxford.

www.mari-language.com [Verkkosivu.]

Zamyatin, Konstantin 2014: *An Official Status for Minority Languages? A Study of State Languages in Russia's Finno-Ugric Republics*. Uralica Helsingiensia 6. SUS, Helsinki.